

תורת אמת

ספר

כולל תורת טעמי תהלים ומשלי ואיוב לכל דרכיהם ומשפטיהם

על פי

המסרת ועל פי הכללים אשר הניחו לנו הגאונים בן אשר ובן בלעם ושאר שרי הלשון הקדמונים

חובר על ידי

יצחק בן אריה יוסף דוב

S. Baer.

ונספחה אליו

אגרת נחמדה על אודות הטעמים

שלוחה על ידי החכם המהולל

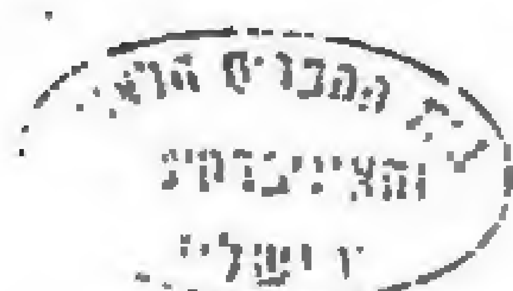
שמואל דוד לוצאטו

פראפעססאר בקאללעגיום ראבביניקום בעיר פאדובה.

רעדעלהיים

בשנת חתן **אמת ליעקב** לפ"ק

בהוצאות המחבר.

הסכמה

מהרב המובהק הגאון הגדול והחסיד המפורסם לשם ולתהלה, ה"ה כבוד מוהר"ר
שמשון הירש נר"ו אב"ד בקהלה הקדושה של פפד"מ יע"א.

אוהבי אמירות ישראל, דורשי משלי מוסר, מוקירי חכמת בני קדם ישישו לקראת מחברת הזאת אשר מחברו הנבון והמשכיל יצחק בן אריה יוסף דובי, חקר תעלומות חכמה ושאב מבאר נקדנים הקדמונים כ"ע משפטי טעמי אמ"ת, אשר מבלעדיהם אין לבוא אל הקדש פנימה להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם, ורק ע"י פסקי הטעמים נבינה במקרא. על כן מחברו יהי ברוך, וכל תומכיו ומסעדיו להוציא לאור מעשהו לזכות את הרבים בפרי תבונתו, רוב ברכות ישיגו מאהל הטוב, כעתירת המדבר בעד כבוד התורה ולמודיה, הבעה"ח היום יום ג' ער"ח סיון תרי"ב לפ"ק

שמשון בן לא"א כמו"ה **רפאל הירש** פ"פ יצ"ו
עובד עבודת הקדש פה ק"ק פ"פ א. מ. יע"א.

Vorwort

von

J. M. Jost *Dr.*

Der Herr Verfasser des vorliegenden Werkchens, welches ungeachtet seines geringen Umfanges, doch dem Kenner Achtung für die hier dargelegten mühsamen und gründlichen Forschungen einflößen muß, hat in seiner übergroßen Bescheidenheit mich ersucht, dasselbe durch ein empfehlendes Wort bei meinen Freunden einzuführen. So sehr ich nun fühle, daß eine solche Empfehlung von einem der Vertreter dieser Wissenschaft an Hochschulen ausgehend auf wirksamen Erfolg zu zählen hätte, so habe ich mich doch dem Ansinnen des Herrn Verfassers nicht entziehen wollen, einmal weil das Werk in hebräischer Sprache geschrieben ist, welche leider oft genug die Forscher selbst zurückschreckt, deren größere Zahl sich nicht geübt hat, Bücher in dieser Form zu lesen, auch wohl gar von dem Wahn befangen ist, sie seien nur für die wenigen rabbinisch gebildeten Juden geschrieben, welche ihrerseits dem Fortschritt der Sprachforschung nicht gehörig folgen, so daß also die Gelehrten selbst erst erfahren müssen, was ihnen hier geboten werde; andrerseits weil der Verfasser mit seltener Vorliebe und Hingebung, alle Rücksichten auf Erwerb und behagliches Leben aufopfernd, sich seiner Wissenschaft widmet, und daher auch von Seiten derer, welche diese nicht vollkommen zu würdigen wissen, der Aufmunterung und Theilnahme bedarf. Die Gelehrten, welche sich bemühen wollen, dies Werk mit Aufmerksamkeit durch zu sehen, werden die Leistungen desselben anerkennen; die Gönner desselben, denen diese nicht nahe liegen, mögen gern und wohlwollend, — nicht aus Mitleid und Menschenliebe, sondern aus Achtung für die Wissenschaft und aus lobenswerther Neigung, diese zu fördern, zur Verbreitung desselben beitragen.

Um in beiden Beziehungen dies Buch zu bevorworten, erlaube ich mir nur folgendes zu bemerken. Der Verfasser hat seit einer Reihe von Jahren, unter den bittersten Entbehrungen die Bibel mit den alten aramäischen Uebersetzungen und den sprachlichen Forschungen der mittelalterlichen spanischen Schulen, und mit Zuziehung aller neuern Hülfsmittel, zum Gegenstande selbstständiger Untersuchungen gemacht und mir eine Anzahl von höchst sorgfältig ausgearbeiteten Ergebnißen von Zeit zu Zeit vorgelegt, welche mich im vollesten Sinne des Wortes

berraschten. Er hat unendlich viele Fehler der Punktation der Targumim aufgedeckt, Lesearten berichtigt, Mißverständniße beseitigt, und auf Vieles, was man bisher nicht beachtet hatte, aufmerksam gemacht. Die Früchte seines unsäglichen Fleißes konnten, da er von der Welt abgeschieden gelebt hat und nicht darnach strebt, sich geltend zu machen, bisher noch keine Verlagshandlung bestimmen, deren Herausgabe zu wagen. Die Zahl der Kenner erscheint zu gering, um kaufmännischen Erfolg daran zu erwarten. Um so entschiedener habe ich, im Verein mit einigen Freunden der Wissenschaft, ihn endlich zu bewegen gesucht, eine nicht gar zu umfangreiche Probe selbst ans Licht zu bringen, damit auch den übrigen Arbeiten der Weg gebahnt würde. Er wählt hierzu mit Recht, die überaus schwierige, unsres Wissens noch ganz und gar im Dunkeln liegende Accentuation der drei Bücher: der Psalmen, der Proverbien und des Hiob, die bekanntlich von der sonst in den heiligen Schriften üblichen bedeutend abweicht.

Wie fern er die ungemein schwierige Aufgabe gelöst habe, ist nicht dieses Ortes zu beleuchten; wir würden tiefer in die ganze Frage eingehen müssen, als ein Vorwort gestattet, und möchten auch in keiner Weise ein vorgreifliches Urtheil fällen, das erst auf ernste und reifliche Untersuchung aller Einzelheiten erfolgen kann. Uns liegt es am Herzen, des Verfassers Forschungen, selbst, wenn sie noch manche Ausstellungen darböten, in so weit anerkannt zu sehen, daß ihm dadurch Aufmunterung werde, fortzufahren, und daß die Wissenschaft entweder durch seine Fortschritte, oder durch die erweckte Theilnahme der Gelehrten jedenfalls sich auch diesem Gebiete zuwende.

Somit dürfte das gegenwärtige Schriftchen, ungeachtet des trockenen Gegenstandes und der, unsrer Meinung nach, nicht ganz entsprechenden Form, — denn wir hätten es lieber in deutscher oder lateinischer Sprache hervortreten gesehen — *) der Aufmerksamkeit aller Freunde der Sprachwissenschaft und des Bibeltextes genügend empfohlen sein, und wir hoffen, daß nach diesem Erstling alle spätere Arbeiten des Verfassers einen geebneten Pfad vorfinden werden.

Frankfurt a. M., Juni 1852.

---

*) Der Verfasser hat die ebräische Form hauptsächlich deßhalb gewählt, weil er von seiner oben geschilderten pecuniairen Lage dazu gezwungen, sich so kurz als möglich fassen mußte und dies nur vermittelst der ebräischen Sprache vermochte.

וזאת המליצה

להשוע והטפסר, אחד מן השרידים אוהבי החכמה והומכיה במאמצי כחם,*)
ה"ה הנכבד המשורר **שמעון גדליה אפפענהיים** י"נ בפ"פ.

לכבוד הב"ת המשכיל ונבון כ' יצחק בן אריה נר"ו
בעהמ"ח ספרי „המליץ" „ותורת אמת".

שפעת ברכות על ראשך — ונפשך אולם ובריא
יהי שלום באהלך — לגור בן ארי.

אתחיל באלף תודות ותשואות חן חן לך, ידידי שאוהבה נפשי, כי בקדש חזיתיך מתוך שני כ"י מונחים על שלחני לפני, מעשי ידיך להתפאר וילדי רעיונך אשר חנן אלהים אותך בזה. שניהם מלאים זיו ומפיקים נגה, פנינים יקרים ואבנים מזהירים, לרוות נפש רעבה חכמה ולהחיות כל שוחרי דעת להגדיל תושיה. כתנו שמחה בלבי [ומי יתן והיה דגנם רבו] והשתעשעתי בם במאד מאד. לכן רב תודות לך, אהובי!

הראשון קראת בשם המליץ, בו הטיבות באר באר היטב שירי קדש, והראית לדעת כי ידך רב לך בלשונות שונות ובפרט בלשון עבר ובלשון ארם. גם הבינות בטוב מלים הֲבָנַת מלים, איש איש על מקומו ואחד מהם לא נעדר. והיה זה לך לפאר הדר.

ושם תורת אמת למשנהו נתת, תוכו ברדת בעזך תהומות כתובי ספרי אמ"ת מכל פגע ורעת בנתיבת טעם לפגימי דעת בנגינות וטעמים, בישראל אין לפנים רק זעירים זעירים, נכוחות דקות ושדופות קדים. ואתה עתה ערכת בם מסלול ודרך, דרך הקדש יקרא למו, בו אוילים לא יתעו, אף כי נבונים שם ישעו.

אולם לא אכביר מלין לשבחך ולהדרך, כי מי אני ומה חילי, ומה יתן ומה יוסיף קנה וסוף כמוני נגד פני גדולים חקרי לב ומשכילים אשר קטנם עבה ממתני, המעידים ומגידים: „תורת אמת בפיך ועולה לא נמצא בשפתיך ובשלום ובמישור הליכותיך" — ואני הנה אני בא? קטנתי! — אך ללחום לחם מלחמך, ולשתות מים מבארך, לשבוע נפשי

---

*) וגם אותי החזיק ידי הנדיב הנ"ל הן בדבר הן במעשה זה פעמים רבות, ויהי עזר לי כנגד תלאות מתהפכות מסבות אותי. והנני אודה לו מקירות לבבי בפני קהל בת רבים, ישלם ה' טוב פעלו ותהי שלמה משכרתו, יום יום ירבה עושר כבודו באות נפש עבדו המחבר.

הרעבה והצמאה, משוקקת תמיד על סף דלתות נדיבי חכמה, לשאוף רוח חיים, ולהתלונן בצלה — הן רק ללמוד אני יצאתי, ולא להורות אני באתי. לכן קנצי למלין לברך אותך בשלום — הנה ברכך אתך ופעלך לפניך — והאל הטוב המשלם טוב ליראיו הוא ישלח מלאכו לפניך לשמרך מכל פגע רע ולעמוד למליץ ישר בעדך למצוא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם, להפיץ תורת אמת להגדילה ולהאדירה כחפץ נפשי ונפשך הטהורה. והנני נותן לך את בריתי שלום, ואנגן כמנגן לכבודך ולכבוד שמך ולכבוד ספריך:

ושרת מליץ　　משפט אמת
צרופת לשון　　דבש נופת
חזקת יד　　בנגון טעם
קמת הראות　　זאת הפעם
במשלי מש"ל　　בטח נהלת
נתיב בשבילי　　עו"ץ הגבלת
ארח מסלה　　לתהל"ה סוללת
רבדת ערשך　　בין בני עמך
וודוך אחיך　　יגדילו כבודך
הן זאת　　חזות קשט

אמרי אמ"ת

מאוהב האמת, אהובך הדורש טובך ושלומך

S. D. Oppenheim.

ראשית דבר

מכונן גופתי ויוצר נשמתי
מכונן מלתי ועד לא בשפתי
אדני תקותי תהי נא עזרתי
וישר דברתי ותנעים אמרתי
והרחיק צרתי ותביא רוחתי.
אדני תקותי שמע נא שועתי!

אומר הקטן המחבר. תכלית מחשבתי בזאת מחברתי להעמיד על האמת את כל קורא בספרים אמ"ת, להבינהו משפטי טעמיהם, אשר מטעמי שאר ספרים שונים דרכיהם בסדריהם ותבוריהם וזמירותיהם ושמושיהם. ואתה קורא נעים אל תאמר, מה לי בחבורך זה, ומה יש לנו תועלת בו, הלא כבר קדמוהו לו ספרים מורים אלה טעמים? — אבל חכה ואגיד לך הסבה אשר הניעתני לגשת עד הלום, הנה שקדתי גם אני ובנתי באלה הספרים — והם מעטים — אשר חוברו להורות שבילי טעמים האמורים, ומצאתי אמרותיהם רובן ככולן סברות בדויות, רק על שקול הדעת בנויות, ומשבושים שנויות, בלי משענה הולכות, ארחות עקלקלות, אינן משכילות, אך מכשילות[1]; ועקב זאת רוב הקוראים בספרים אמ"ת בל ידעו אורח טעמיהם גם לא יבינו באר אמריהם.[2] הן כל זאת ראיתי ואמרתי בלבי, אישר העקוב ואסיר המכשול, ואסול מסלת אמת בפנותי אל אנשי אמת הלא הם בעלי המסרת ושרי הלשון הקדמונים, ולהם אדרוש ובדרכיהם אלך בטח. וקמתי וקבצתי כל אקדח אבניהם, ועליהם יסדתי ספר זה המונח לפניך, ועל פיהם הלכתי כל כלליו שלמים בנתיבותם, אין פרץ ואין יוצא ברחובותם. ובזה יעזוב הקורא נתיבי השקרים, וידרוך דרך מישרים.

והנה ראשי פנת בנין ספרי שנים הם. האחד השלשה פרקים מכללי טעמי אמ"ת להגאון אהרן בן אשר, ראש בעלי המסרת, הנדפסים בסוף מ"ג משנת רע"ח [והדפיסם שנית רוו"ה בהקדמת תהלים שלו]. והשני, הספר הוריות הקורא להגאון יהודה בן בלעם, אשר עודנו בכ"י ומצאתיו באוצר ספרי אוהבי החכם הנודע רפאל קירכהיים בפפד"מ, ובסוף כ"י הלז יש גם שער מיוחד על דרכי טעמי אמ"ת, ואף כי רבו בו שגיונות המעתיקים, מ"מ הוא יקר מאד, ובפרט לענין כמה מסורות אשר לו ואינם במסרת הנדפסת.[3] הן אלה הספרים, בצרוף המסרת של דפוס ושבכ"י, אשר היו לי לעזר לברר על פיהם יליב המשפט ולהעלות ההטעמה הנאמנה מרוב החלופים והטעיות הנמצאים בספרינו בענין נקוד טעמים הללו. כי הספרים שבידינו מאד מאד התחלקו בנקודיהם עד שאין גם שני דפוסים שונים אשר בטעמיהם שוים, וזה בעבור כי דרך טעמי אמ"ת היתה סגורה על הסופרים ונעלמת למדפיסים, ונטיו רגליהם, וכלו גם כעו, ושגו ותעו, ורבו השגיונות, ונעשו הטעיות כזכיות.[4] וע"כ דקדקתי היטב אחרי הנקודים השונים של

---

[1]) חוץ ממה שכתב רוו"ה ז"ל בהקדמת תהלים שלו, אשר הוא אמת כולו אין בו דופי. אמנם לא דבר שם החכם ז"ל כי אם על שמות הטעמים בלבד, ולא דבר דבר מן שמושם והרכבתם ורדיפת המשרתים למלכיהם, וזה הבטיח לחבר עליו ספר מיוחד, ולא מלא את הבטחתו.

[2]) וידוע כי הטעמים הם כנשמה אל הגוף, והם המודיעים ההפסקה והסמיכה והחפזון והמתון והשאלה והתשובה, וע"כ חובה עלינו לחקור אחרי משפטיהם ולהבין גבהי דרכיהם, אם לא נמשש כעור באפלה ונלאה לעמוד על אמתת כונת הכתובים.

[3]) והנה בכל מקום אשר אשא בספרי את שם בן בלעם על שפתי תדע שכונתי על זה ספרו הנזכר.

[4]) וגם תהלים של דפוס רוו"ה ז"ל בכל טהרתו יש בו עוד. מקומות הרבה נשארות מוטעות ומתנגדות לדיני טעמי אמ"ת, כמו כי דורש (ט׳, י״ג) חמס (י״א, ה׳) קול (כ״ט, ט׳) בקש שלום (ל״ד, ט״ו), יירשו (ל״ז, כ״ב) נער (ל״ז, כ״ה) חפצי (מ׳, ט״ו) בכגור

הספרים, וערכתי ספר מול ספר ואת כולם מול הכלל, וכן הישר קרבתי, והיותר החרמתי. והיו לפני למלאכה זו ח"י דפוסים שונים*), אשר את כולם עברתי על פניהם בעין הבחינה לברור האוכל מתוך הבוחל — וזה היה חלקי הקשה מכל עמלי.

ובחלוקת הספר לחלקיו הלכתי בראשו מבוא אשר הבאתי בו מעט הכללים אשר מסרו לנו אבירי הלשון הקדמונים על עניני טעמי אמ"ת (מלבד מה שכתבו בן אשר ובן בלעם ואשר אביא את אמריהם בגוף ספרי). ואח"כ הלגתי ג' שערים, והשערים לפרקים, וכל פרק לסימניו, למען ימצא כל דבר מסודר על אופנו, וימצא כל המבוקש בלי יגיעה אחריו.

ולמשלי הכללים הבאתי פסוקים רבים, כדי שיבואר ענין משפט ומשפט לכל לבדיו. ובכללים אשר ההתחלקות רבה עליהם בספרים העמדתי להם עוד יתר המשלים, ובחרתי בדוגמאות אשר בהן שבוש או מחלוקת בספרים, ובזה יתלבנו טעמי הכתובים, ואין עוד בהם דופי.

גם כתבתי אחרי משפט כל טעם וטעם את כל המסורות הנוגעות לטעם ההוא, כי מתוך זה יועמד הקורא על שרשי כללי הטעמים ויבין ויידע לתקן שבושי הספרים. ומסורות רבות החסרות או מוטעות בדפוס או רק מבויכות בקוצר לשון ולא ממולאות בסמני פסוקיהן, מלאתי כולן אחרי השתדלות עצומה.

עוד זאת עשיתי, כי מלבד שהראיתי הספר בטרם הדפסתו לחכמים ולמבקרים ומצא חן בעיניהם, שלחתי ממנו עוד הפעם גם בעת הדפסתו קונטרסים לקראת מורה דעה ומבין שמועה ה"ה הרב החכם המופלא רש"ד לוצאטו הי"ו, להביאם גם הוא במצרף הבחינה, ובכבדי הגדול באגרת תשובתו אשר אביאה לתשלום ספרי, ופה אתן תודתי לו בכל לבב נגד ישרים ועדה על טובו זה אשר גבר עלי.

ואתה קורא משכיל, תע לבך לאמרי, הקשיבה לדברי אמת תהגה ותחכם, ודעת לנפשך ינעם.

העדערנהיים אצל פפד"מ, הו"ד לחדש מרחשון שנת תרי"ג לפ"ק.

(מ"ג, ד') וַיִּקֹּד (מ"ט, ט') מִמַּלְאוּתֶיךָ (כ', ט') בִּדְבָרֶךָ (כ"א, ו'), יָעֹז (כ"ב ט') לִי (כ"ה ג') חָנֵּנִי (כ"ז, ב') שמע ישמח (ס"ד, ב'. וי"א) לַעַג (ע"ט, ד') בְּעוּתֶיךָ (פ"א, י"ז) ומעולם עד־עולם אתה־אל (צ', ב') מִיַּד רשעים (צ"ז, י'), ואתה־הוא (ק"ב, כ"א) מִי (ק"ו, ב') מִצְּפוּן (ק"ז, ג') פֶּה לָהֶם (קט"ו, ה') כִּי תורתך (קי"ט, ע"ז). עבדך־אני (קי"ט, קכ"ה) ולישרים (קכ"ה, ד') הייני (קכ"ו, ג') שִׁיר (קכ"ח, א') וגבורתיך (קמ"ה, ד') ודומיהם אשר כולם נגד הכללים ונגד המסורות הברורות. ונראה מזה איך גם החכם הגדול בענקים ז"ל באשר לא היו לו משענות נאמנות אשר עליהן להסמך, שקלה דעתו הנה והנה מה לעשות בחלופים עצומים של ספרים. וזו גם הסבה שלא הוציא לאור את ספרו על טעמי אמ"ת אשר הבטיח להדפיסו ואף כבר יעדו לדפוס, אך נחם ומנעו מלבוא תחת המכבש יען כי ראה והכיר בעצמו שלא יצא בו ידי חובתו.

*) ובתוכם תהלים דפוס וויטענבערג משנת שכ"ו ע"י יוחנן קראתו (אשר הוטערוס הלך בעקבותיו בדפוס שלו נירנבערג שנת שמ"ב), ואותו מצאתיו מוטעם מדויק היטב מכל שאר חבריו ומסכים ברוב גרסות נקודיו עם מקרא וויניציא משנת רפ"א, ובמקומות אחרים נוטה גם ממנו ומכל שאר ספרים ומסכים לכללים הנאמנים של אמ"ת ולפרושי הקדמונים. ומלבד אלה י"ח ספרי הדפוס היו לי עוד לישועה א') נוסחאות מקראות כ"י אשר מלאתין נרשמות בגליון תנ"ך אשר השאיר אחריו ברכה רוו"ה ז"ל, והוא כעת בידי האדון לעהרבערגער ברעדעלהיים והוא הנדיב בטובו נתנו לי לעבודתי. ב') מקרא כ"י מדויק ויפה מאד ומלווה עם המסרת, נכתב בשנת כ"ד ע"י הסופר והנקדן יוסף בכר שמשון הנקדן, ומקרא זה סגולה הוא להקצין והנדיב האדון ר' **מאיר גאלדשמידט** נר"ו בפפד"מ, ונתן לי רשות להביט לרגעים בתנ"ך יקר זה ולהעתיק לי ממנו דברים לצורך מלאכתי, ותבענה שפתי תשואות תודות לאיש הנדיב הזה על אלה תגמולוהי עלי. ועתה דע לך כי בכל מקום שבא בספרי שם „כ"י כ"ד" או שמוזכרת „מסורת כ"י" סתם, כי הוא זה מקרא כ"י הנזכר.

מכלל הספר.

תקונים·

דף	שורה	טעות	לתקן
8	16	וְֽאַל־הִגָּיוֹן	הִגָּיוֹן
9	17	ומלה לפניה	ומלה זעירה לפניה
14	2	מִי־אֵל	מִי אֵל, ושייך לשורה 14 אחרי מלת כִּי גֵז חִיש
14	10	וְאֹהֵב חָמָס (י״א, ה׳)	אֹהֵב יָמִים (ל״ד, י״ג)
15	1	(שם כ״ב, כ״א)	(משלי כ״ב, כ״א)
18	11	יַעֲקֹב	יַעֲקֹב
18	15	אשרֵי	אשרֵי
18	26	(שם ל״ד, י״ז)	(איוב ל״ד, י״ז)
27	18	וחבלים	וחבלים
29	15	אשרי אדם לא יחשב	אשרי אדם לא יחשב
30	8	כִּי	כִּי
33	22	וְעָלַי	עָלָיו
34	18	וַאֲנִי	וַאֲנִי
34	18	אֹהֲבַי	אֹהֲבַי

מבוא·

אף כי אין אחד מן מדקדקים הקדמונים אשר חבר ספר מיוחד על נגינות שלשת הספרים לבאר כאר היטב, מ"מ מצאנו להם איזה כללים לאלה הטעמים נוגעים זעיר כה וזעיר כה בספריהם מפוזרים. וראיתי כי טוב להעתיקם הנה כלם, יען כי עליהם את ספרי חקתי, ויגלו המעינות אשר מהם שאבתי.

1) ר' יהודה חיוג בספרו הנקוד אמר ז"ל: „באור טעמי השלשה ספרים הנשארים (אמ"ת) גם המה יתחלקו לשלשה חלקים, ומספרם שמנה טעמים, ולהם עשרה משרתים. מיני הידיעה, פזר וזרקא; ומין העלוי אחד והוא רביע; ומיני ההעמדה חמשה, לגרמה ו, ויתיב, ואתנח, וטפחא, וסלוק שהוא ס"פ, אלה הם שמנה טעמים. ואלה משרתיהם: שופר, ותלישא רבה, ותלישא זעירה, ושופר הפוך, ושופר נחת, ודחויה, ומארכה, ושלשלת, וגלגל, וצנור. והם עשרה משרתים לשמנה טעמים וכלם שמנה עשר". ע"כ.

2) ר' יהודה בן בלעם בספרו טעמי המקרא אמר ז"ל: „השלשלת בשלשת הספרים פעמים תהיה טעם ופעמים תהיה משרת." ע"כ. עוד כתב בספרו הנזכר וז"ל: „הסלוק בג' ספרים יתכן להיות בתחלת הפסוק, לפי ששם ישרתוהו יותר משמש אחד ואין טעם אחר בו, ולכן חשב כמו בראש פסוק". ע"כ.

3) הרמ"ק בספרו מהלך שבילי הדעת אמר ז"ל: „בשלשת הספרים הם תהלים משלי ואיוב, הטרחא אשר היא בראש תיבה מפסיק, ואשר היא באמצע אינו מפסיק". ע"כ.

4) הרד"ק בספרו מכלול אמר ז"ל: בשלשת הספרים, המקל השלישי לזרקא, שהוא במקום סגולה בשאר הספרים, יש לו משפט אתנח וסוף פסוק כמו חנני יְיָ כי אמלל אָנִי (תהלים ו', ג'), בשלום יחדו אשכבה ואישן (ד', ט'.)." ע"כ.

5) ר' אליעזר פרובינצאלו כתב י' כללים על טעמי אמ"ת, והשאיר לנו דבריו הרב נורצי בספרו מנחת שי, ואלה דברי פרובינצאלו: „שמות טעמי תהלים וכלליהן בקצור אלה הן: מיושב, צנור, עולה ויורד, ימנית, חונה, גרמיה ו, צנורית, כתף ימין, גלגל, פונה, מרעיש, מרעיד, כתף ימין ומיושב, סוף פסוק. — א') שני מיושב הם, אחד בראש הפסוק, והשני קודם הסוף פסוק, ואשר קודם הסוף פסוק, לעולם יש לו הכתף ימין. ב') צנור בסוף תיבה ויש לו נגון, וצנורית בראש תיבה ואין לה נגון, ובאו בפסוק אחד בתלים ס"ט. אל יֵבֹשׁוּ בי קֹוֶיךָ, והנגון לצנור. ג') הימנית היא שאנו קורין אותה טפחא בטעמי נביאים, ובתהלים משלי ואיוב באה בשני אופנים, האחד בראש התיבה קודם הנקודות ואין התיבה מלעיל בעבורה רק שהנגון נעשה לתיבה שהיא בראשיתה אע"פ שיהיה הגלגל אחריה או קודם לה בתיבה אחרת, ויש לה דין טעם מפסיק, והשני באה אחר התנועות ועושה מלעיל ומלרע ואין לה דין מפסיק. ד') כשיבאו שני

גלגלים זה אחר זה בין בראש הפסוק בין בסופו, הנגון לשני אעפ״י שאינו טעם מפסיק. ה׳) הגרמיה תבא לפעמים קודם המיושב, ולפעמים קודם הצנור, וכשתבא עם הצנור תנועתה משוברת ויותר נמוכה. ו׳) הכתף ימין יבא לפעמים לבדו לטעם קודם הסוף פסוק ועם המיושב ברוב. ז) הפונה אין לו נגון רק מלעיל ומלרע. ח׳) כשתבא הגרמיה ואח״כ המיושב עם היורד אין לה נגון כגון פסוק חרפה שברה לבי ואנושה (תלים ס״ט, כ״א*), וכשתבא לבדה בלא מיושב אחריה או בלא צנור אין לה גם כן נגון. ט׳) מרעיש ומרעיד יש קוראים אותם מנענע ומנדנד וכשמותם כן נגונם ונגון אחד לארבעתם. י׳) אם המיושב או הכתף ימין לבדו יבאו קודם הסוף פסוק עם איזה טעם אחר כגון הגלגל והטפחא וכיוצא, הטעם נעשה למיושב או לכתף ימין ולא לשאר הטעמים כנזכר; ואם יבא הגלגל עם איזה טעם אחר חוץ מן ב׳ הנזכרים, הטעם נעשה לגלגל; סוף דבר המיושב והכתף ימין קודמים, והגלגל שני להם לעשות הטעם קודם הס״פ.״ — הן זאת כל מה שנמצא לקדמוני הלשון על אודות טעמי אמ״ת, והנה בספרי ותשכיל.

*) זו דוגמה מוטעת מובאת על שבוש הספרים, כי הטעם איננו מיושב לדעת בן אשר אלא כנור הוא לבי.

השער הראשון·

צורות הנגינות וחלופי שמותם וחלוקתם בכלל·

פרק א'· שמות הנגינות·

יען כי באו בשלשת הספרים **א**יוב **מ**שלי **ת**הלים (ר"ת **אמ"ת**) פסוקים קטנים מכל שאר כ"א ספרי קדש, לכן נשתנו גם טעמיהם משאר טעמי המקרא, ואף כי גם בכ"א הספרים נמצאים פסוקים קצרים מ"מ יש הבדל ביניהם ובין פסוקי אמ"ת, כי רוב פסוקי כ"א ספרים כוללים מאמר אחד בלתי מנותח, אבל פסוקי אמ"ת יש בהם נתחי ענינים ענינים עד שלא נמצאו ה' תיבות מחוברות יחד, ואף פסוקים קטנים בכ"א ספרים לא נמצאו כי אם אחד מני אלף וע"כ לא נשתנו טעמיהן. ופסוקים מנותחים מנותחים אלה של אמ"ת מקורם בתכונת משורר, כי מחמת שנפש המשורר היתה בתכונה יותר רוחנית ויד השיר הולכת וגוברת עליו עדי יתגעשו כחותיה וינהם קולו כנהמת ים ויגזרו אמרותיו ויתקצרו בנעימתם ויולידו על ידי זה חין חרש. והנה נגינות ספרי אמ"ת אע"פ שהן נבדלות משאר נגינות המקרא בשמושן ומעלותן ושכונתן והרכבתן, מ"מ בעצם צורותיהן שוות הן להן, גם תתחלקנה נגינות אמ"ת למפסיקות הנקראות בסתם **טעמים**, ואל בלתי מפסיקות הנקראות **משרתים**·

הטעמים המפסיקים הם אחד עשר ואלה שמותם וצורותם:

1. סִלּוּק, אֽ, הוא הסוגר את הפסוק כמו בכ"א הספרים.
2. עוֹלֶה וְיוֹרֵד, אָ֥֫, ובן אשר במסורותיו קורא לו סָלֵק, והוא ל' ארמית של עוֹלֶה:
3. אַתְנַח, א֑, ויש שקוראים לו חוֹנֶה, וכפי בן אשר שמו טוֹרֵף·
4. רְבִיעַ גָּדוֹל, א֗, וכפי קצת שמו מְיֻשָּׁב, והוא ל' עברית ורביע הוא ל' ארמית, ובן אשר קורא לו תְּקַף ע"ש חוקף הפסק.
5. פָּזֵר, א֡, ויקרא גם טַרְעִישׁ כי כן נגונו הרעשה, וכפי בן אשר שמו נַצֵּחַ.
6. דְּחִי, א֭, ויש קוראים לו יְמָנִית מפני שיעמוד תמיד בימין התיבה מחוץ לה כמו לָ֭מָּה (תהלים כ'), ובן אשר קורא לו תְּרֶץ.
7. שַׁלְשֶׁלֶת, א֓׀ ותקרא גם רֶתֶק ושם אחד הוא, וגם שמה מַרְעִים גם מַרְעִיד ע"ש נגונה אשר הוא כמו רעם ורעדה, ויבא תמיד פסק מלאחריה והוא סמנה כי מפסקת היא.
8. צִנּוֹר, א֮, ויקרא גם זַרְקָא והוא לשון ארמית מן צנור, ובן אשר קורא לו מְתַּח ע"ש צורתו שהיא נמתחת, והוא נרשם תמיד בסוף התיבה.
9. רְבִיעַ קָטֹן, א֗, דומה כולו לרביע הגדול, אלא שהוא מפסיק שפל ממנו ולעולם עולה ויורד מלאחריו, ובזה תכירהו.
10. רְבִיעַ מֻגְרָשׁ, א֗֜, ויש שיקראו לו כְּתֵף יָמִין וּמְיֻשָּׁב מפני כי תמיד יש דמות גרש בכתף ימין של רביע זה, ובן אשר קורא לו גֵּזֶר, והוא לעולם בחצי השני של פסוק קודם לסלוק.

11. לְגַרְמֵה׀ לו שתי תמונות, האחת דמות מקל כעין אזלא על האות מלמעלה ואחריו דמות פסק כזה א׀ ונקרא אַזְלָא לְגַרְמֵה׀ והאחרת היא דמות מהפך תחת האות ואחריו פסק כזה אֽ׀ והוא מְהְפָּךְ לְגַרְמֵה׀ וסבת השנוי יבואר עוד.

והנה אם נחשוב שתי צורות הלגרמה כל אחת בפני עצמה יעלו הטעמים למספר י"ג, וכן מנאם הרב בן אשר במסורותיו.*) שמנה מאלה הטעמים הם מפסיקים גדולים וגבוהים

---

*) יש לדעת כי עוד מאמר שלם לבן אשר המדבר על שמות טעמי אמ"ת ומספרם, ולא נמצא בספר דקדוקי הטעמים שלו כמו שנדפס בש"ג רע"ח, כי שם לא יבואו אלא ג' מאמרים הנוגעים בטעמי אמ"ת והדפיסם רוו"ה ז"ל בהקדמת תלים שלו, וזה המאמר היקר מכולם חסר שם, והוא בספר קונטרס מסורת בן אשר כתיבת יד אשר בידי החכם המפואר רש"ד לוצאטו, והביאו לדפוס החכם דוקעס, ויען כי מאמר זה סגור ומסוגר וקשה ההבנה לכן אמרתי להעתיקנו פה ולפרשנו כיד שכלי ואת דברי פירושי אשגירם במסגרות תחלה וסוף, וכה אמר הרב וכה התחיל: „שאר הטעמים שמנו, אשר בשלשת הספרים תבונה, תאומים בשכל ובינה. שמנה שרים גבורים, בגרון ולשון אמורים, וארבעה להם מחוברים, קטנים ולא מוגברים (כל זאת מפורש לעיל בפרק), כללם שנים עשר נחקקים (כלל כולם הם י"ב טעמים מפסיקים), ארבעה נגון מפיקים ושמנה טעמים ממתיקים, והדברים עתיקים (פירוש, ד' טעמים הקטנים אינם אלא להפיק נגון נתינה להעמידה קצת אבל בכל זאת הם ירוצו לאחד מהטעמים הגבוהים הבאים אחריהם וממתיקים אותו). ראשונה מכונה חִזֵּר׳ כגבור בכח נאזר, בשלשה ספרים בלול ומפוזר (הוא הסלוק ונקרא חיזר ע"ש צורתו אשר היא כקוץ נעוץ, וקוצים נקרא בארמית חִזְּרֵי כמו כאיזרא בגבבא דעמרא (ברכות מ') כרע כאיזרא (שם י"ב) ובדי אחיזרי (שבת ס"ג) ואמר בג' ספרים בלול ומפוזר, רצונו אשר נגונו באמ"ת היא נגון מתפזר שירים קולו ואחר ינמיכהו, ולא כמו בשאר הספרים אשר נגון הסלוק כולו קול נמוך). שני לו רְתָק׳ בשפה ולשון ירתק, לא במהרה ינתק (הוא השלשלת ורתק ושלשלת הוא אחד, וכן פירשו המפרשים בישעיה מ', י"ט. רתקות, שלשלאות). שלישי לו תְּבִר׳ לעולם עמו ירוץ לפניו, גודר פרץ (הוא הדחי, ותבר ל' הישרה ע"ש שהדחי מישר דרך לפני האתנח, ואומר, לעולם עמו ירוץ לפניו, פירושו הדחי לעולם מקומו לפני התיבה מבחוץ, לגדור הפרץ שלא יחולף עם הטרחא הדומה לה). רביעי לו סֶלָק׳ בטעמים לא יחלק, ובשלשתם יש לו חלק (הוא שם עולה ויורד בארמית, ולא יבא בטעמי שאר הספרים רק בספרי אמ"ת חלקו). חמישי לו נַצֵּחַ (הוא הפזר, ונשא טעמו מסולל מל' סלסלה ע"ש זמירת נגינתו), ביד ואצבע נפלא, מהודר ומסולא (כן היה מנהג הקוראים של ארץ ישראל להעלות ולהוליך ולהפוך את ידם הימנית בכל טעם וטעם כפי נגינתו להראות בה נעימתו לתלמידיהם כדאיתא בברכות ס"ב, הימין מראה בה טעמי התורה, וכמפרש רש"י שם). ששי לו תְּקָף (הוא רביע ונקרא תקף מפני תוקף נגינתו), ממעל לו עולה וזוקף, בשני דרכים מתקיף (הרביע יתחלק לטעמים שנים לרביע גדול ורביע קטן). שביעי לו טַרְפִ׳ באצבע עולה וטורף, בשלוש ורביעית יצטרף (הוא אתנח הנקרא טורף מפני שיטרף את הענין ויעשה הפסק גדול, והוא יבוא לרוב אחרי הדחי או אחר העולה ויורד וזה שאמר בשלוש ורביעית יצטרף, כי העמיד הדחי לשלישי בסדר הטעמים ואת העולה ויורד רביעי בסדר). שמיני לו גֵּזֶר (הוא רביע מוגרש), מקל ונקודה מגזר כראש ואמצע מאזר (צורתו נקודה באות המחלק ועוד דמות מקל לפניו כראש תיבה). שׁוֹפָר הָרַב (מהפך לגרמה, וקוראו שופר הרב, ע"ש דמותו כדמות שופר, ואמר הרב, להבדילו מן מהפך המשרת), בכל טעם מעורב, פונה מזרח ומערב (הוא הלגרמה יוכל לבוא לפני רוב הטעמים, וצורתו תאומית מהפך לגרמה ואזלא לגרמה כמפורש למעלה בפרק, וזה שאמר פונה מזרח ומערב כי אֽ׀ יפנה לצד מזרח בצורתו וצורת א׀ לצד מערב), ופסקה סדורה, מהם לא עדורה (ויבאו תמיד בפסק מלאחריהם להבדילם ממהפך ואזלא המשרתים). ומַפָּח (כנור נקרא מותח כי הוא נמתח בצורתו כזה ˜) פונה ועונה עם אחיו אזנה (יבא ויתפנה לאחיו עולה ויורד ולפניו הוא אזנה לרוב),

וזה סדרם, הסלוק, והעולה ויורד, ואתנח, ורביע גדול, ופזר, ורביע מוגרש, ודחי, ושלשלת.
וארבעה מפסיקים קטנים בערכם והם הלגרמה בשתי תמונותיו, והרביע הקטן, והלנור.

והמשרתים לטעמים שטנה ואלו הם:

1. מֵרְכָא֥ ויקרא גם מַאֲרִיךְ ושם אחד הוא, ובן אשר קורא לו יוֹרֵד כי כן נגונו קול יורד למטה.

2. מוּנַח֣ ושמו גם שׁוֹפָר מְלֻמָּטָּה בעבור צורתו כשופר, ובפי קצת שׁוֹפָר גַּלְגַּל שמו, ולבן אשר עוֹלֶה שמו, כי קולו למעלה ירום.

3. עִלּוּי֫ ויקרא גם שׁוֹפָר מְלֻמְעָלֶה ובפי בן אשר תּוֹלֶה שמו, כי כן נתלה על האות מלמעלה.

4. מַהְפָּךְ֤ גם שמו שׁוֹפָר מְהֻפָּךְ ע"ש דמותו, ויש שיקראוהו פּוֹנֶה כי כן פונה לימין.

5. אַזְלָא֨ ובן אשר קורא לו מְעֻלֶּה.

6. גַּלְגַּל֪ הוא יָרֵחַ בֶּן־יוֹמוֹ ויקרא גם אוֹפָן ובפי בן אשר עָגוּל שמו, וכל השמות על שם צורתו.

7. טַרְחָא֖ וינוקד תמיד באות המחלק ובזה נבדלה מן דחי המפסיק אשר יבא לעולם מחוץ לתיבה, ובן אשר קורא לטרחא בֵּין ע"ש מעמדה שהוא בין האותיות, ויש קוראים לו דְּחוּיָה או שׁוֹכֵב.

8. שַׁלְשֶׁלֶת קְטַנָּה֓ והיא דומה לשלשלת הגדולה המפסקת, אך אין פסק אחריה ובזה תכירה.

ובהרבה מקומות ישתנה (בהרבה מקומות ישתנה לנור זה לרביע קטן), והוא מהם נמנה (גם הלנור נמנה עם המפסיקים, והולך להעירנו על זאת מפני שגם צורה כמותה יש אשר היא משרתת). ונח רד ועולה (עתה נותן לנו כלל מי הוא המפסיק היותר גדול בפסוק ואמר כי הנח והמפסיק היותר גדול זהו העולה ויורד), פעם בראש תיבה יעלה, ופעם לימין מסולה (רצונו, שיבא לפעמים דמות היתיב של עולה ויורד בתיבתו עמו כמו מִשְׁכָּבוֹ, ולפעמים שיבא מחוץ לתיבה לימינה כמו עֹז).

והמשרתים זה יסודם, המעולה (הוא אזלא), היורד (המירכא), ועולה (מונח), והפונה (מהפך) ותולה (הוא עלוי), בין (הוא טרחא וקוראו בנה ע"ש שתבא תמיד בין האותות ובזה נבדלה מן הדחי הטעם הדומה לה בצורה והוא שבונו לעולם מחוץ לתיבה), והעגול (הוא גלגל), וממלא (בצורית המשרתת נקראת ממלא מפני שלעולם לא תבא יחידה בתיבה אלא תמיד בחבור מרכא או מהפך וע"כ תיבה בזו ממלאת אותה במשרתים), מי חכם וישמור אלה." עד כה לשון בן אשר בפי קונטרס כ"י הנזכר, והנה השלשלת קטנה לא מנאה במשרתים הואיל שהיא במנין כי לא נמצאה בכל המקרא אלא ח' פעמים כמו שיבואר בפרקו, אבל בכל זאת רמז עליה באמרו, רתק בשפה ולשון ירתק, לא במהרה ינתק, רצונו בזה שהשלשלת גדולה ברוב מקומות היא טעם ולא במהרה תנתק מלהיות טעם, רק בקצת המקומות שתנתק ממדרגתה ונהיה משרתת. ונראה מכל זאת מה מאד נכבד ויקר מאמר זה של בן אשר כי רמז בו על כל דרכי טעמי אמ"ת ומדרגותם בקוצר מופלג, לכן העתקתי פרוש ללשון חרוזו ושפת חידתו ופתחתי מלפונו ותבא אל תוכו ותדלה תכונתו.

ויש עוד מלבד אלה משרת אחד והוא משרת למשרתים ושמו צִנּוֹרִית, אֹ֮. ודומה בצורה למפסיק לצור אך בטוב יש להבדילה ממנו, כי הצנור רשום תמיד בסוף התיבה, אבל הצנורית לעולם לא תתכן לבוא לבדה אלא בצרוף משרת מרכא או מהפך ובאת מעמד לאות אשר לפני המרכא והמהפך כמו וְחָדֵל (תהלים מ"ט, ט') יְנָאֵץ (שם ע"ד, י'), וזה שהזכיר בן אשר הצנורית בשם מְמַלֵּא כי כן התיבה אשר תבא עליה עוד משרת יש לה ועל"כ היא ממולאת במשרתים.

הן אלה הטעמים והמשרתים של ספרי אמ"ת בצורותם ומספרם ושמותם, אבל הפְּסֵק, א׀, הוא לא נמנה לא עם המפסיקים ולא עם המשרתים, לא עם המפסיקים מפני שאיננו בא כי אם אחרי משרת כמו הֶאָח ׀ הֶאָח (תהלים ל"ה, כ"א) יוֹם ׀ יוֹם (ס"ח, כ'). הָאֵל ׀ לָנוּ (ס"ח, כ"א), ועם המשרתים לא נמנה בעבור שלא נמנע דגש מלבוא אחריו בין יהו"א לבגדכפ"ת כמו אֵפוֹא ׀ בְּנִי (משלי ו', ג'), ויתכן הפסק לבוא עם כל המשרתים.

פרק ב׳. נגינות נמנעות באמ"ת.

אלו צורות הנגינות ביתר כ"א הספרים ואינן באות בספרי אמ"ת (חוץ מן שני סמנים הראשונים של איוב ואיזה פסוקים שבסופו שנוהגים מנהג כ"א הספרים בטעמיהם, כי הם בדמות פתיחה וחתימה לספר), הפזר גדול, והתלישא, והטרס, והסגולא, והיתיב, הפשטא, והזקף גדול וקטן, והמונח לגרמה, ותלישא קטנה, ודרגא, ותביר, ותרין חוטרין.

פרק ג׳. מושב הנגינות.

כל הנגינות מושבם באותה האות הראויה לנגון חוץ משתים צנור ודחי. הצנור מנוקד תמיד בסוף התיבה, והדחי לעולם בראש התיבה, ואעפ"כ נקראות באותה האות שדינה לנגנה ושהיתה בה הנגינה אלו היתה אחת מנגינות אחרות, כמו פָּנֶיךָ֮ (תהלים ל"א, כ"א) מנגנים הנו"ן כמו שנטעם בנגינה אחרת פָּנֶ֫יךָ (כ', א'), וכן צַדִּיקִים֮ (ל"ג, א') מנגנים לרע את הקו"ף כמו שמצאנו בנגינה אחרת צַדִּ֫יקִים (ל"ב, י"א), ונעשה ככה לצנור ולדחי לנקדם שלא במקומם כדי להבדילם מן ב' נגינות שוות להם בצורה, והן הצנורית המשרתת דומה לצנור הטעם והטרחא המשרתת דומה לדחי הטעם, ע"כ מבדילים ביניהן במקומות מושבותם. ומזה הטעם עשו גם כן סמן לנגינות אחרות שוות בצורה נבדלות בשמוש ונקדו לרביע הרודף לסלוק עוד דמות גרש לפניו להבדילו מרביע הגדול הבא בחצי הראשון של פסוק כמו חָנֵּנִי (תהלים ד', ב'), חָנֵּנִי (כ"ז, ב'), והעולה ויורד יש דמות יתיב לפניו ונבדל בזה מן מרכא המשרתת כמו לְדָוִד (ו', א'), לְדָוִד (ס"ה, א'), והמפסיקים מהפך ואזלא ושלשלת יבואו במקל אחריהם כדמות פסק להבדילם ממהפך ואזלא ושלשלת המשרתים כמו עֲלֵיכֶן ׀ (י"א, ג'), עֲלֵיכֶן

(ס', ה'), אלהים׀ (ע"ח, ל"א), אלהים (מ"ח, ט'), יתפשו׀ (י', ג'), חן (משלי א', ט'). והנה כל סמנים הללו אין להם נגון כלל ואינם באים אלא להודיענו אמתת השמוש של נגינותיהם, שלא נטעה ונחליף זו בזו.*)

פרק ד'. הבדל שבין המפסיק ובין המשרת.

לעולם אין משרת בלי מפסיק אחריו, אבל יש מפסיק בלתי משרת לו כמו לבטח (תהלים ד', ט') תושיבני (שם) חפצו (א', ב') הדיחמו (ה', י"א) יתיצבו׀ (ב', ב') מלכי־ארץ (שם) בקראי (ד', ב') קולי (ג', ה') רבים (ג', ג') שגיון (ז', א'). והשלשלת תמיד יחידה בלי משרת חוץ מן מעט הפסוקים המנוים למטה בפרקה. וכל משרת יתכן לבוא משרת אחר לפניו חוץ מן הגלגל המשרת לעולה ויורד הוא לא ישורת ע"י משרת עוד, וכן המהפך לא יתכן לבוא לפניו מרכא מלבד ארבע מקומות נזכרים במסורת והם כי גדול (תהלים כ"ו, ד'), כי גבר (קי"ז, ב'), כי רדף (קמ"ג, ג') כי יוסיף (איוב ל"ד, ל"ח).

פרק ה'. מספר המשרתים לכל אחד ואחד מן הטעמים.

יש מן הטעמים אשר לא ישרתהו כי אם משרת אחד, ויש מהם שיתכנו להם ב' משרתים, ויש יוכלו להם ג', ויש ד' משרתים, ולא יותר.

הטעם אשר לא יבוא עליו יותר ממשרת אחד, הוא העולה ויורד.

ואשר יתכנו להם ב' משרתים, הם הרביע, והלגרמה, והצנור, ובמקום אחד השלשלת.

ואשר יתכנו להם ג' משרתים, הם הפזר, והרביע מוגרש, והדחי.

ואשר להם ד' משרתים, הם הסלוק במקום אחד, והאתנח במקומות שנים.

פרק ו'. תכונת המשרתים לטעמיהם.

המהפך ישרת לכל המפסיקים, חוץ מעולה ויורד ושלשלת.

המרכא תשרת לסלוק, ולעולה ויורד, ולאתנח, ושלשלת, ולצנור, ולכל רביעין.

העלוי ישרת לסלוק, ולאתנח, ולדחי, ולרביע גדול, וללגרמה, ולרביע מוגרש.

המונח ישרת לסלוק, ולאתנח, ולדחי, ולצנור.

הטרחא תשרת לסלוק, ולאתנח, ולרביע מוגרש, ולשלשלת.

השלשלת קטנה תשרת לסלוק, ולאתנח, ולרביע מוגרש.

האזלא לא ישרת אלא לסלוק ולפזר.

הגלגל לא ישרת אלא לעולה ויורד ולפזר.

ותנאי התחלקות משרתים אלה ואופן שמושם למפסיקיהם כולם יבוארו בפרקיהם

---

*) וכתב בן בלעם בפרקיו על טעמי אמ"ת וז"ל: יש קצת סופרים, שמשימין תחת אות הנעימה (של הדחי) במקומה מקל שהוא דומה למרכא ולא יהיה לה אלא ללמד שאותו אות המטעים כמו עורה כבודי עורה הנבל וכנור (תהלים נ"ז, י') וכמו ביום צרתי (פ"ו, ז') עכ"ל. ומצאתי אזן לדבריו במנ"ש על פסוק זה עיין עליו. וידוע כי בכ"י ודפוסים ישנים הגעיא הנקרא העמדה דומה למרכא ובאמת אינו אלא מתג וכן דמות מרכא זה

השער השני·

שבונת המשרתים למפסיקיהם כולם בסדר אחד ואחד·

פרק א׳· משפט הסלוק ומשרתיו·

סלוק הוא סוף הפסוק כמו בשאר הספרים, אך בנגונו גם בביאת מושבו בפסוק משונה מסלוק א״ך הספרים, כי נגונו באמ״ת איננו קול פשוט נמוך ומנוח כמו בא״ך ספרים אלא יעלה בנעימתו קודם שיניחהו וכמו שעוד היום מנעימים אותו החזנים המובהקים באמירת המזמורים. גם במושב מקומו משונה משאר הספרים, כי בשאר הספרים הסלוק לעולם לא יתכן לבא בראש פסוק בלי מפסיק אחר לפניו, וגם אם הפסוק אינו אלא משתי תיבות אף שהן רהוטות זו לזו מ״מ לא יבא סלוק מבלי מפסיק לפניו והעד המוכיח לֹ֣א תִּֿרְצָ֖ח לֹ֣א תִּֿנְאָ֑ף לֹ֣א תִּֿגְנֹ֑ב לטעמי העליון ואין מטעימין לֹ֥א תִרְצָֽח או לֹֽא־תִרְצָֽח, אבל בשלשת ספרי אמ״ת יתכן להיות בתחלת הפסוק כמו מִזְמ֥וֹר לְדָוִ֗ד לְהַזְכִּֽיר (תהלים מ׳), לַמְנַצֵּ֗חַ לִבְנֵי־קֹ֗רַח מַשְׂכִּֽיל (מ״ד), שִׁ֥יר מִ֝זְמ֗וֹר לִבְנֵי־קֹֽרַח (מ״ח).

א· סלוק ויש לו משרת הוא המרכא אך בתנאי שיקדם לו או אתנח או רביע מוגרש, ושתהיה התיבה אשר יפול המשרת עליה לפחות בת ב׳ מלכים והנגון במלך השני ואילך, כמו הַ֝יּ֗וֹם יְלִדְתִּֽיךָ (תהלים ב׳, ז׳), וֵאלֹ֣הִ֥ים הִגָּי֥וֹן סֶֽלָה (ט׳, י״ז), אַל־תִּשְׁכַּ֥ח עֲנָוִֽים (י׳, י״ב), אִם־יֶשׁ־עָ֥וֶל בְּכַפָּֽי (ז׳, ד׳), וּבְיִרְאָתְךָ֗ עִבְדְּךָֽ (כ׳, י״ב), מִזְמ֥וֹר לְדָוִֽד (י״ג, א׳), לְמִשְׁעָ֥ן לִֽי (י״ח, י״ט), אַתָּ֥ה אֵֽל (כ׳, ב׳) וּתְח֥וֹלֵ֗ל לֽוֹ (איוב ל״ה, י״ד. כן לכן אשר ותחולל מפני קרוב הטעמים, ועוד הלמ״ד בהעמדה כדי להמשיך הקול).

אבל אם המלה איננה אלא בת מלך אחד או גם מלה גדולה והנגון במלך הראשון אז מונח יבא לשרת את הסלוק לא מרכא כמו בִּ֣ינָה הֲגִֽיגִי (תהלים ה׳, ב׳), שָׁ֣תוּ עָלָֽי (ג׳, ז׳) נְשָׂ֣או רֹאשׁ (פ״ג, ג׳), לֹ֣א יָשָֽׁב (א׳, א׳), וְיָ֣לַד שָֽׁקֶר (ז׳, ט״ו), אֲשֶׁ֣ר לֹא־בָֽרַע (י׳, ו׳), בְּד֣וֹר צַדִּֽיק (י״ד, ה׳), גַּם־אֶחָֽד (י״ד, ג׳), וְלֹ֣א יָמִֽיר (ט״ו, ד׳), עֲטֶ֣רֶת פָּֽז (כ״א, ד׳), בְּשֶׁ֣מֶן רַעֲנָֽן (צ״ב, י״א), לְאֹ֣רֶךְ יָמִֽים (כ״ג, ו׳) עַ֣ד אֶעֱבֽוֹר (קמ״א, י׳. כן לכן אשר, ולכן כפתלי הוא מוקף), הֲדַ֣ר מַלְכוּתֶֽךָ (קמ״ה, י״ב), הַ֣ט אָזְנֶֽךָ (משלי ה׳, א׳), מָ֣ט לִפְנֵי־רָשָֽׁע (משלי כ״ה, כ״ו), נְוֵ֣ה צִדְקֶֽךָ (איוב ח׳, ו׳). מָ֣לֵא דָֽשֶׁן (איוב ל״ו, ט״ז), מַ֣חַץ רָֽהַב (איוב כ״ו, י״ב), כִּ֣י יְבַלָּֽע (איוב ל״ז, כ׳). אבל אם תקדם לתיבה כזו תיבה והיא

מתג הוא, ומה טוב יהיה לרשום כן בכל תיבות אשר בקל יטעה הקורא לחטוף השוא שלא במקומה הראוי לה כמו קֽוֹלִי (ג׳, ה׳), הֶֽחָרָשׁ (ל״ח, י״ד) פְּֽרִיצֵי (כ״א, י׳) וְֽהַאֲבַדְתָּ (קמ״ג, י״ב) ודומיהן כולן ראויות להליגן בהעמדה באות הנעימה כמנהג סופרים הנאמנים.

מוקפת לה תנהג כסמן הראשון ומרכא יושם ולא מונח כמו כָּל־חוֹסֵי בוֹ (תהלים ב׳, י״ב), כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן (ה׳, ו׳), כָּל־יֹשְׁבֵי חָלֶד (מ״ט, ב׳) כָּל־מוֹסְדֵי אָרֶץ (פ״ב, ה׳), גַּם־גָּבְרוּ חָיִל (איוב כ״א, ז׳). כי כל שתי תיבות מוקפות כתיבה אחת נראות. ונמצאו בחלופים ב״א וְאַתָּה דַע־לָךְ׃ ב״נ וְאַתָּה (איוב ה׳, כ״ז) ומחלוקתם בקריאת מלת אַתָּה אם מלעיל או מלרע ואם מלעיל צריך להיות הטעם מונח, ואם מלרע מרכא ע״פ כללם. וכן חולקים בתהלים פ״ט, י׳. וי״ב. ודומיהן.

ב. מרכא המשרת אם יפול על תיבה אשר לפני מקום נגונה יש עוד תנועה משוכה, היא תנועה אשר אין שוא נח גם אין דגש אחריה, אז מנקדין מרכא וצנורית בתיבה, ותבא המרכא במקום הנגון והצנורית תנוקד על תנועה המשוכה שלפניו כמו יָפִיחַ בָּהֶם (תהלים י׳, ה׳. י״ב, ו׳), יוֹמָם וָלַילָה (א׳, ב׳), יֵבֹשׁוּ רָגַע (ו׳, י״א) לַמְיַחֲלִים לחסדו (ל״ג, י״ח) יִחַלְנוּ לָךְ׃ ל״ג, כ״ב), רָאֲתָה עינֵנוּ (ל״ה, כ״א. כ״ד, ט.) הָמוֹן חוֹגֵג (מ״ב, ה׳), וְחָדַל לְעוֹלָם (מ״ט, ט׳) כָּל־נֶמוֹטוּ פעמָי (״ז, ה׳), וְיָשִׂישׂוּ בשמחָה (ס״ח, ד׳), בָּרוּךְ אלהִים (ס״ח, ל״ו), הַצְלִיחָה נָא (קי״ח, כ״ה), מָתַי תנחמֵנִי (קי״ט, פ״ב), מֵבִין פְּתָיִים (קי״ט, ק״ל) נְצַּרְתָּם נפשִׁי*) (קי״ט, קכ״ט) הֲבִינֵנִי ואחיֶה (קי״ט, קמ״ד) נְאֻם׀ יְיָ (י׳, ג׳) הֶאָח׀ הֶאָח (מ׳, ט״ז. ע׳, ד׳), אָמֵן׀ ואמֵן (מ״א, י״ד. ע״ב, י״ט), חַכְלִלוּת עינָיִם (משלי כ״ג, כ״ט), נָחָשׁ בָּרִיחַ (איוב כ״ו, י״ג). ואם מלה מרכא בראשה ומלה לפניה יוצאת על תנועה משוכה וראויה להקיפה לה מבטלין המקף ומנקדין הצנורית בראש המלה הראשונה מחוצלה, כמו כִּי חָרָה לוֹ (תהלים י״ח, ח׳) כִּי חָפֵץ בִּי (י״ח, כ׳) כִּי חָפֵץ בּוֹ (כ״ב, ט׳). ומאד יש להזהר בזה לנקד הצנורית בראש תיבות כאלו אשר יבוטלו ממקף, כי אם תנקדה בסופם תתערב עם טעם צנור המפסיק אשר בא תמיד בסוף התיבה כאשר תראה במשפטו. והנה כל צנוריות הללו אין להן נגון כלל ואינן עושות לעיל ולרע ורק עבדים הן למשרתים מרכא ומהפך להודיענו שאלו מהפכות ומרכאין משרתים הם מפני שיש גם כדמותם שהם מפסיקים הם מרכא של עולה ויורד ומהפך של לגרמה, ויען כי בקל יטעה הקורא בתיבות כנאמרות ויחשוב אשר אולי נשכח היתיב של עולה ויורד או מקף של לגרמה לכן באת הצנורית להישר לפניכו דרך הקריאה. וטבע הצנורית הזו שלא תבא כי אם על תנועה משוכה, אבל תנועה דגושה או נחה בשוא גם אותיות בוכל״ם המשמשים בראש תיבה המה לא יקבלו הצנורית,**) כמו מִזְמוֹר (ד׳, א׳) בְּקָרְאִי (ד׳, ד׳) הַיּוֹם (ב׳, ז׳) לְעִתּוֹת (ט׳, י׳) לָרוּץ י״ט, ו׳) מֵרִיב (ל״א, כ״א) וִיסוֹבְבוּ (כ״ט, ט״ו), ואל תשאל לטעם, למה לא; כי הוא כמום מעמנו וכמו שלא

*) נִצַּרְתָּם כן נגונו לעילא ע״פ המסרת והוא חד מן ח׳ מלין מיחדין המשמשין תם בסוף ומלעיל כמסרין ריש פ׳ יתרו, והצנורית על הכד״י וכן הוא בדפוסי רפ״א, ועניס״א, ופרופס, ורייניק, ורוו״ה, ומ״ש, והוטעסום, ואפיציום.

**) ודע כי גם תיבות כמו בַּחֲמָתְךָ (תהלים ו׳, ב׳) וּבְיִרְאָתְךָ (ב׳ י״ב) לְהַשְׁמִדָם

כ"ג בדעתנו למה הונחו אלה הנגינות לטעמים ואלה למשרתים ולמה אלה למעלה ואלה למטה כן לא נוכל לעמוד על דבר זה והוא בכלל נסתרות התורה.

ג. אם יקדם למשרת של סלוק המפסיק לגרמה, אז המשרת לעולם עלוי הוא כמו מפני ׀ אַבְשָׁלוֹם בְּנוֹ (תהלים ג', א') שָׁם ׀ אֹהֶל בָּהֶם (י"ט, ה'. בכ"א שָׁם ׀ בלגרמה וכן בקראתו ורוו"ה. וברוב ספרים שָׂם־אֹהֶל ושבוש), הֱיֵה ׀ עֹזֵר לִי (ל', י"א. וכן ברוו"ה וקראתו), לִפְנֵי ׀ הַמֶּלֶךְ יְיָ (צ"ח, ו') אשר ׀ אֵין־מַעְצָר לְרוּחוֹ (משלי כ"ה, כ"ח. וכן הנגון) כְּמֶלֶךְ ׀ עָתִיד לַכִּידוֹר (איוב ט"ו, כ"ד).

ד. יש לסלוק ב' משרתים הראשון טרחא והשני מונח, אך בתנאי שהמפסיק הקרוב לפניהם הוא אתנח או שלשלת, כמו וְכֹל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה יצליח (א', ג') תַּכְרִיעַ קָמַי תחתי (י"ח, מ') אִיעֲצָה עָלֶיךָ עֵינִי (ל"ב, ח'), וְתוֹחֶלֶת אוֹנִים אָבָדָה (משלי י"א, ז'. כן במ"ג רע"א גם רפ"ו גם במקרא פיניציא רפ"א ושע"א ובמ"ג באזיליא ומ"ג אמשטרדם ורייכעק וְתוֹחֶלֶת בטרחא והוא הנכון כי דבוק הוא עם אונים ובס"א וְתוֹחֶלֶת ושבוש גמור הורס הענין) ושמך ׀ לְעוֹלָם נוֹדֶה סֶלָה (תהלים מ"ד, ט') עַד־אָנָה ׀ תַּסְתִּיר אֶת־פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי (י"ג, ב'). ויבואו טרחא ומונח בתיבה אחת אם

(כ"ב, ח') וְתוֹרָתְךָ קי"ט, כ"ט) צִדְקוֹ (י"ט, ז') שֹׁפְטִים (כ"ט, י"ב) שֹׁמְרִים (ק"ל, ו') שֹׂנְאַי (קכ"ט, ה') ודומיהם גם המה בכלל הנחים בשוא, כי שוא של תיו מן בחטאתך נח הוא ונקרא עם המלך שלפניו וכן המי"ם מן שֹׁמְרִים נח הוא וכן כל על משקלם, ככה לפי דעת הקדמונים, ולא כמדקדקים האחרונים שהחליטו כי לעולם אחר שוא נח יבא דגש ולכן קראו שואים כאלה נעים, אכן הכלל האמת כי כל שוא שיקדם לו אחד מז' המלכים הוא נח ונקרא עם המלך שלפניו, חוץ מאותיות אהח"ע ומשתי דומות והראשונה בשוא הם נשוא מניע כגון בְּתוֹכְכֶם (שמות י"ב, מ"ט), תּוֹכֵךְ (יחזקאל כ"ח, ט"ז), הֲלִיכֵךְ (דברים א', ב'. ט"ו). הַמְשֹׁרְרִים וְהַשֹּׁעֲרִים (נחמיה י"ב, מ"ה) נַהֲרֵי נַחֲלֵי (איוב כ', י"ז) סֹחֲרֵי (דה"ב, א', ט"ז). וכן אמר הראב"ע בספרו צחות דף י"א, לא עשה (ר' שלמה גבירול) כהוגן במלת תֵּשְׁבִּי כי השי"ן הוא נח כראה, והוא הניעו בעבור המשקל. וכן אמר בספרו מאזנים דף ז', וּלְקַחְתֶּם. וְלִבְנֵימוֹ. בתחלה היה הלמד נ"ע ושב עתה נח. ובדף כ"א אמר, ובבנין נפעל יהיה העי"ן בסמוך נח בשוא, כמו ואלי יֵאָסְפוּ (עזרא ט', ד'), וכן דעת בן אשר ובן בלעם ולהם האמת וקבלתם קבלת אמת כאשר ראינו מאמוני הטעמים כי מלאכנו וַאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ (בראשית ל"ד, י"א) וְאַךְ אוֹתְךָ (שמות ט', ט"ו) לֹא תֵצְאוּ (שם י"ב, כ"ב) אֲשֶׁר פְּקָדוּ (במדבר כ"ו, ס"ד) אֲשֶׁר לָקָחוּ (ש"א, ל', ט"ז) הָהָר שֹׁמְרוֹן (מ"א, ט"ז, כ"ד) כבדים שׁוֹטְפִים (ישעי' כ"ח, ב') עלפו שֻׁבְּבוּ (שם כ"ח, ב') כִּי עָזְבוּ (ירמיה י"ז, י"ג) אֲשֶׁר הֹלְכִים (יחזקאל י"ג, ג') ושמתי שֹׁמְרוֹן (מיכה א', ו') ודומיהן כולם במרכא משמש לתביר בעבור ששוא בתיבת התביר נח הוא וע"כ בין תביר למשרתו רק הברה אחת כתנאי המרכא הבא על תביר אבל מלאכנו מָלוּ תוֹכְךָ (יחזקאל כ"ח, ט"ז) בדרגא כי זה שוא מניע מפני ב' אותיות דומות וע"כ בין תיבת התביר למשרתו שתי הברות מלך וחטף כתנאי הדרגא דוגמת וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב (בראשית כ"ז, כ"ב). ואשר הטעה האחרונים לחשוב במלות כנאמרות השוא למניע, הוא הגעיא אשר יעמוד במלך שלפניו וחשבו אותה כמתג להניע השוא שלאחריו ובאמת אין געיא זו באה רק להעמיד התנועה קלת שלא נקראנה במהירות ולא ישמע הקמץ וחולם כקטן חטוף ולא הצרי כסגול, והוא כעין געיא של פַּדֶּנָה (בראשית כ"ח, ב') לְבָאֵר (במדבר כ"ד, כ"ב) לְהִנָּתוֹ (אסתר ג', י"ד) ורבים כמותם. ועתה מבואר מה שלא נמצא מלה אחת הבא על משקל הנאמר בבכורית לפני המרכא כי התנועה יוצאת על שוא נח אשר לא תכון לבורית עליה.

היא כשרה למתג בתנועה שלישית לנגונה, ובתנאי שלא ילך רביע מוגרש לפניה, ואז יתהפך המתג לטרחא, והמונח באות המחלק כמו וּבַחֲרוֹנוֹ (כ׳, ה׳), הוֹשִׁיעֵנִי (ל״א, י״ז), וַיִּדַכֵּא (ע״ב, ד׳), וּמְעוֹנָתוֹ (ע״ו, ג׳), מֵעוֹלָם (כ״ג, כ׳) וּשְׁבוּעָתוֹ (ק״ה, ט׳) וּמוֹסְרוֹתֵיהֶם (ק״ז, י״ד), וְתוֹשִׁיעֵנִי (קל״ח, ז׳), אַל־תַּעַזְבֵנִי קי״ט, ח׳), וַיְיָ עֹזְרָנִי (קי״ח, י״ג) בְּמֹעֵצוֹת (משלי כ״ב, כ׳) לְאִיתִיאֵל (שם ל׳, א׳). ואם יש רביע מוגרש לפניה, ישאר המתג ולא ישתנה, כמו וּלְשׁוֹנָם תִּהֲלַךְ בארץ (תהלים ע״ג, ט׳), מִבִּטְנוֹ יְדַשְּׁנוֹ אֵל (איוב כ׳, ט״ו.) ויש חלוק במשרת השני אם יפול על אות ראשונה של תיבתו ואין מלך בינו ובין המשרת ההולך לפניו, כי אז יתחלף ממונח למרכא, כמו, כִּי מָרוּ בָךְ (תהלים ה׳, י״א), אֱנוֹשׁ הֵמָּה סֶּלָה (ט׳, כ״א), במזמות זוּ חָשָׁבוּ (י׳, ב׳) מִן־הַדּוֹר זוּ לְעוֹלָם (י״ב, ח׳), מִדַּבֵּר צֶדֶק סֶלָה (נ״ב, ה׳) וְצָפוּ הוּא אֱלֵי־חָרֶב (איוב ט״ו, כ״ב) עַד־תַּכְלִית אוֹר עִם־חֹשֶׁךְ (שם כ״ו, י׳). ככה כרור מלל בן בלעם בפרקיו על טעמי אמ״ת ושמור לך, כי הספרים לא שמרו כלל. ודע עוד כי הרבה מן טרחא ומונח משרתי הסלוק שיבואו ככה במקום רביע מוגרש ומשרתו, כי כל רביע מוגרש סמוך לסלוק ואין בינו לסלוק לפחות ב׳ מלכים הוא צריך להשתנות למונח ומשרתו לטרחא, כמו שכתוב בפרק השני סמן ז׳.

אך אם קרוב למשרתי סלוק או המפסיק דחי או המפסיק עולה ויורד, אזי הם אולא ועלוי, כמו וְאֶבְיוֹן וְנִכְאֵה לֵבָב לְמוֹתֵת (תהלים ק״ט, ט״ז. כן הוא בכ״י) רָע וּפִי תַּהְפֻּכוֹת שָׂנֵאתִי (משלי ח׳, י״ג) לָנוּ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה (תהלים ס״ח, כ׳. וכא הָאֵל במהפך ובכורית בגלל תנועה המשוכה כדין אזלא המתהפך למהפך מלובר בתיבה משוכה בתנועה ובנאמר למטה).

ה. אם ישרתו לסלוק שלשה משרתים או שנים הקרובים לו טרחא ומונח כבראשונה והקודם להם הוא עלוי אם עומד על אות שניה של תיבתו, כמו מֵעֵת דְּגָנָם וְתִירוֹשָׁם רָבּוּ (תהלים ד׳, ח׳). ואם בא על אות שלישית ומעלה הוא אזלא, כמו בִּהְיוֹת לְאֵל יָדְךָ לַעֲשׂוֹת (משלי ג׳, כ״ז) אֶת גְּאוֹן יַעֲקֹב אֲשֶׁר־אָהֵב סֶלָה (תהלים מ״ז, ה׳. ומלת אֶת במלט מהמקף ע״פ המסרת), יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ מִיַּד־שְׁאוֹל סֶלָה (תהלים פ״ט, מ״ט). וְאַתָּה נוֹתֵן־לָהֶם אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ (קמ״ה, ט״ו).

אך אם היא ההברה הראשונה של תיבה אשר יבא המשרת עליה, אז הוא לעולם מהפך לא עלוי, כמו שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד (תהלים ל׳, א׳), תָּשִׁית לִי חֹק ותזכרני (איוב י״ד, י״ג), יוֹם צָעַקְתִּי בַלַּיְלָה נֶגְדֶּךָ (תהלים פ״ח, ב׳) עַד יִכָּרֶה לָרָשָׁע שָׁחַת כ״ד, י״ג) אַךְ הֶבֶל כָּל־אָדָם סֶלָה (ל״ט, י״ב) אֲשֶׁר אָמַר יְיָ לָהֶם (ק״ו, ל״ד), לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת (קמ״ה, י״ח) כִּי הוּא צַדִּיק בְּעֵינָיו (איוב ל״ב, א׳), מוֹצָאֵי בֹקֶר וָעֶרֶב תַּרְנִין (תהלים ס״ה, ט׳. והראוי יהיה מוֹצָאֵי ומפני

קירוב הטעמים כסג המגרת לאחור למקום המתג והיה מֽוֹצָאֵי דוגמת נֶֽעֶרְמוּ מַ֫יִם שמות ט"ו, ח'. לְמֽוֹצָאֵי מָ֫יִם ישעיה מ"ח, י"ח. וחכר לו מוטעם נקראתו לְמֹֽצָאֵי מָ֫יִם תהלים ק"ז, ל"ה. והוא העיקר). ופסוק אחד יש בו מהפך וטרחא בתיבה אחת והוא שֶֽׁאֵ֫ין לוֹ תשׁוּעָה (תהלים קמ"ו, ג').

ו. תיבת משרת הראשון אם נבנה באופן אשר תקדם תנועה משוכה לתנועת הנגון אזי נטעמה התיבה במהפך וצנורית ודין נקודה כולה כמו דין מרכא וצנורית המבואר למעלה נָ֫שָׂ֫אתָ עֲוֹן חטאתִי סֶלָה (תהלים ל"ב, ה'), אֱלֹהִים יכוננֶהָ עד־עולָם סֶלָה (מ"ח, ט') אוֹדְךָ שמך יְיָ כי־טוֹב (נ"ד, ח') כִּי־רָאִיתִי חָמָס וְרִיב בָּעִיר (נ"ה, י') אַל־תָּחֹן כל־בֹּגְדֵי אָוֶן סֶלָה (נ"ט, ו') אֶחֱסֶה בְסֵתֶר כנפיך סֶלָה (ס"א, ה'), אֶעֱשֶׂה בָקָר עם־עתוּדִים סֶלָה (ס"ו, ט"ו), הֲלִיכוֹת אֵלִי מלכִּי בַקֹּדֶשׁ (ס"ח, כ"ה) יְנָאֵץ אויֵב שמך לָנֶצַח (ע"ד, י'), אָנֹכִי תִכַּנְתִּי עמודֶיהָ סֶלָה (ע"ה, ד') מָגֵן וְחֶרֶב ומלחמָה סֶלָה (ע"ו, ד') חֵרְפוּ֫ אֲשֶׁר חרפוּך יְיָ (ע"ט, י"ב) הָיוּ זְרוֹעַ לבני־לוֹט סֶלָה (פ"ג, ט'), הַאֲזִינָה אלהֵי יעקֹב סֶלָה (פ"ד, ט') וּבָנִיתִי לדור־ודוֹר כסאך סֶלָה (פ"ט, ה') מֵאִיר עֵינֵי שניהֶם יְיָ (משלי כ"ט, י"ג. כן הנגון מֵאִיר ואין פסק מלאחריו) וְאֹתִי תָבִיא בְמִשְׁפָּט עִמָּךְ (איוב י"ד, ג'), ואם התנועה המשוכה בתיבה ראויה למקף יבוטל המקף ובאת הצנורית כמו שנתבאר למעלה לֹא שָׂמוּ אלהִים לנגדָם סֶלָה (תהלים כ"ד, ה'. וזהו דעת בן אשר בחלופים, ולבן נפתלי לֹא־שׂמוּ מוקף).

ובשנים פסוקים יש קצת שנוי מֵאִישׁ מרמָה ועולָה תפלטֵני (תהלים מ"ג, א'), יָאֵר פניו אתָנוּ סֶלָה (ס"ז, ב'), מרכא מהפך במקום מהפך מצונר, והמחלק הוא המרכא והתיבה לרע והמהפך אינו אלא סמן למרכא שהוא משרת, ושמושו כולו כשמוש הצנורית.

ז. משפט חרוץ, עליו כל המקרא ירוץ, אחרי רביע מוגרש הגוזר, רק משרת אחד לסלוק לא יותר, חוץ משני פסוקים, מכלל זה יוצאים, והם מִשְׂגָּב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה (תהלים מ"ו, ח') וחברו (שם פסוק י"ב).

הן זה משפט הסלוק עם משרתיו לכל תנאיהם, ויותר מן שלשה משרתים לא יתכנו לסלוק, חוץ מן פסוק אחד שיבאו ד' משרתים וְאַתָּה נָשָׂאתָ עֲוֹן חטאתִי סֶלָה (תהלים ל"ב, ה'. כן בממ"ג וְאַתָּה בגלגל מגרת וכן ברוו"ה וכל"ל כמו שכתב בן בלעם). ופסוק אחד במקרא מיוחד, שתשרת לסלוק שלשלת קטנה עם משרתה, והוא אֵין יְשׁוּעָתָה לּוֹ בֵאלֹהִים סֶלָה (תהלים ג', ג') ואין זולתו.

ויש במסורת: לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד ב' בטעם, וסמן, למנצח דקוה קויתי (תהלים מ', א'), למנצח לדוד להזכיר (שם ע', א') עכ"ל, ורצונו כי שנים אלה למנצח בטרחא, ושבוא

ברוב ספרים שנקדוהו רביע, גם מה שנמסר במס"ק על למנצח דאשרי משכיל (מ"א, א') ב' בטעם קוה קויתי, טעות המחוקק ומתנגד למס"ג.

עוד במסורת: שִׁיר מִזְמוֹר ג' בטעם, וסמן, שיר מזמור לבני קרח גדול ה' (תהלים מ"ח, א'), שיר מזמור לאסף אלהים אל דמי לך (פ"ג, א'), שיר מזמור לדוד נכון לבי (ק"ח, א') עכ"ל וכן גם במסורת בן בלעם. ונשמע ממנה כי טעות בספרים שנקדו שיר מזמור לבני קרח במרכא רביע, והר"ש בעל שערי נעימה הליב כלל על טעות זאת ולא נשא עיניו לעיין במסורת, ובאמת כל הכללים שהביא שם בספרו בטלים ומבוטלים.

עוד במסורת: לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מַשְׂכִּיל ח' פסוקין בטעם וסמן, למנצח לבני קרח משכיל, אלהים באזנינו שמענו (תהלים מ"ד, א'), למנצח לבני קרח מזמור, רצית ה' (פ"ה, א'), למנצח על נגינת לדוד, שמעה אלהים רנתי (ס"א, א'), למנצח על שושנים לדוד, הושיעני אלהים (ס"ט, א'), למנצח על הגתית לאסף, הרנינו לאלהים (פ"א, א'), למנצח לבני קרח מזמור, שמעו זאת כל העמים (מ"ט, א'), למנצח לעבד ה' לדוד, נאם פשע לרשע (ל"ו, א'), למנצח לבני קרח מזמור, כל העמים תקעו כף (מ"ז, א'). ע"כ כפי מסורת כ"י, וסבת השתנות פסוקים אלה יבואר בשער השלישי מזה הספר בפרק ט'.

עוד נמצא במסורת בן בלעם: בג' מקומות ישמש השופר את הסלוק וסמן, יַעַמְדוּ מָיִם (תהלים ק"ד, ו'), וּמִמַּעֲמַקֵּי מָיִם (שם ס"ט, ט"ו), וַיַּהַפְכוּ אָרֶץ (איוב י"ב, ט"ו) עכ"ל. והשופר הוא הטרחא כמו שקראו הקדמונים את הטרחא הבא לרביע מוגרש גם כן שופר (עיין פרק ג'). והנה בספרינו שלש אלה שהביאה מסורת כ"י כולם מוקפים ומתוגים, ובדקתי בס"מ קדמונים ומצאתי יַעַמְדוּ מָיִם בלא מקף ובטעם מונח, ונראה שצ"ל טרחא כדברי מסורת זו, וכן שנים האחרים.

פרק ב'. משפט הרביע מוגרש ומשרתיו.

כל רביע אשר לפני הסלוק הוא רביע מוגרש, וצורתו תאומית, האחת נקודה על האות אשר הנגון בה ועוד מקל לפניה כדמות גרש, והוא תמיד מחוץ לאות ראשונה של תיבה ממעל לה, כמו וְאֲחֻזָּתְךָ (ב', ח'), וּלְזַרְעוֹ (י"ח, כ"א) יִבְחָנוּ (י"א, ד'). יִשְׁמַע (ד', ד') וְגִילוּ (ב', י"א), לַבֵּן (ט', א'). ובתיבות אשר הנגון בראשם יתחברו שתיהם יחד באות אחת, כמו כֹּל (ח', ח'), פִּימוֹ י"ז, י'), לִי (כ"א, כ"ב), כַּל (ל"ב, ט'), חֶסֶד (ל"ג, י'), בְּטוּר־אֹפֶל (י"א, ב'), עַל־יֶתֶר (ל"א, כ"ד), כִּי־בָם (קי"ט, נ"ג). *)

---

*) ונתפשט המנהג להעמיד הרביע מבלי גרש עמו בפסוקים שאין בהם אתנח, ומנהג טעות הוא זה, וכל רביע קודם לסלוק צריך להיות גרש לפניו, כי זהו הסמן להבדיל על ידו רביע זה מן רביע הגדול אשר הוא מפסיק גדול ממנו עד שכוחו להפוך שוא למלך כמו בְּאַפֶּךָ (תהלים ז', ז') בִּישׁוּעָתֶךָ (כ', ו') וְיִשְׂבָּעוּ (כ"ב, כ"ז) יֹאבֵדוּ (ל"ז, כ') וכח זה אין לרביע מוגרש אלא על דרך זר, והנה אם כשמיט הגרש לא ידענו להבדיל בין שניהם. ואם תאמר הלא הסלוק סמן הוא אשר לפניו לא יתכן אלא רביע המוגרש? אומר זה לא יספיק כי גם האתנח סמן הוא יען כי לפני אתנח לא יתכן להיות רביע מוגרש ובכל זאת מצאנו לרביע זה הגרש עמו בפסוקים שיש גם אתנח! אבל דע והנן

א. יש לרביע מוגרש משרת אחד הוא מרכא לעולם, לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת (ד׳, א׳), אַךְ־כָּל־הֶבֶל כָּל־אָדָם (ל״ט, ו׳. כן בקלאתו ורוו״ה וכל״ל), מִי־אֵל גָּדוֹל (ע״ז, י״ד), וְלֹא נֶאֶמְנוּ (ע״ח, ל״ז), לַעַג וָקֶלֶס (ע״ט, ד׳), חֶסֶד וֶאֱמֶת (פ״ט, ט״ו) וַיְהִי יְיָ (י״ח, י״ט**) מבקשי פָּנֶיךָ (כ״ד, ו׳. כן ברפ״א וקלאתו והוא הנכון), עֵץ פְּרִי (קמ״ח, ט׳), וְלֹא כְּחֶרְדּוֹ (איוב ט״ו, י״ח), וְאֹזֵל לוֹ (משלי כ׳, י״ד. ונסג המשרת לאחור מפני קרבת הטעמים והזי״ן בהעמדה להעמיד הכלי), בֶּן אִישׁ (שם כ״ז, ח׳), לָמָּה זֶּה (שם ט׳, כ״ט. כ״ז, י״ב).

ב. אך אם תיבת המשרת יש לפני מקום נגונה תנועה משוכה, יבא עליה מרכא וצנורית וכתנאי הצנורית המבוארים במשפט הסלוק, כמו וּבְתוֹרָתוֹ יֶהְגֶּה (תהלים א׳, ב׳), וּבְרָקִים רָב (י״ח, ט״ו), יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר (י״ט, ו׳) וְאֹהֵב חָמָס (י״א, ה׳), הַצִּילֵנִי מִיַּד־אוֹיְבַי (ל״א, ט״ז), יֵבֹשׁוּ רְשָׁעִים (ל״א, י״ח), סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלָםִ (ע״ט, ג׳), וּמוֹצָא שְׂפָתַי (פ״ט, ל״ה), בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָםִ (קט״ז, י״ט) שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָםִ (קל״ה, כ״א), כִּי פַסּוּ אֱמוּנִים (י״ב, ב׳. ויבוטל המקף כדין הצנורית), כִּי גָז חִישׁ (כ׳, י״א), קֹרֵץ שְׂפָתָיו (משלי ט״ז, ל׳), שָׂמֵחַ לְאֵיד (שם י״ז, ה׳), וְגֹלֵל אֶבֶן (כ״ו, כ״ז).

ג. אם יבואו שני משרתים לרביע מוגרש לעולם הראשון טרחא והשני מרכא, כמו הִשְׁחִיתוּ הִתְעִיבוּ עֲלִילָה (תהלים י״ד, א׳. נ״ג, ב׳), עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה, מִצְוַת יְיָ בָּרָה (י״ט, ח׳. ט׳), כִּי קָמוּ־בִי עֵדֵי־שֶׁקֶר (כ״ז, י״ב), כִּי־הִפְלִיא חַסְדּוֹ לִי (ל״א, כ״ב. כן הנגון ומוקף כִּי־ וכן ברפ״א וקלאתו ווייננעק. ומה שרוו״ה הדפיס כִּי הִפְלִיא טעות ונגד כללי המקף של ספרי אמ״ת אזכירהו למטה בשער ג׳ פרק ו׳). זְכֹר חֶרְפָּתְךָ מִנִּי־נָבָל (ע״ד, כ״ב), עָנָּה בַדֶּרֶךְ כֹּחִי (ק״ב, כ״ד), לָמָּה קֹדֵר אֵלֵךְ (מ״ב, י׳),

---

כי הסמנים לא נעשו למבינים והם לא נצרכים להם אלא נעשו מפני המון העם אשר לא שגבו מעלת החכמה ולהם הסמנים לפנות להם דרך, וע״כ מדרך נקוד העברית לעשות סמן אחר סמן כמו שמצאנו סמן מיוחד לשׂ גם סמן לשׁ. וסמן לדגש ועוד סמן לרפי, וכל זאת כדי שלא יחשוב המון הקוראים שבשא המנקד ויסתפק לו וכמו שכתב הראב״ע בספרו צחות דף ז׳, עיין שם. וכן גם הרביע המוגרש אף כי נוכל להכירו ע״י עמידת מקומו שהוא תמיד קרוב לסלוק מ״מ יבא בסמן גרש להכרה יתרה ולהגדל עינים לכל. ועתה תשפוט, אם בפסוקים שיש בהם אתנח לא ימנע הגרש מן רביע הזה, כל שכן שלא נוכל להאסירו בפסוקים שאין בהם אתנח, ע״כ כל רביע השוכן לסלוק הוא מוגרש לעולם כן האמת והברור וכן גם מלאתיו במקלת הספרים ובמקלת המקומות.

**) ככה נדפוס רפ״א ושל קראתו ושל עטיאש ושל רוו״ה וכן במקרא ישן נושן וכן הנכון, ובקלודיוס ופרופש והאאגע וַיְהִי־יְיָ מוקף והכל השוה שבכולם שהוא ברביע מוגרש, ורק במ״ג ודפוס גנואה ואפיטיאס ויהי־יְיָ בטרחא, ורש״ד בתוספותיו לשערי נעימה תשב הטרחא להעקר נגד כל ס״מ הנ״ל ומביא דברים יבא רוח ונשאם ואינם, וגם כל הכלל המובא שם הכל הוא מוסב על דעת ההבילה רז״ה בשערי תפלה אות כ״ט. ויבוד הנקוד שער הדגש אות ל״א.

לְהָשִׁיב אֲמָרִים אֱמֶת (שם כ"ב, כ"א), לָמָּה יִקַּח מִשְׁכָּבְךָ (שם כ"ב, כ"ז) טוֹב שָׁכֵן קָרוֹב (שם כ"ז, י') כֵּן קִלְלַת חִנָּם (שם כ"ו, ב') כֵּן יוֹרֵד שְׁאוֹל (איוב ז', ט'), וַיָּקָם בִּי כַחֲשִׁי (שם ט"ז, ח'), עֲרֻבָּה לוֹ לֶחֶם (שם כ"ד, ה') וַיַּעַן אִיּוֹב אֶת־יְיָ (שם מ', ג'. מ"ב, א'). וכן כל שני משרתים לרביע מוגרש הראשון טרחא והשני מרכא לדעת ב"א, חוץ מן אחד, במקרא מיוחד, שתבא המרכא תחת הטרחא, ובצנורית מלווה, והוא בְּיוֹם ׀ הִצִּיל־יְהֹוָה אֹתוֹ מִכַּף־כָּל־אֹיְבָיו (תהלים י"ח, א' *). ויש לדעת כי קצת הנקדנים קוראים לזו הטרחא הבא לרביע מוגרש בשם שׁוֹפָר ואין חלוף ביניהם רק בשם.

ד. יש לרביע מוגרש שלשה משרתים או לפני הטרחא מהפך, אֲשֶׁר לֹא־הֵסִיר תְּפִלָּתִי וְחַסְדּוֹ (ס"ו, כ'), אַךְ טוֹב לְיִשְׂרָאֵל אֱלֹהִים (ע"ג, א'), כִּי אֵין חַרְצֻבּוֹת לְמוֹתָם (ע"ג, ד') זָכַרְתִּי מִשְׁפָּטֶיךָ מֵעוֹלָם ׀ יְיָ (קי"ט, נ"ב. ולפני המהפך עוד לגרמיה מפאת תנועה המשוכה), שֶׁלֹּא מִלֵּא כַפּוֹ קוֹצֵר (קכ"ט, ז'). ויותר מן משרתים אלה לא יכונו לרביע מוגרש, חוץ משלשה פסוקים מדרך זו משונים, אשר השלשלת הקטנה עם משרתיה משמשים את רביע מוגרש, והם חֹנֶה מַלְאַךְ־יְיָ סָבִיב לִירֵאָיו (תהלים ל"ד, ח'), בְּפָרֵשׂ שַׁדַּי מְלָכִים בָּהּ (ס"ח, ט"ו), אַשְׁרֵי שֶׁיֹּאחֵז וְנִפֵּץ אֶת־עֹלָלַיִךְ (קל"ז, ט').

ה. כל רביע מוגרש הבא אחרי דחי המפסיק לא יכון לו יותר ממשרת אחד כמו לְבִּי לַעֲשׂוֹת חֻקֶּיךָ (קי"ט, קי"ב) צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם (קי"ט, קמ"ב), לְךָ וּמַה־יֹּסִיף לָךְ (ק"כ, ג'), אֶת־אִיּוֹב מִן ׀ הַסְּעָרָה (איוב ל"ח, א'. מ', ו').

ו. לעולם לא יבאו שני רביעין מוגרשין בפסוק, גם לא יבא רביע המוגרש בחצי הראשון של פסוק, ואם תמצאם דע ותדע כי טעות המעתיק או המדפיס הוא.

ז. כלל, כי לא יתכן רביע מוגרש סמוך לסלוק, אלא בתנאי שיש בתיבת הסלוק לפחות שתי תנועות קודם תנועת הסלוק, ולולי כן ישתנה הרביע מוגרש למונח, ואם משרת קודם לו, יהיה המשרת טרחא. ואז אין הפרש ביניהם ובין טרחא ומונח משרתי הסלוק.

פרק ג'. משפט משרתי האתנח.

א. האתנח אם ישרתהו משרת אחד והוא בראש הפסוק לעולם מרכא הוא, כמו לַיְיָ הַיְשׁוּעָה (תהלים ג', ט'), זִבְחוּ זִבְחֵי־צֶדֶק (ד', ו') הִנֵּה יְחַבֶּל־אָוֶן (ז', ט"ו) הֵן־בְּעָווֹן חוֹלָלְתִּי (נ"א, ז'), נָבוֹאָה לְמִשְׁכְּנוֹתָיו (קל"ב, ז'), וְשִׁית־עַל־עָפָר בָּצֶר (איוב כ"ב, כ"ד), הֲיֵשׁ־לַמָּטָר אָב שם ל"ח, כ"ח), יְהִי־מְקוֹרְךָ בָרוּךְ (משלי

*) ככה הנגון וכן בלוו"ה, ובספרים נגונים מתחלפים כולם משובשים.

ה׳, י״ח) תְּנוּ־שֵׁכָר לְאוֹבֵד (שם ל״א, ו׳. כן הנגון בפלנטין וכל״ל וכן כתב מ״ג, ובס״א שֵׁכָר או שֵׁכָר ושנוה עלום) צְרֹר־מַיִם בְּעָבָיו (איוב כ״ו, ח׳) ומלת צְרֹר־ לעיל והַעמדה כרי״ש).

וכן הוא מרכא באמצע הפסוק אם לפניו או המפסיק עולה ויורד או רביע, כמו בִּטְנָם יִשְׂבְּעוּ בָנִים (תהלים י״ז, י״ד), נָגְהוֹ עָבָיו עָבְרוּ (י״ח, י״ג) יֹחֲרֵשׁ אֵשׁ־לְפָנָיו תֹּאכֵל (נ׳, ג׳) בַּלָּיְלָה עִם־לְבָבִי אָשִׂיחָה (ע״ז, ז׳.*), גֹּאֲלָתוּ אֵין עֹשֵׂה־טוֹב (י״ד, ג׳. גם נ״ג, ד׳. כן הנגון בשניהם וכן ברייטעק ואפיטיום), הַמַּעֲלוֹת זְכוֹר־יְיָ לְדָוִד (קל״ב, א׳), עַד־כִּכַּר לֶחֶם וְאֵשֶׁת אִישׁ (משלי ו׳, כ״ו) נְתִיבֹתַי לְהַוֹּתִי יַעֲלוּ (איוב ל׳, י״ג), יַצִּילֵנִי מֵאֹיְבִי עָז (תהלים י״ח, י״ח) וְאֶשְׁחָקֵם כְּעָפָר עַל־פְּנֵי־רוּחַ (י״ח, מ״ג) וְלַיְלָה יְסוֹבְבֻהָ עַל־חוֹמֹתֶיהָ (נ״ה, י״א) וְהוּא יִשְׁפֹּט־תֵּבֵל בְּצֶדֶק (ט׳, ט׳. כן לבן אשר מוקף וגעיא, ולבן נפתלי יִשְׁפָּט־תבל, וכן למטה כ״ז, י״ג. וכן יִגְנֹב־אִישׁ שמות כ״א, ל״ז. יִגְבַּל־אתו יהושע י״א, כ׳. יִצְפֹּן־לבניו איוב כ״א, י״ט. כולם בחולם לבן אשר אף שהם מוקפים, ולבן נפתלי בחטף קמץ, ואנחנו הלך לשטת בן אשר, והגעיא המועמד בהם הוא להזהיר מפלה לקורא שלא יסתפק בהם ולא יתשנם בטעות סופר, בעבור כי כל אפעול יפעול תפעול המוקפים הם חטופים ע״פ הנהוג, ע״כ הגעיא להורות שאלו יוצאים מן המנהג. והנה בחלופים כמו שהם בדפוס משובשים כל אלו הנאמרים, ומה שאמרתי הוא האמת והנה במכלול באבן כ״ה משער דקדוק הפעלים), לֹא יִתְמָךְ־דְּבָרַי לִבֶּךָ (משלי ד׳, ד׳. כן לבן אשר חטף קמוץ וע״כ געיא ביו״ד להורות על החטף, אבל לבן נפתלי יתמך־דברי, וכן יִקְטָל־עָנִי איוב כ״ד, י״ד. תִּשְׁכַּבְן־ עָלָיו שם ג׳, כ׳. לבן אשר חטופין ולבן נפתלי בחולם והנה זו המחלוקת היא ההפך מן המחלוקת שנאמרתי למעלה ממנה), מַיִם תִּשְׁטֹף־סְפִיחֶיהָ עֲפַר־אָרֶץ (איוב י״ד, י״ט. כן לבן אשר ומוקף וכמו שאמרתי), אֱלוֹהַּ יִצְפֹּן־לְבָנָיו אוֹנוֹ (איוב כ״א, י״ט.**), והִנָּצֵל כִּי בָאתָ בְכַף־רֵעֶךָ (משלי ו׳, ג׳. ונא בָאתָ במהפך במקום מרכא בעבור הבכורית במלת כִּי אשר נמלט ממקף לשטת בן אשר, אבל לבן נפתלי כִּי־בָאתָ).

ב. אם ילך לפני משרת של אתנח המפסיק דחי, אז המשרת מונח הוא לא מרכא, אך בתנאי שלא יפול על אות ראשונה של תיבתו, כמו, אֵל נְשָׂא יָדֶךָ (תהלים י׳, י״ב), כִּי־הוּא עַל־יַמִּים יְסָדָהּ (כ״ד, ב׳), פַּלְּטֵנִי מִיַּד רָשָׁע (ע״א, ד׳), עָשָׂנוּ וְלוֹ אֲנַחְנוּ (ק׳, ג׳), אוֹר זָרֻעַ לַצַּדִּיק (צ״ז, י״א), לָדַעַת חָכְמָה וּמוּסָר (משלי א׳, ב׳), בְּנֶשֶׁף בְּעֶרֶב יוֹם (שם ז׳, ט׳. כן הנגון ובספרים שנוא), מִי הֵקִים

*) ככה הנגון בספרים, אבל בדפוס קראתו מוטעם בַּלַּיְלָה עִם־לְבָבִי אָשִׂיחָה והוא מוסכם לפרוש רד״ק, גם לפרוש השני של ראב״ע.
**) כן הנגון במ״ג ופלנטין ומקרא ויניציא רפ״א ושע״א ועיאם ומ״ש אלוה ברביע וכן העיקר ולא כי״ס המנקדים דמי, כי כן יורה עליו המרכא.

כל־אפסי־ארץ (שם ל׳, ד׳) הלכתי בלא חמה (איוב ל׳, כ״ח), נא גאון וגבה (איוב מ׳, י׳), צלמות ולא סדרים (שם י׳, כ״ב׳ כצ״ל כמו בכ״י).

אכן אם המשרת הוא באות ראשונה של התיבה ישאר מרכא, כמו חטאים לא עמך (תהלי׳ א׳, א׳), ועלהו לא יבול (א׳, ג׳) בלבו שכח אל (י׳, י״א), רשעים זו שהוני (י׳, ט׳), חכם מוסר אב (משלי י״ג, א׳), מגדל־עז שם יי׳ (שם י״ח, י׳) בידו נפש כל־חי (איוב י״ב, י׳) הן־יקטלני לו איחל (שם י״ג, ט״ו).

וכן כשיהיה פסק אחרי המשרת הוא לעולם מרכא כמו, אמרי האזינה | יי׳ (תהלים ה׳, ב׳ *), אמרו האח | האח (ל״ה, כ״א), אויב חרפ | יי׳ (ע״ד, י״ח), הצעקתו ישמע | אל (איוב כ״ז, ט׳), אך־שוא לא־ישמע | אל (שם ל״ה, י״ג), ואם־זרוע כאל | לך (שם מ׳, ט׳), שעשועים יום | יום (משלי ח׳, ל׳), על־דלתתי יום | יום (שם ח׳, ל״ד). וגדול השנוי אשר גורם פסק הזה, עד שגם בפסוקים אשר יבאו שני מונחים משרתים יתהפך על ידו מונח הראשון לטרחא והשני למרכא, כמו שנבאר למטה בסמן ד׳.

ג. יש לאתנח ב׳ משרתים שניהם מונחים הם, כמו, עבדו את־יי׳ ביראה (תהלים ב׳, י״א), כי תשיתמו שכם (כ״א, י״ג. כצ״ל), אלם צדק תדברון (כ״ח, ב׳) ותחולל ארץ ותבל (צ׳, ב׳. ולמ״ד של ותחולל עוד בגעיא הנקראה העמדה כדי להעמיד תנועת הכלי שלא ימהר הקורא ולא יקראנה כסגול וכן תחולל גשם משלי כ״ה, כ״ג. וכהנה רבות, ולאה דף כ״א), בקר למו צלמות (איוב כ״ד, י״ז), ותבחר מחנק נפשי (שם ז׳, ט״ו). עז והדר לבושה (משלי ל״א, כ״ה. כן בכ״י ונכון).

ד. יש לאתנח ב׳ משרתים, ועומד פסק בין תיבת האתנח ובין המשרת הקרוב אליו, אז יבאו המשרתים טרחא ומרכא, והפסק הוא שגורם זה השנוי, כמו חפץ רשע | אתה (ה׳, ה׳. ולולא הפסק יהיה חפץ רשע), נאץ רשע | אלהים (י׳, י״ג) אודך בעמים | אדני (נ״ז, י׳), הצילני מאיבי | אלהי (נ״ט, ב׳) יודוך עמים | אלהים (ס״ז, ד׳. ו׳.) כי־שמע אל־אביונים | יי׳ (ס״ט, ל״ד), אם־תקטל אלוה | רשע (קל״ט, י״ט), הלוא־משנאיך יי׳ | אשנא (קל״ט, כ״א), חלק־אדם רשע | עם־אל (איוב כ״ז, י״ג), וכן כל דומיהם אם יש פסק יבואו טרחא ומרכא לשרת. ועוד שני פסוקים, מן הכלל יוצאים, אשר הם בטרחא ומרכא אף שאין שם פסק, והם הנה־זאת חקרנוה כן־היא (איוב ה׳, כ״ז) הקשב איוב שמע־לי (שם ל״ג, ל״א **). וכולם מלבד אלה אם לא יהיה פסק ביניהם, יהיו שני המשרתים מונחים ככללם.

---

*) כצ״ל אמרי בלתי, ומלת האזינה במרכא מפני הפסק שלאחריו והודיע כמסר בהדי פסקין דספרא וכן אומר בן בלעם ובספרים הנגון משובש.

**) כך מסר בן בלעם בספרו על טעמי אמ״ת, ובספרינו ב׳ מקומות אלו נגוניהם מוטעים.

ה. יש לאתנח שלשה משרתים יתקימו השנים הקרובים אליו מונחים כבראשונה והמשרת הבא לפניהם הוא מהפך, אך בתנאי שתהיה תיבתו בת מלך אחד, או גם בת מלכים רבים אבל נגונה במלך הראשון, כמו אָז יְדַבֵּר אֵלֵימוֹ בְאַפּוֹ (תהלים ב׳ ה׳), כִּי אֵל גָּדוֹל יְיָ (צ״ה, ג׳) חֲגוֹר חַרְבְּךָ עַל־יָרֵךְ גִּבּוֹר (מ״ה, ד׳), אֲשֶׁר חֵרְפוּ אוֹיְבֶיךָ ׀ יְיָ (פ״ט, נ״ב. ושנוי הטעמים מפאת הפסק כאשר אמרתי), רָשׁ וְאִישׁ תְּכָכִים נִפְגָּשׁוּ (משלי כ״ט, י״ג), אוֹ שִׂיחַ לָאָרֶץ וְתֹרֶךָּ (איוב י״ב, ח׳), וְהוּא מִלֵּא בָתֵּיהֶם טוֹב (שם כ״ב, י״ח), לָמָּה יִתֵּן לְעָמֵל אוֹר (שם ג׳, כ׳), פָּגוֹשׁ דֹּב שַׁכּוּל בְּאִישׁ (משלי י״ז, י״ב. מלת פָּגוֹשׁ לעילא מחמת קירוב הטעמים ע״ב במהפך וכן הוא ברע״א ורפ״א ופלכטין ואפיטיום ווייננעק), בְּפֶשַׁע אִישׁ רָע מוֹקֵשׁ (משלי כ״ט, ו׳. כן הנגון בכמ״ג וט״ב ואפיטיום ווייננעק). ויש פסוק אחד אשר המהפך בתיבת המונח שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ (תהלים קמ״ו, ה׳). ועוד פסוק אחד עם ג׳ מונחין אחרי מהפך והוא כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב יְיָ יוֹכִיחַ (משלי ג׳, י״ב. ומלת אֶת כמלעט ממקף ע״פ המסורת*).

גם מהפך יבא עם הנגון במלך השני, אך צריך להיות המלך הראשון באות ראשונית של התיבה ואחריו שוא נח או דגש ובלא נעיא כלל, כמו אַתָּה פוֹרַרְתָּ בְעָזְּךָ יָם (תהלים ע״ד, י״ג), אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר־תְּיַסְּרֶנּוּ יָהּ (צ״ד, י״ב), תִּקְרַב רִנָּתִי לְפָנֶיךָ יְיָ (קי״ט קס״ט), אַיֵּה חֲסָדֶיךָ הָרִאשֹׁנִים ׀ אֲדֹנָי (פ״ט, נ׳. ושנוי הטעמים מפאת הפסק, והנה ברוב ספרים מוטעם אַיֵּה ׀ בלגרמה, וטעות), הַטֵּה יְיָ אָזְנְךָ עֲנֵנִי (פ״ו, א׳. כן הנגון הַטֵּה ולא מוקף וכן ברפ״א וכקראתו) שִׁוִּיתִי יְיָ לְנֶגְדִּי תָמִיד (ט״ז, ח׳), חָנֻּנִי חָנֻּנִי אַתֶּם רֵעָי (איוב י״ט, כ״א), זַרְעָם נָכוֹן לִפְנֵיהֶם עִמָּם (איוב כ״א, ח׳).

ו. אין בתיבת המשרת תנאים הנאמרים, וזהו שהנגון במלך השני והמלך שלפניו אין אחריו שוא נח או דגש, או יש בו געיא, או יש לפניו שוא מניע וע״כ איננו בראש תיבה, או שהנגון במלך השלישי ולהלאה, או מוטעמת התיבה בעלוי לא במהפך, כמו לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ אֱלֹהַי חָפָצְתִּי (תהלים מ׳, ט׳) טָפְלוּ עָלַי שֶׁקֶר זֵדִים (קי״ט, ס״ט) נָתְנוּ רְשָׁעִים פַּח לִי (קי״ט, ק״י), הַאַף שׂוֹנֵא מִשְׁפָּט יַחֲבוֹשׁ (שם ל״ד, י״ז), הֲנִסָּה דָבָר אֵלֶיךָ תִּלְאֶה (שם ד׳, ב׳), וְהִנֵּה אֵין לְאִיּוֹב מוֹכִיחַ (שם ל״ב, י״ב), הֲפַכְפַּךְ דֶּרֶךְ אִישׁ וָזָר (משלי כ״א, ח׳), לֹא־יַחְשֹׁב יְיָ לוֹ עָוֹן (תהלים ל״ב, ב׳), וַיַּמְטֵר עֲלֵיהֶם מָן לֶאֱכֹל (ע״ח, כ״ד. וכ״ז.), כִּי־אַתָּה שִׁמְךָ יְיָ לְבַדֶּךָ (פ״ג, י״ט), וְאַל־תַּצֵּל מִפִּי דְבַר־אֱמֶת עַד־מְאֹד (קי״ט, מ״ג).

ז. יש תנועה משוכה לפני מקום הנגון של משרת הראשון, אז נטעמת התיבה

*) כן הנגון בכמ״ג וכן כתב בל בלעט, ע״כ מה שבכמ״א אשר־יאהב מוקף אינו אלא תקון המאחרונים אשר נעלמו מהם כללי אמת.

במהפך וצנורית, נתתה ליראיך נס להתנוסס (תהלים ס׳, ו׳), יהוה אלהים צבאות השיבנו (פ׳, כ׳), לעשה נפלאות גדלות לבדו (קל״ו, ד׳), ונער פרעה וחילו בים־סוף (קל״ו, ט״ו), גדול יי ומהלל מאד (מ״ח, ב׳. גם קמ״ה, ג׳.*), להודיע לבני האדם גבורתיו (קמ״ה, י״ב) העז איש רשע בפניו (משלי כ״א, כ״ט), לא נין לו ולא־נכד בעמו (איוב י״ח, י״ט. ונמלט לא מן המקף בעבור הכנורית, וכן לא אל חפץ רשע ׀ אתה תהלים ה׳, ה׳. ובספרים שבוש).

ח. לעולם לא יבאו לאתנח יותר מן שלשה משמשים, חוץ משנים פסוקים מיוחדים שיבאו לו ארבעה משרתים, האחד כי גדול יי ומהלל מאד (תהלים כ״ו, ד׳), והשני כי את אשר יאהב יי יוכיח (משלי ג׳, י״ב).

ט. הן אלה תנאי משרתי האתנח במשפטיהם וכלליהם. אבל נמצאים ארבעה פסוקים, מדרך כלל יוצאים, שתבא השלשלת הקטנה עם משרתיה לשרת האתנח, ב׳ מהם אחרי השלשלת מרכא וצנורית לך דמיה תהלה אלהים בציון (תהלים ס״ה, ב׳), ישאו הרים שלום לעם (ע״ב, ג׳), וב׳ שיבא מונח עלוי אחרי השלשלת (בעבור תבתו אשר זעירה היא), לוית חן הם לראשך (משלי א׳, ט׳) היתחתה איש אש בחיקו (משלי ו׳, כ״ז). ושלשלות אלו אין פסק אחריהן מפני שהן מגרשות, וש׳ שלשלות שהן מגרשות במו שאדבר במשפטן.

פרק ד׳ משפט משרתי הדחי.

א. הדחי לעולם משרתו מונח הוא חק ולא יעבור, ואתה יי (תהלים ג׳ ד׳), לעולם ירננו (ה׳ י״ב) אמרו בלבבכם (ד׳, כ׳ **), כי־דרש דמים (ט׳, י״ג) יפדה נפשי (מ״ט, ט״ז), ויהי יי (כ״ד, כ״א. ככה בעטיאס וכ״ל), הוכה כעשב (ק״ב, ה׳. נקראתו ולוו״ה וכ״ל), כי־רם יי (קל״ח, ו׳), טוב עין (משלי כ״ב, ט׳), איש אף (משלי כ״ט כ״ב), תם אני (איוב ט׳, כ״א), כי־רננת רשעים (איוב כ׳, ה׳. וכ״ל במקף), כי בם (שם ל״ו, ל״א. וכ״ל לא מקף), שמעו שמוע (שם ל״ז, ב׳. וכן כרפ״א), ויען־יי את־איוב (ל״א, א׳. גם מ׳ ו׳ ושניהם כך במקף ויען־, וכן כמ״ג גם במקרא ויניציא שע״א גם באפיטיוס ווייננעק).

ב. ויבא המונח לשרת הדחי בתיבתו עמו אם ממקום הנחת הטעם ולמעלה יש עוד תנועה ראויה לגעיא, ומתהפכת געיא זו למונח; אך יש לזה ב׳ תנאים, האחד

---

*) כן הנגון בשניהם וכן בפלנטין וקלודיוס ואפיטיוס ווייננעק ומ״ש, ובקצת ספרים שבשו ונקדו הראשון יי בדחי ובמקצתם נקדו השני יי בדחי, וטעות זאת נראה לעינים כי בכולם גדול במהפך מלונר והוא העד אשר נקוד ספרים מדויקים הנאמרים הוא האמתי, שוב מצאתי בדפוס קראתו מוטעם שניהם גדול יי ובהשקפה ראשונה נראה טוב, אבל אין הדין עמו בעומד לטולו כי גדול יי בסמן כ״ו, ד׳.

**) כן בכל ס״מ, ושקל ענה רו״ה כבנין שלמה שלו.

שיהיה שוא לפני נגון הדחי, והשני שיהיה לפני השוא אחד משני המלכים או קמץ גדול או חולם, כמו וְהִנָּשְׂאוּ (תהלים כ"ד, ז׳. ולולי הדחי יהיה והנשאו הקמץ בגעיא, וכא המונח במקומו, וזהו גם דעת בן אשר בחלופים ולא כמ"ש שהלך אחרי שגגת הדפוס *), אוֹדְךָ (ל"ה׳ י"ח), בַּחֲצֹצְרוֹת (צ"ח, ו׳), וּפֹשְׁעִים (ל"ז, ל"ח), שַׁבְּחוּ (ק"ו, כ"ח), וַיִּצָּמְדוּ (ק"ו, כ"ח), וִירוֹמְמוּהוּ (ק"ז ל"ב), בְּהִשָּׁפְטוֹ (ק"ט, ז׳), קָרְבוּ (קי"ט, ק"כ, והמלה בדחי בקראתו ורוו"ה וכנ"ל וכן כתב מ"ש), שֶׁעֹמְדִים (קל"ה, ב׳), גּוֹרָלְךָ (משלי א׳, י"ד), וְיָשְׁבָה (משלי ט׳, י"ד), אָכְלָה (שם ל׳, כ׳), הָרְשָׁה, הָיְתָה, זָמְמָה, חָגְרָה, טָעֲמָה (משלי ל"א), יִלָּפְתוּ (איוב ו׳, י"ח), חָלְפוּ (שם ע׳, כ"ו), וּמְצָהֳרַיִם (שם י"א, י"ז), וכן כל דומיהן על אופניהן מהפכין געיא למונח, חוץ משלשה אשר תשאר הגעיא במקומה ועוד מונח אחריה במקום נגון הדחי, והם הָעֹזְבִים (משלי ב׳, י"ג), הֲמִיִּרְאָתְךָ (איוב כ"ב, ד׳), הֲמִבִּינָתְךָ (איוב ל"ט, כ"ו), כמו שאמר בן אשר במסורות טעמי אמ"ת שלו וז"ל, תיבה אחת אם יהיה בה געיא לעולם אין בשופר מצויה חוץ משלשה בכל הקריא יש בהם שופר וגעיא, המבינתך יאבר נץ, העוזבים ארחות יושר, המיראתך יוכיחך עכ"ל (והנה מלת כונת מרוצת לשונו חשב בעל מ"ש לנקד ההמי"ן של אלו התיבות בגעיא, אבל טעה, וכן פרוש דברי הגאון, תיבה בטעם דחי, ויהיה בה עוד מקום לגעיא, לעולם אין, פרוש, לעולם אין געיא אלא השופר הוא מונח מלויה במקומה וע"פ התנאים שאמרתי, חוץ משלשה שישאר הגעיא ועוד שופר אחריה).

אבל אם הוא אחד מן המלכים מלבד הנאמרים, וכן אם תחסר שוא מן התיבה אע"פ שאחד משני המלכים שם, לא תתעלה הגעיא למונח כמו וְהִשְׁתַּחֲווּ (תהלים כ"ט, ב׳) וַיַּהֲרֹג (ע"ח, ל"א), הֶאֱכַלְתָּם (פ׳, ו׳), לְהַצִּילְךָ (משלי ב׳, י"ב), מֵהַשְׁפִּילְךָ (שם כ"ה, ז׳), וִירוֹמִמְךָ (תהלים ל"ז, ל"ד), הַלְעוֹלָמִים (ע"ז, ח׳), וָאֹמַר (ע"ז, י"א), מֵהֵיכָלֶךָ (ס"ח, ל׳), וּמֵרָחוֹק (איוב ל"ט, כ"ח).

גם לא יתכן הפוך זו הגעיא למונח אלא בתנאי שתהיה התיבה בלי משרת אחר לפניה, כי אם כן, הגעיא לא תשתנה, כמו יתיצבו הוֹלְלִים (תהלים ה׳, ו׳), ארדוף אוֹיְבַי (י"ח, ל"א), סדין עָשְׂתָה (משלי ל"א, כ"ד), הלא יִרְאָתְךָ (איוב ד׳, ו׳) והטעם שאלו לא ישתנו, מפני שיהיו אז שני מונחים משרתים לדחי והוא נגד חק הטעמים. והנה חזק בתנאים הללו כי בספרים לא השוו המדה ונקדו במונח מה שצריך לגעיא והשאירו געיא במה שצריך למונח ופסחו על שתי הסעיפים כי לא ידעו הכלל אשר נותן לנו הגאון בן בלעם בספרו על טעמי אמ"ת וכה שם לשונו: „אם היה משרת אתו בתיבה, השתכל, אם יהיה בתוכה אחד משני המלכים או חולם או קמץ גדול, ובין החולם או קמץ גדול ובין אות היתיב (הוא הדחי וכן קורא לו חיוג) כספר

*) ודע כי בכל אלו מקום שרות המונח קודם לדחי אף שהוא מנוקד מלאחריו, והנגון כאלו נקוד והנשאו אודך, אבל מפני שמליכין את הדחי בראש התיבה לעולם כדי להבדילה בזה מן המשרת טרחא הדומה לו בתמונה, לכן נראה לעין כאלו יהיה הדחי קודם למונח, ובאמת איננו.

הנקוד שלו) שב"א, מעלה בשופר, הקמץ כמו יִלָּפְתוּ בְּהִשָּׁפְטִי, והדומה לו בתוך תיבה קמוצה, ומה שיש בתוך המלה בחולם כמו וַיֹּאמְרוּ (תהלים כ"ד, ז'), וַיְרֹמְמוּהוּ ודומיהם; ואם היו מלבד אלה שני המלכים לא תתעלה בשופר, כמו תַּאֲוָה (תהלים ק"ו, י"ד), במקהלות (שם ס"ח, כ"ז), וכן אם תחסר שב"א מן התיבה אע"פ שאחד משני המלכים שם, לא תתעלה בשופר כמו מהיכלך ודומיהם" עכ"ל, וכבר הלאיתיך למעלה כי זהו גם דעת בן אשר במסורות שלו, ודומה כלל זה כולו לכלל משרת התביר בא"ך ספרים הבא עמו בתיבתו *).

ג. יש לדחי שני משרתים, ישאר אותו שלפניו מונח כמקדם, והבא קודם למונח ינהג כולו כתנאים שהבאתי במשרת הראשון ממשרתי האתנח אם הם שלשה, כי כל שהנגון במלך הראשון של תיבה, וכן שהנגון במלך השני והמלך הראשון באות ראשון ואחריו שוא נח או דגש ובלי געיא, כולן מוטעמין במהפך; ובלי תנאים אלה יבא שופר עלוי; ואם לפני הנגון יש תנועה משוכה יבאו מהפך וצנורית לתיבה. כמו מִי זֶה הָאִישׁ (תהלים כ"ה, י"ב), שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנַי (כ"ח, ב'), לָמָּה תָשִׁיב יָדְךָ (ע"ד, י"א) זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ (כ"ה, ו'. כצ"ל זְכֹר ובחולם, עיין מ"ש), כִּי לֹא בְמוֹתוֹ (מ"ט, י"ח), כִּי לֹא נִצְמַתִּי (איוב כ"ג, י"ז. כן בספ"א וכצ"ל), עַד־מֶה כְבוֹדִי לִכְלִמָּה (תהלים ד', ג'. וכן נקראתו וטעיאש ומקרא ישן נושן) הַקְשִׁיבָה לְקוֹל שַׁוְעִי (ה' ג'. **), הִנֵּה עֵין יְיָ (ל"ג, י"ח), יִשְׂמַח צַדִּיק בַּייָ (ס"ד, י"א.

---

*) אבל אם תמצא שנויים אחרים בספרים, כגון שתמצא מרכא אחרי דחי בתיבתו, או גם אם תמצא מרכא אחרי מונח בתיבתו, אל תעדיף אחריהם, ובאמת כל מרכאות כאלה אינן אלא געיות נקראות העמדות ובאות על תיבות יוצאות בלרע ומלעיל, כדי שיגעה בהן הקורא ויעמיד את תנועת הברי שלא תבוטא ותשמע כסגול, וכן בתיבות יוצאות על אות גרונית ופתח שלא תבולע האות ברהיטת הקריאה (ויש מן הסופרים הקדמונים היה מנהגם להמתיח געיות כאלה קצת לצד שמאל כזה [I] ושבוש המדפיסים למרכא משם וטעו) כמו קָצִיר (משלי י', י'), מְנַע שָׁחַר (שם י"א, כ"ו. כ"ח), אֹהֵב (שם י"ב א'. גם י"ז, י"ט) עֹשֵׁק (שם י"ד, ל"א. גם כ"ב, ט"ז) פּוֹטֵר (י"ז, ד'), חוֹנֵן (י"ט, י"ז), וְאֵיךְ (כ', י"ד) גֹּרֵשׁ (כ"ב, י') וַתִּתְהַלֵּל (תהלים ל', ב') שָׁלַח (תהלים ק"ה, כ"ח), בֹּצֵעַ (משלי א', י"ט) גֹּלֶה (שם כ', כ"ה) וַיִּשַׁע (כ', כ"ג), ומן המין זה גם אחרי מרכא חֲפֵצוֹ (תהלים י"ח, כ'. גם כ"ב, ט'), מִפֶּשַׁע (שם י"ט, יד) יִתְהוֹלָל (איוב ל"ה, י"ד) וכן צֹרֵר (איוב כ"ו, ח'). ודומותיהן גם בא"ך ספרים לְבָעֵר (במדבר כ"ד, כ"ב) שֹׁלֵף (שופטים כ', ט"ו, י"ז) נָגַע (ישעיה ו', ז') נָבֵל (ישעי' מ', ז'. ח'), מְבָרֵךְ עֹרֵף (שם ס"ו, ג') טֹרֵף (יחזקאל כ"ב, כ"ה) גֹּדֵר (שם כ"ב, ל') לְהִנָּתֵן וַיִּנָּתֵן (אסתר ג', י"ד. ה', ג') ודומיהם רבים, וגעיא זו שמושה להעמיד מלכה בטעם וערכה שוה לטעם וכן למדתי ממסורת האומרת: אֹהֵב, ב' בתרי טעמי, וסמן אהב מוסר אהב דעת, תנינא דפסוק (משלי י"ב, א'), אהב פשע אהב מצה קדמא דפסוק (שם י"ז, י"ט) עכ"ל, וקורא כאן געיא זו בשם טעם, ובמקום אחר קוראת אותה געיא סתם (עיין למעלה בסוף משפט הדחי) ומבורר מזה כי געיא זו ערכה כטעם ויסודה במסורת, אבל הגעיא הבאה אחרי דחי כמו אֹהֵב (תהלים ל"ג, ה'), כְּחֵרֵשׁ (ל"ח, י"ד), הָרֵב (כ"א ד'), תְּרוּעָם (פ', ט'), אָבוֹ (פ"ב, ז'), צָרְתִי (פ"ו, ז') תִּשְׁכַּב (משלי ג' כ"ד) אין יסודה במסורת אלא ברצון הסופרים כאשר העירותי בשער א' פרק ג'.

**) ככה הטעים רוו"ה ז"ל ע"פ כ"י, וכן הנכון והטוב ע"פ עקר הטעמים, ובספרים מוטעם הקְשִׁיבָה לקול שועי והוא טעות אשר פגע בו כבר בעל מ"ש והוכרח לתקן הקשיבה בלגרמה בעבור העלוי בתיבת לקול דוגמת אֵין עֲרֹךְ אֵלֶיךָ (תהלים מ', ו'). אבל לטעמי רוו"ה הכל על נכון.

וכן נקראתו וטקרא רפ"א, ונכל ס"א שנוש), יֵבֹשׁוּ וְיִבָּהֲלוּ מְאֹד (תהלי' ו' י"א), אָמַר נָבָל בְּלִבּוֹ (י"ד, א'. נ"ג, ב'.), עוֹלוֹת מֵיחִים אַעֲלֶה־לָּךְ (ס"ו, ט"ו), מוֹכִיחַ אָדָם אַחֲרַי (משלי כ"ח, כ"ג), כִּי יֹסִיף עַל־חַטָּאתוֹ פֶשַׁע (שם ל"ד, ל"ז. ומלת כִּי נמלט מן המקף ע"פ המסרה). יְשַׁלַּח בָּהֶם עָרֹב (תהלים ע"ח מ"ה) זה בעלוי, כי אין בו תנאים הנאמרים.

ד. אם שלשה משרתים משמשים לרחי, אזי הראשון לעולם מהפך והשני הבא אחרי המהפך אם הוא בראש תיבה הוא שופר מלמטה, ובאמצע תיבה שופר מלמעלה, כמו אַךְ טוֹב וָחֶסֶד יִרְדְּפוּנִי (תהלים כ"ג, ו'.), לַמְנַצֵּחַ עַל־יוֹנַת אֵלֶם רְחֹקִים (נ"ו, א'). ויותר מן שלשה לא יבואו משרתים לרחי.

ה. לעולם אין הדחי אלא במחצית הראשונה של פסוק קודם לאתנח או רביע מוגרש, חוץ משני פסוקים היוצאים מכלל זה, ויבא הדחי לפני הסלוק, והם וְאֶבְיוֹן ונכאה לבב למותת (תהלים ק"ט, ט"ז), רָע ופי תהפכות שנאתי (משלי ח', י"ג *), ואין זולתם.

ו. כלל כי לא יבא דחי סמוך לאתנח אלא בתנאי שיפול טעם האתנח בתנועה שלישית מן תבתו, ולולא כן יתהפך הדחי ויהי למשרת. ודומה דין זה כולו לדין הרביע מוגרש סמוך לסלוק הנא למעלה פרק ב' סמן ז'. וראה עוד בשער ג' פרק ז', ותמצא תנאיהם מבוארים יותר.

ויש במסורת: ב' פסוקין בענין מטעין בטעם חד חטף וחד געיא, וסמן שָׁלַח־מֶלֶךְ ויתירהו (תהלים ק"ה, כ'), שָׁלַח חֹשֶׁךְ ויחשך (שם פסוק כ"ח), וסמן בלשן תרגום שלוחי דמלכא זריזין, שלוחי דחשוכא מתינין עכ"ל; והפרוש, שָׁלַח העומד לפני מלת מֶלֶךְ הוא רהוט לה ומוקף עמה, ובפסוק האחר שיקדם שָׁלַח חֹשֶׁךְ ממתין ועומד בפני עצמו וניתן לו משרת, והוא נהג לאחור מפני קרבת הטעמים אשר על כן יבוא לו עוד געיא הנקרא העמדה בסופו להעמיד אות הגרון, וזה שאמרה המסרה „חד חטף וחד געיא" ורלונה שהראשון כחטף משרת ממנו ומוקף, והשני יעמוד במשרת ותבא געיא מלאחריו, וכן מצאתי במסרה אחריתא כ"י האומרת בפרוש וז"ל: שָׁלַח־מלך במקף, שָׁלַח חשך בלא מקף, שָׁלַח משה (פסוק כ"ו) יתיב, וסימנך, שלוחי דמלכא זריזין ודחשוכא מתינין ודמשה יתיבין. עכ"ל. ושמור לך זה הפרוש כי לא עמד עליו איש עד עתה, והרב בעל סיג לתורה גם הרב בעל מנין חלות ללכו כמים אדירים לפרש מסרה זו ויעלו חרס בידם.

עוד במסורת: שָׁמְרָה ב' גרשין בספרא, וסמן שָׁמְרָה נפשי כי חסיד אני (תהלים פ"ו, ב') שָׁמְרָה נפשי עדתיך ואהבם (שם קי"ט, קס"ז) עכ"ל של מס"ג וכן נמסר על שניהם במס"ק. ופרוש גרשין, ששניים הללו מגורש הקמץ חטוף ע"י הגעיא ונהיה לקמץ רחב (וכן כתב רד"ק בפרושו על תהלים פ"ו, ב, גם על ישעיה ל"א, י"ד. גם במכלול דף י"ז, ובשרשים שרש עשק ושרש שמר, וכן לבן בלעם הביא דבריו הראב"ע בפרושו, ורוב ספרינו שומעים למסרה זו. אבל במסורת דחלופי קריא בשטה מן כ"א דכל סד וחד לית בספרא כותיה וכל קריא דכותיה בר מן חד נמצאת שם מסרה אחרת

---

*) כן בפלנטין ואפיטיוס וריינעק ב"פ בדחי ובכ"י ובן מצאתי במסורת בן בלעם ב"י, והרב בעל ט"ט לא זכה לזו המסרת ע"כ כתב מה שכתב ולא קבל אל האמת, ועתה גם קושית רמ"ק (ראב"ע) סתורה וספר משובש היה שאצנה ממנו.

ובן לשונה שָׁמְרָה נפשי עדותיך, וכל קריא דבותיה, בר מן סד שָׁמְרָה, ה׳ אלקי אברהם יצחק וישראל (דה״א, כ״ט, י״ח) עכ״ל, ומזה משמע כי זה בתהלים פ״ו, ב׳ נקרא בקמץ חטוף, ופלוגתא על מס״ג ומס״ק דכאן? אכן אין שומעים לה, כי עוד מסרה אחרת אשר סותרתה והיא היא על שָׁמְרָה דדה״א, כ״ט, י״ח. וז״ל, שמרה לית חטף וכל תהלים דכותה בר מן ב׳ געיא עכ״ל, ועוד כי בדקתי במסורת כ״י כתבנה בשנת כ״ד, וגם שם כמלאת שטה הנזכרת כולה כמו בדפוס עד וְחוֹטֵא והוא תיבה האחרונה משטה זו, אבל תרין מלין שָׁמְרָה, יִשַׁי, לא נמלאו שם כלל. והוא העקר כי גם לתיבת יִשַׁי אין מקום לשטה זו כנראה לכל מבין. ועתה הכל מיושב ולא קשה מידי).

פרק ה׳. משפט עולה ויורד.

עולה ויורד הוא הטעם המפסיק היותר גדול מכל המפסיקים חוץ מן הסלוק, לכן כל פסוק שתמצא עולה ויורד ואחריו אתנח, לעולם האתנח מפסיק שפל ממנו. וצורתו היא תאומית, מקל דמות מרכא הבא למטה בתיבה באות אשר הנגון לה, ועוד דמות יתיב אשר יקדם לו ועומד ממעל למלך אשר לפני תנועת הנגון, כמו הַכָּבוֹד (תהלים כ״ד, ח׳) לְנַפְשִׁי (ג׳, ג׳), יְכַלְכֶּלְךָ (נ״ה, כ״ג). ואם המלה זעירה או הנגון בראשה ינוקד היתיב על אות האחרונה של תיבה הקודמת אם אין בה נגון, כמו יִסַּדְתָּ עֹז (ח׳, ד׳), מֵרִיבֵי עָם (י״ח, מ״ד) מִמִּשְׁפַּחַת רָם (איוב ל״ב, ב׳), פֹּעֲלֵי אָוֶן (תהלים י״ד, ד׳) סְפַרְתָּה אָתָּה (נ״ו, ט׳). ואם המלה הקודמת נגונה בסופה מנקדים היתיב בין שתי התיבות באמצע, כמו לִמְחוֹל לִי (תהלים ל׳, י״ב), אלהים לִי (ע״ג, כ״ח), יִנּוֹן שְׁמוֹ (ע״ב, י״ז), שׁוּב נָא (פ׳ ט״ו), שֹׂנְאַת רָע (משלי ח׳, י״ג) ואשב ראש (איוב כ״ט, כ״ה) וחצות לַיְלָה (שם ל״ד, כ׳). וכן אם שתי התיבות ראויות להקיף והשניה נגונה בראשה, יבוטל המקף ויבא תמורתו היתיב באחרית תיבה הקודמת, כמו פַּלְגֵי מָיִם (תהלים א׳, ג׳) אֶל חָק (ב׳, ג׳), אֶל שַׁחַת (ל׳, י׳) יחשב לִי (מ׳, י״ח) בְּנֵי אִישׁ (ס״ב, י׳) חוּשָׁה לִי (ע׳, ו׳), צַר לִי (ק״ב, ג׳) שֹׂנְאֵי רָע (צ״ז, י׳) יעטם לָנוּ (ס״ח, כ׳) בֶּן הוּא (משלי כ״ג, ז׳) יְהִי חֹשֶׁךְ (איוב ג׳, ד׳) אחשך פִּי (שם ז׳, י״א), רִגְבֵי נָחַל (שם כ״א, ל״ג) בְּלִי פָשַׁע (שם ל״ג, ט׳) בְּלִי דַעַת (שם מ״ב ג׳).

א. המשרת שיבא לעולה ויורד הוא הגלגל הנקרא גם ירח בן יומא, אך בתנאי שיקדם לו המפסיק צנור, יַרְאֵנוּ טוֹב (ד׳, ז׳) כִּי אֻמְלַל אָנִי (ו׳, ג׳) מֶלֶךְ הַכָּבוֹד (כ״ד, ח׳. י.) כְּמוֹ נָחָשׁ (ק״מ, ד׳) יוֹם יְרוּשָׁלָם (קל״ז, ז׳), תְּאֵהֲבוּ פֶתִי (משלי א׳, כ״ב), וְעֹצֶר רָחַם (שם ל׳, ט״ז) וְתָבֻז לִיקְּהַת אֵם (שם ל׳, י״ז).

אבל אם יעמד רביע בתיבה הקודמת למשרת אז הוא מרכא ולא גלגל, כמו יְיָ מִי כָמוֹךָ (תהלים ל״ה, י׳) אֲהַהֶם עַד־בֵּית אֱלֹהִים (מ״ב, ה׳) וְאָמַרְתִּי מִי יְיָ (משלי ל׳, ט׳. והוא גם דעת כ״א בחלופים, אבל לב״נ מִי־יְיָ מוקף ובחלופי דפוס שבוש).

ב. יש פסק אחרי המשרת של עולה ויורד אז הוא מהפך, כמו הָאֵל׀ יְיָ (תהלים פ״ה, ט׳), הַב׀ הַב (משלי ל׳, ט״ו), כן שניהם במהפך ופסק וכן במ״ג ופלכטין ומ״ש, וכן נמסרין בהדי פסקין דספרא, וראה גם במשפט הפזר.

ג. לעולם אין לעולה ויורד יותר ממשרת אחד. והכלל שאין גלגל ישרת לעולה ויורד אלא בתנאי שילך המפסיק צנור לפניו וע״כ העולה ויורד שלישי הוא לצנור. וזהו שהמדקדקים יקראו לו בשם „מקל השלישי לזרקא״ וקראוהו מקל בעבור המרכא שהוא כעין מקל והוא הטעם המחלק והיתיב הקודם לו מלמעלה רק לסמן שזה המרכא מפסיק הוא, כאשר באורתי כבר בשער א׳ פרק ג׳.

ד. יבא הגלגל לשרת את עולה ויורד עמו בתיבתו, אם תקדם למקום מצב היתיב של עולה ויורד עוד תנועה משוכה כשרה למתג, כמו יִפְּלוּ מִמֹּעֲצוֹתֵיהֶם (תהלים ה׳, י״א) פָּנֶיךָ יְבַהֲלוּן (ק״ד, כ״ט).

פרק ו׳. משפט רביע קטן.

כל רביע אשר מיד בתיבה שלאחריו יבא העולה ויורד הוא רביע קטן, ויש לתת לזה מגמת פנים בעבור כי זה הרביע דומה כולו לרביע גדול, אך יש הבדל גדול בין שניהם, כי הרביע גדול טעם גבוה עושה הפסק בנתחי ענין הפסוק, אבל הרביע הקטן טעם שפל ורהוט לעולה ויורד ויבא במקום הצנור בתיבות שלא יתכן הצנור לבוא עליהם כמבואר במשפטו.

א. יש לרביע קטן משרת הוא מרכא, כמו אֲנִי שָׁכַבְתִּי (תהלים ג׳, ו׳) לִשְׁפֹּט יָתוֹם (י׳, י״ח) אַל־תַּחַר בְּאַפְּךָ (כ״ז, ט׳. כן במקרא יסן כוטן ובקראתו וקלודיוס והוטעטרוס ועטיאס ופרופש והאאגט ואפיטיוס ורייכנעק ורוו״ה אל־תחר מוקף וכן הנכון כחברו קמ״א, ד׳), מְבַקְשֵׁי נַפְשִׁי (מ׳, ט״ו) נַעַר הָיִיתִי (ל״ז, כ״ה) רַהַב וּבָבֶל (פ״ז, ד׳) דְּבַר קָדְשׁוֹ (ס׳, ח׳. ק״ח, ח׳.) שִׁיר מִזְמוֹר (פ״ח, א׳) שִׁיר הַמַּעֲלוֹת (קכ״ב. קכ״ד. קכ״ז. קל״א. קל״ג.) דֶּרֶךְ נָחָשׁ (משלי ל׳, י״ט) מָתְקוּ לוֹ (איוב כ״א, ל״ג. כן לכן אשר מָתְקוּ לעילא בטעם מפני התקרבות הנגון לנגון וכן הוא במקרא רפ״א, ולכן כפתלי מָתְקוּ לרע, אבל לשניהם איננו מוקף). וכן כל רביע קטן לעולם משרתו מרכא חוץ ממה שעומד בפסק מלאחריו, הוא במהפך, כמו יוֹם׀ יוֹם (תהלים ס״ח, כ׳. ככה ברוו״ה ע״פ כ״י וכל״ל), אָוֶן׀ יַחְשֹׁב (ל״ו, ה׳). ואם תמצא בספרים מקומות במשרת אחר לרביע תדע כי איננו אלא טעות.

ב. אם יש לו לרביע קטן שני משרתים ישאר המרכא ולפניו מהפך כמו כִּי אִם־בְּתוֹרַת יְיָ (תהלים א׳, ב׳.*) כִּי הוֹשִׁיעַ יְיָ (כ׳, ז׳), אִם־אֵלֵךְ בְּקֶרֶב צָרָה

---

*) כן לכן אשר באלופים וכן במ״ש גם בכ״י כ״ד גם ברוו״ה ולכן כפתלי כִּי־אִם מוקף, אבל באלופי דפוס שבוא ויותר מטובים הספרים שנקדו כִּי בלגרמה, והוא מתנגד למסורת שמסרה י״א בטעם לגרמה וזה לא מהם, אלא הוא חד מן כ״ה בטעם מהפך מזרת בספרא, שמסרם בסוף משפט הלגרמה.

(קל״ח, ז׳) עַל כִּי נוֹרָאוֹת (קל״ט, י״ד) וּבָרוּךְ׀ שֵׁם כְּבוֹדוֹ (ע״ב, י״ט. וכאת עוד לגורית במלת וּבָרוּךְ׀ כדי להוציא את הקורא מספק שלא יחשב טעם זה כלגרמה, אלא משרת הוא ואינו אלא פסק מלאחריו והעד הלגורית אשר לא תכון אלא על משרת, ודע כי ברוב ספרים נשמטה זו הלגורית אבל בדפוסי קראתו ולוו״ה מועמדת בתקונה).

ויבאו שני המשרתים אלה יחד בתיבה אחת, אך בתנאי שיש קמץ או חולם לפני מצב המרכא, והתנועה משוכה, כמו יָבֹא אֱלֹהֵינוּ (נ׳, ג׳) וַיֵּשֶׁב קֶדֶם (נ״ה, כ׳) יָגֵל לִבִּי (י״ג, ו׳), הוֹרֵנִי יְיָ (כ״ז, י״א. פ״ו, י״א), נוֹרָא אֱלֹהִים (ס״ח, ל״ו) נוֹדֶה לְךָ (ע״ט, י״ג) וַעֲדֹתִי זוֹ (קל״ב, י״ב) הוֹלֵךְ אַחֲרֶיהָ (משלי ז׳, כ״ב. וכן בפלנטין ורפ״א וברוב ספרים הֹולֵךְ ובשבת המרכא ובא ריינעק ותקן הֹולֵךְ וקלקל מה שחשב לתקן) מַרַת נַפְשׁוֹ (איוב י״ח, ד׳. וכן בן אשר בחלופים), ולעולם המרכא טעם המחלק והמהפך משרת לו.

ויש במסורת לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד ב׳ מיחדין וסמן, בה׳ חסיתי איך תאמרו (תהלים י״א, א׳), אמר נבל בלבו אין אלקים (שם י״ד, א׳). ככה מסרת הנכונה ומה שנמסר במס״ק ג׳ מיחדין שבוש דפוס.

פרק ז׳. משפט הצנור ומשרתיו.

כבר בשער הראשון אמרנו אשר הצנור לעולם מקום מושבו בסוף התיבה בין שיהיה הנגון לרע או לעיל וזה להבדילה מהצנורית המשרתת הדומה לו בצורתה. והצנור אף הוא אחד מהטעמים השפלים כי אע״פ שהוא מפסיק לענין יהו״א ובגדכפ״ת, מ״מ רהוט הוא לעולה ויורד שלאחריו כולו כורקא בא״ך ספרים שהיא רהוטה לסגולתא.

א. הצנור אם ישרתו משרת אחד והוא יפול בתיבה על אות הראשונה לעולם מרכא הוא, כמו מִי זֶה (תהלים כ״ד, ח׳) כִּי בָא (נ״ו, י״ג) אַף בְּלֵב (נ״ח, ג׳) מָלֵא מֶסֶךְ (ע״ה, ט׳) אִישׁ לָשׁוֹן (ק״מ, י״ב).

וגם אם המשרת באות שניה של התיבה והאות הראשונה בשוא, הוא כמו כן מרכא, כמו לְאֵל סלעי (מ״ב, י׳) יְפֵה נוֹף (מ״ח, ג׳) הֲלֹא יָדְעוּ (נ״ג, ה׳), בְּקֶרֶב ביתי (ק״א, ז׳), כְּגֶפֶן פריה (קכ״ח, ג׳) שְׁתֵּי בנות (משלי ל׳, ט׳).

וכן המשרת לעולם מרכא הוא אם האות אשר עומד עליה היא אות דגושה, בין שתהיה אות שניה או שלישית או יותר כמו רַבִּים אומרים (תהלים ד׳, ז׳) חָנֵּנִי יְיָ (ו׳, ג׳) מִי־יִתֵּן מציון (י״ד, ז׳.) כְּצִפּוֹר נמלטה (קכ״ד, ז׳), תסתיר פָּנֶיךָ (ק״ד, כ״ט), יִרְבּוּ עצבותם (ט״ז, ד׳), אַל־תֵּרֶא יַיִן (משלי כ״ג, ל״א), אִם־תִּטֶּה אשורי (איוב ל״א, ז׳), וכל דומיהם, חוץ משלשה פסוקים מדרך זו חלוקים שתבא אות דגושה ומונח עליה נטושה, והם למנצח אל־תשחת (תהלים כ״ט, א׳) אָנָּה יְיָ (קט״ז, ט״ז), לא־תִשָּׂא פשעי (איוב ז׳, כ״א). כן כתב בן אשר במקורותיו וז״ל:

„אם ראש הפסוקים, כותתו כנסוק, כדגש עסוק כדגש כמוכו, למטה טעמו, כלשון ינעימו, ולא למעלה יריעו, כגון רַבִּים אמרים, חָנֵּנִי יי, טִשַׁד עניים (תהלים י"ב, ו'), הַלַּיְלָה ההוא (איוב ג', ו'). וזהו עניינס ויופי סמכס, כאשר יהיה הטעם בין בראש התיבה מרוצה, או אם הטעם הנלכד בראש התיבה במחלב, גם למטה נקלב, כמו מִי זֶה, אתה סֵתֶר לִי (תהלים ל"ב, ז') כִּי בְךָ חסיה (נ"ז, ב'); ואם באות השני מן התיבה, ויקדם לה אות נלכה, כלשון דכובה בשפה ערבה גם הוא למטה כלשון מִבְּטָה כמו יָפֵה נוֹף, הֲלֹא ידעו, פָּחֲדוּ פחד (נ"ג, ו'), כְּנַפֵן פריה, פַּצְנִי והצילני (קמ"ד, י"א) וְצֹאן מרעיתך (ע"ט, י"ג); חוץ מן ג' פסוקים, על אלו חולקים, כי הטעם באות דגושה, וטעמו למעלה, לַמְנַצֵּחַ על תשחת, אָנָּה יי, ומה לא תִשָּׂא פשעי". עכ"ל במ"ג רע"א. אמנם במסורת כן אשר אשר הדפיסה החכם דוקעס מתוך כ"י אחרת לא יצאו אלא שנים פסוקים הראשונים, והשלישי ומה לא תִשָּׂא פשעי לא מובא שם; גם בספרו של בן בלעם כ"י אשר לי לא נשנו אלא שנים יוצאים מן הכלל וככה שם לשונו: „אם יהיה המשרת על אות ואותה אות דגושה לעולם טירכא, בין יהיה עם אות שניה או יותר וגו'; מלבד שנים, למנלח אל תשחת, אנה ה' כי אני עבדך". אכן בכל ספרינו גם לא תשא פשעי במונח כגרסת רע"א, לכן שומעים לה.

ב. ואם לא נמצאו תנאים הנאמרים והוא שלא יבא המשרת אלא באות שלישית מן תיבתו ולמעלה והיא איננה דגושה, או שיבוא גם באות שניה של התיבה אבל ילך מלך לפניה ולא שוא, אזי יבוא המונח לשרת את הצנור ולא מרכא, כמו אָהַבְתָּ צֶּדֶק (תהלים מ"ה, ח'), בָּרוּךְ אדני (ס"ח, כ') יֵבֹשׁוּ ויכלמו (ל"ה, ד') בְּשָׁלוֹם יחדו (ד', י"ט), אָשִׁיר עֻזֶּךָ (נ"ט, י"ז) אִמֲרוֹת יי (י"ב, ז') אַל־תִּמְשְׁכֵנִי עִם־רשעים (כ"ח, ג') בְּחַסְדְּךָ בטחתי (י"ג, ו') יְקַלְלֵנוּ המה (ק"ט, כ"ח) תִּבְחַר ותקרב (ס"ה, ה') תִּמְחַץ רגלך (ס"ח, כ"ד) שָׁמְרָה נפשי (פ"ו, ב') טָמְנוּ גאים (ק"מ, ו') אֶבְחַר דרכם (איוב כ"ט, כ"ה), חָלִילָה לִּי (שם כ"ז, ה'), וכן כולם חוץ משנים פסוקים שיוצאים מן הכלל ובאים במרכא, והם אַשְׁרֵי אדם (משלי ח', ל"ד. והוא בשני מאריכין, ראה בסוף משפט רביע גדול), חֶלְקָם בחיים (תהלים י"ז, י"ד. וכן מסור עליו במקרא כ"י „לית בטעם" וגם במסרת בן בלעם כ"י שלי ככה).

ואם יש פסק אחרי המשרת הוא מהפך, כמו דֹּם׀ לַיי (תהלים ל"ז, ז') הָאֵלּוּ לָנוּ (ס"א, כ"א. וכאן לאחור מפני קרוב הטעמים, והעמדה בגלרי כדי להשיבו) עַד־מָתַי׀ פְּתָיִם (משלי א', כ"ב) אֵל׀ יי (תהלים קי"ח, כ"ז).

ג. יש לצנור ב' משרתים לעולם הראשון הוא מהפך, והשני שלפני הצנור הוא כמשפטו, כמו אֲשֶׁר לֹא הלך (תהלים א', א'), מִי הוּא זֶה (כ"ד, י') תַּסְתִּירֵם בְּסֵתֶר פניך (ל"א, כ"א) אַתָּה סֵתֶר לִי (ל"ב, ז') כַּצֹּאן לִשְׁאוֹל שַׁתּוּ (מ"ט, ט"ו) שָׁם פָּחֲדוּ

פחד (נ"ג, ו'. כל"ל פחדו מרכא ולא מקף והוא כמו לאחור, וכן כתב בהדיא בן אשר במסורת שלו) ודרור קן לה (פ"ד, ד'. כל"ל וכן בקראתו ובוו"ס והפסק מקומו אחרי קן, כמו שנמסר במסורת דפסקין), לא לנו יי (קט"ו, א') מה אפעל לך (איוב ז', כ'. כן בקלודיוס ועקר, כי אינו אלא פסק אחרי אפעל בעבור ב' אותיות דומות במבטא דוגמת כאל לך איוב מ', ט') אליהוא בן ברכאל הבוזי (איוב ל"ב, ב'). ויותר מן שנים לא יתכנו משרתים לצנור. ופסוק אחד יש קצת שנוי במשרתי הצנור והוא את ארם נהרים (תהלים ס', ב'. בעבור את שנמלט מן המקף עפ"ה).

וכתב בן אשר במסורת שלו וז"ל: „כל תיבה ארוכה, ובמרפא ערוכה (רצונו שאין המשרת יפול על אות דגושה אלא רפויה) ובגעיא תמוכה, בפתחא תמוכה (רצונו יבא פתח אצל השוא), כי האות הסמוך ולטעם תמוך בפתחא לא ימוך, כמו בצנור לי אקרא יי (תהלים י"ח, ז') לשאול שתו מות (מ"ט, ט"ו) אמרות יי (י"ב, ז') תמחץ רגלך (ס"ח, כ"ד) אבחר דרכם (איוב כ"ט, כ"ה) עין תלעג לאב (משלי ל', י"ז); חוץ מן ד' פסוקים על אלו חולקים ומדלג זו כפסקים, שמרה נפשי (תהלי' פ"ו, ב') שברה לבי (ס"ט, כ"א) טמנו גאים פח לי (ק"מ, ו') יראת יי שנאת רע (משלי ח', י"ג) עכ"ל. ואף כי כלל זה נוגע לענין נקוד הנקודות מ"מ למדנו ממנו כי שבוש נפל בספרים שהטעימו **שברה לבי** ברביע וצ"ל בצנור, גם מה שמוטעם בספרים **טמנו־גאים פח לי וחבלים** אף בזה אינה כן דעת בן אשר אלא לדעתו כך הנגון טמנו גאים פח־לי וחבלים ונראה כי זה העקר.

ד. כלל כי לא יבא צנור לפני עולה ויורד אלא בתנאי שיש לעולה ויורד משרת, כמו רבים אמרים לנפשי (תהלים ג', ג') תאבד דברי כזב (ה', ז'), מגדל ישועות מלכו (י"ח, נ"א). אבל אם העולה ויורד בלתי משרת לא יתכן הצנור לפניו, אלא הרביע הקטן ממלא מקומו, כמו שכבתי ואישנה (ג', ו') ופשעי אל־תזכר (כ"ה, ז') מזמור לדוד (ע"ו, א'), מלבד פסוקים שלשה שיבא הצנור לעולה ויורד אף ע"פ שאין גלגל לפניו והם פיו וקרב־לבו (תהלים נ"ה, כ"ב), לבי ואנושה (ס"ט, כ"א) וקבצנו מן־הגוים (ק"ו, מ"ז).

פרק ח'. משפט משרתי רביע הגדול.

א. רביע הגדול, הוא הרביע אשר יבא במחצית הראשונה של פסוק ואין אחריו עולה ויורד, אם יש לו משרת אחד והוא באות ראשונה של תיבתו הוא מהפך, וכן בא מהפך במלה זעירה, כמו שאל ממני (תהלים ב', ח'), עורה כבודי (נ"ז, ט') רכב אלהים (ס"ח, י"ח), אל ישראל (ס"ח, ל"ו) הט אזנך (משלי כ"ב, י"ז. וכן באפיציוס ווייגעק), כי גחלים (שם כ"ה, כ"ב) יסר לץ (שם ט', ז').

ב. ואם המשרת באמצע התיבה, והברתו אין לה שוא מניע, המשרת כמו כן מהפך הוא, אך בתנאי שאין לפניו יותר ממלך אחד, וגם שלא ילך רביע אחר לפניו, כמו יָגַעְתִּי בְּאַנְחָתִי (תהלים ו׳, ג׳), הוֹשִׁיעָה אֶת־עַמֶּךָ (כ״ח, ט׳) קוּמָה יְיָ (י׳, י״ב. י״ז, י״ג), נִבְזֶה בְּעֵינָיו (ט״ו, ד׳) אַתָּה יְיָ (מ׳, י״ב. מ״א, י״א) כְּשִׁמְךָ אֱלֹהִים (מ״ח, מ״א), וַיֵּשֶׁב יוֹאָב (ס׳, ב׳) אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר (קכ״ז, ו׳).

ג. אם אין תנאים הנאמרים, והוא שהברת המשרת שוא מניע לפניה, או לפניה יותר ממלך אחד, או רביע אחר לפניה, אז המשרת הוא מרכא כמו אַשְׁרֵי הָאִישׁ (תהלים א׳, א׳. כי אות הש״ן מניע ע״פ המסרה), יַחְפְּשׂוּ עוֹלֹת (ס״ד, ז׳), וּלְצִיּוֹן יֵאָמַר (פ״ז, ה׳) כִּי־יְדַבֵּר שָׁלוֹם (פ״ה, ט׳. *) צֶדֶק הַקְשִׁיבָה רִנָּתִי (י״ז, א׳) ויורני וַיֹּאמֶר לִי (משלי ד׳, ד׳).

ד. משרת של רביע הגדול אם ילך לפניו אחד משני המפסיקים או לגרמה או פזר, אז המשרת שופר עלוי הוא אך בתנאי שלא תהיה בתיבתו תנועה משוכה קודם לנגון, גם שלא תהיה התיבה ארוכה והנגון בראשה, כמו פִּרְיוֹ ׀ יִתֵּן בְּעִתּוֹ (תהלים א׳, ג׳) יאנף ׀ וְתֹאבְדוּ דֶרֶךְ (ב׳, י״ב) כמסתר ׀ כְּאַרְיֵה בְסֻכֹּה (י׳, ט׳) הרשעים יִדְרְכוּן קֶשֶׁת (י״א, ב׳), ראשי עַל־אֹיְבַי סביבותי (כ״ז ו׳), יבינו אֶל־פְּעֻלֹּת יְיָ (כ״ח, ה׳) אֵין ׀ עֲרוֹךְ אֵלֶיךָ (מ׳, ו׳) כסיתי ׀ בְּתוֹךְ לִבִּי (מ׳, י״א) לדוד ׀ שָׁפְטֵנִי יְיָ (כ״ו, א׳) יְיָ עֵת רָצוֹן (ס״ט, י״ד. כנ״ל), שמענו ׀ כֵּן רָאִינוּ (מ״ח, ט׳) גוים ׀ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ (פ״ו, ט׳) יְיָ ׀ כִּי בָא (צ״ו, י״ג) גלעד ׀ וְלִי מְנַשֶּׁה (ק״ח, ט׳. ס׳, ט׳) מואב ׀ סִיר רַחְצִי (ק״ח, י׳. ס׳, י׳) לראות ׀ שָׁוְא יְדַבֵּר (מ״א, ז׳) ורשעים ׀ עוֹד אֵינָם (ק״ד, ל״ה) עבדים אֶל־יַד אֲדוֹנֵיהֶם (קכ״ג, ב׳) לעמו תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו (קמ״ח, י״ד) בחצרות ׀ בֵּית יְיָ (קט״ז, י״ט. וכן ברייגעק ואפיטיוס ורוו״ה), אַף ׀ שְׁכֵנַי בָּתֵּי־חֹמֶר (איוב ד׳, י״ט. ומלת אַף ׀ בלגרמה, דפ״א וע״ב ואפיטיוס ורייגעק), עיפתה ׀ כְּמוֹ אֹפֶל (איוב י׳, כ״ב) רשעתי אַלְלַי לִי (שם י׳, ט״ו), קֵץ ׀ שָׂם לַחֹשֶׁךְ (שם כ״ח, ג׳) ישקט ׀ וּמִי יַרְשִׁיעַ (שם ל״ד, כ״ט), מדינים ׀ לְמִי שִׂיחַ (משלי כ״ג, כ״ט), כֵּן ׀ דְּעֶה חָכְמָה (שם כ״ד, י״ד).

ואם התיבה ארוכה והנגון באות הראשונה יבא מהפך המשרת כמו, זרים ׀ קָמוּ עָלַי (תהלים כ״ד, ה׳. כן בקראתו ורוו״ה ונכון וכמ״ש קמר־מוקף וטעות, כי כן גם מנהו פ״ו, י״ד בטעם ולא במקף), מקלות ׀ מַיִם רַבִּים (צ״ג, ד׳) ינוח שֵׁבֶט הָרֶשַׁע (קכ״ה, ג׳), נפשכם תַּחַת נַפְשִׁי (איוב ט״ז, ד׳). אכן אם הנגון בראש תיבה

*) כי־ידבר כנ״ל, ובספרים כִּי־ידבר והוא שגגה כי כִּי זה איננו מן י״א בטעם לגרמה ובדול, כי דינו להיות מוקף וכן בא במקף בדפוס רוו״ה, שוב מצאתי בדפוס קראתו כִּי ידבר ׀ ואף זהו טעות, ובסוף מספר הלגרמה אמסר כל כִּי ׀ בלגרמה בספרי אמ״ת.

מפאת נסיגתו לאחור יבא מרכא ולא מהפך, כמו חללים׀ שֹׁכְבֵי קֶבֶר (תהלי׳ פ״ח, ו׳) אתה נוֹרָא אַתָּה (ע״ו, ח׳) וַיֵּרָאוּ׀ אֲפִיקֵי מַיִם (י״ח, ט״ז) באברתו׀ יָסֶךְ לָךְ (צ״א, ד׳), אבנים׀ שָׁחֲקוּ מַיִם (איוב י״ד, י״ט) חטה׀ יֵצֵא חוֹחַ (שם ל״א, מ׳).

ובתיבות שתקדם תנועה משוכה לנגון מטעימים מהפך וצנורית כמו עֲנֵנִי׀ אֱלֹהֵי צדקי (תהלים ד׳, ב׳) יְיָ׀ בְּהֵיכַל קדשו (י״א, ד׳), אודיעך׀ וַעֲוֹנִי לא־כסיתי (ל״ב, ה׳) לבי׀ דָּבָר טוב (מ״ה, ב׳) רוממו׀ יְיָ אֱלֹהֵינוּ (צ״ט, ה׳. ט׳.), לולי משֶׁה בחירו (ק״ו, כ״ג) פדות׀ שָׁלַח לעמו (קי״א, ט׳) כמה׀ גֵר־רְשָׁעִים יִדְעָךְ (איוב כ״א, י״ז. וזה גם דעת בן אשר בחלופים), ועתה׀ לֹא רָאוּ אוֹר (שם ל״ז, כ״א). ויש שני מקומות אשר ישרתו מהפך וצנוריה לרביע בתיבתו עמו, נְרַנְּנָה׀ בִּישׁוּעָתֶךָ תהלים כ׳, ו׳), ותהי עוד׀ נֶחָמָתִי (איוב ו׳, י׳).

ה. אין לרביע גדול יותר ממשרת אחד, מלבד פסוקים שנים שיבואו לו שני משרתים, ואלה הם תּוֹרְדֵם לִבְאֵר שַׁחַת (תהלים כ״ה, כ״ד), זֵדִים קָמוּ עָלַי (פ״ו, י״ד).

ויש במסורת: אַשְׁרֵי ד׳ ראשי פסוקין בטעם שני מאריכין (פרוש, שיבא מרכא ועוד געיא כמלך הראשון המארכת אותו ומפרדתו מבוא שלאחריו), וסמן אַשְׁרֵי האיש אשר לא הלך (תהלים א׳, א׳) אַשְׁרֵי אדם לא יחשב ה׳ לו עון (ל״ב, ב׳), אַשְׁרֵי אדם שמע לי (משלי ח׳, ל״ד), אַשְׁרֵי הגבר אשר שם ה׳ מבטחו (תלים מ׳, ה׳), וסמן בלשון ארמי: גברא חשיב שמיע ה׳.

עוד במסורת: וַאֲנִי ד׳ בטעם, וסמן, ואני ברב חסדך אבוא ביתך (תהלים ה׳, ח׳) ואני בתמי תמכת בי (מ״א, י״ג), ואני כמעט נטיו רגלי (ע״ג, ב׳) ואני כזית רענן (נ״ב, י׳). ודע כי בכל הספרים שראיתי זה האחרון בלגרמיה ונשארו רק ג׳ שבאו ברביע והמסורת מוסרת בשני מקומות ד׳ בטעם, אבל אחרי הדיוק נתברר לי כי גם ואני כזית רענן דינו ברביע ואז הם ד׳ כפי המסורת כי כל ואני המוקדם לדחי ובא במפסיק הוא ברביע, וכל ואני הבא בלגרמיה הוא הקודם לשנור ולרביע, וכל ואני אשר לפני האתנח ובא במפסיק הוא בדחי או בלגרמיה, דרוש ותמצא.

פרק ט׳. משפט משרתי הפזר.

א. יש לפזר משרת הוא לעולם גלגל, חוץ ממה שבא פסק לאחריו הוא מהפך, כמו אֱלֹהֵי ישראל (תהלים ק״ו, מ״ח), מַשְׁכִּימֵי קוּם (קכ״ז, ב׳) מָצְאָה בַיִת (פ״ד, ד׳. *), לְמִי אֲבוֹי (משלי כ״ג, כ״ט), אֵל׀ אלהים (נ׳, א׳. והוא פסק נעדות

*) ככה הנגון מָצְאָה לעיל מפני קרוב הטעמים, ובגלגל וכן במקרא רפ״א דפוס ויניציא וכן בקראתו והוטערוס גם ברוו״ה, ובי״ת בַיִת דגושה בפלנטין ודפוס, ויניציא שנת שע״א גם בריינעק וכן עקר דוגמת יָלְדָה בּוֹ (בראשית י״ט, ל״ח), וְרָבְצָה בּוֹ (דברים כ״ט, י״ט) נֶחְשְׁבָה בּוֹ (ישעיה מ׳, ז׳) ודומיהן אשר בכולן אות בגדכפ״ת דגושה, אף שהנגינה הקודמת נסוגה לאחור, וכן כתב יהב״י הנקדן בעין הקורא ז״ל, יָלְדָה בּוֹ כל ילדה דסמיך לו בּוֹ, בָּהּ, לִי לוֹ ילדה מלעיל והם אחריו דגושין. והרד״ק במכלול שער אותיות בו״י (דף פ״א) מביא אלה ודומיהן בכלל הרפויין אחר אהו״י ותלה הטעם בתיבה הקודמת אשר הנח שלאחר הקמץ נכתב, והמדקדקים הבאים עמו אחריו אמן: אכן דברי הרד״ק שם מבולבלים ובוכל הוא על שתי כתפות כי אחר שהביא מְלֵאָה בַּת (יואל ד׳,

מ"ג ובמערכת לפסקין נשנה), לְדָבָר רָע (קמ"א, ד'. וזו היא דעת בן אשר בחלופים ובן במ"ג ועניאם ומרופס, ולכן נפתלי כלא פסק), אֶפְנֶה בְנֵי (משלי ו', ג').

ויבא המשרת בתיבת הפזר אם היא ארוכה בת מתג לפני הנגון ויתהפך המתג למשרת, אך בתנאי שלא יהיה מקום המתג ראש תיבה, כמו אוֹרְיָעֶךָ (תהלים ל"ב, ה'), וַתְּשֹׁקְקֶהָ (ס"ה, י'), אבל אם יפול המתג בראש תיבה לא יתהפך לגלגל נְתְנוּ (ע"ט, ב'), רוֹמְמוּ (צ"ט, ה'. ט').

ב. יש שני משרתים לפזר, ישאר גלגל הקרוב לו, והבא לפני גלגל אם יפול על אות ראשונה של תיבה הוא מהפך, כמו כִּי אֵין בְּפִיהוּ (ה', י') כִּי הִצַּלְתָּ נַפְשִׁי (נ"ו, י"ד) כִּי הִנֵּה אָרְבוּ (נ"ט, ד') אָז דִּבַּרְתָּ בְחָזוֹן (פ"ט, כ') כִּי אֶלֶף שָׁנִים (צ', ד'), עַד יְפַלַּח חֵץ (משלי ז', כ"ג) כִּי מִיץ חָלָב (שם ל', ל"ג).

ואם אין הנגון בראש מלה, יבא אולא המשרת ולא מהפך, כמו וְיִשְׂמְחוּ כָל־חוֹסֵי בָךְ (תהלים ה', י"ב), עַד־אָנָה אָשִׁית עֵצוֹת (י"ג, ג'. כן לב"א, אבל ב"כ עד־אנה מרכא, וכן לב"נ וישמחו במרכא, וכן למטה ב"ז, ו' לבן אשר וְעַתָּה יָרוּם, ולבן נפתלי ועתה מרכא, וכן ל"א, י"ב לבן אשר צֹרְרַי הָיִיתִי, ולבן נפתלי צוררי וכן ס"ח, ל"א לבן אשר גְּעַר חַיַּת ולבן נפתלי גער וכן כולם*), וַיִּשְׁפְּכוּ דָם נָקִי (ק"ו, ל"ח), הִנֵּה כְעֵינֵי עֲבָדִים (קכ"ג, ב'), אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל־הֵיכַל קדשך (קל"ח, ב').

י"ג) רפי, חזר ואמר בס"א מלאה גַּת בדגש אבל בן נפתלי כתב שהוא רפה. ולמדנו מדבריו כי זה הדגשון והרפיון של דוגמאות כהללו תלוי במחלוקת אשר ונפתלי, ולבן אשר הן נדגשין, והתימה על רד"ק איך אחז בשיטת בן נפתלי אשר אין הלכה כמותו? אבל תדע כי כל המדקדקים עד הנה לא מצאו כלל האמת של דגש ורפי בגדכפ"ת אחר מלות כאלה וחשבו עליהם טעמים לא נכונים ונאם שמש העיון עליהם הם נמסים. והכלל הברור ואמת הוא זה: „תיבה בנגון משרת כי תלא על הנרת אֹ ותבוא אחריה תיבה מתחלת באחת מאותיות בגדכפ"ת וכה הנגון, הסתכל בתיבה ראשונה, אם היא בטעם לעילא בעצמה ומעיקרה מבלי סבת מה, או שהמקום אשר עתה נפל הטעם עליו לעילא, היה נטעם גם קודם לכן בטעם או בחצי טעם הוא געיא קודם שהיתה המלה נערכת בהברות, בתנאים הללו נדגש בגדכפ"ת של תיבה הסמוכה, כגון הַתְלָת בִּי (שופטים ט"ז, י') הנה מלת הַתֵלָת נגונה לעיל בעצמה, אַרְצָה כְּנַעַן (בראשית י"ב, ה') כי מתחלתה היתה אֶרֶץ והאל"ף נטעמת אף בלי הוספת ה"א, וְאָעִידָה בָּם (דברים ל"א, כ"ח) והעי"ן כבר נטעמה מעיקרה במלת אעיד. יָלְדָה בֵּן והיה געיא חצי הטעם שם גם בלי נסיגת אחור במלת יָלְדָה ועתה הגדילה בערכה לטעם שלם, וכן ועבדיך בָּאוּ (בראשית י', מ"ב) וְרַבְצָה בּוֹ מְלֵאָה דָם (ישעיה ל"ד, ו'), נִשְׁפָּה בִּי, דָמִית כָּכָה (יחזקאל ל"א, י"ח), מָלְאָה גַּת, והחזיקה בּוֹ (משלי ז', י"ג) וכן מָצְאָה בַיִת, ולא בלבד אם בגדכפ"ת אחריה אלא אף באותיות אחרות נוהג דין זה כמו הָיְתָה זֹּאת (תהלים קי"ח, כ"ג), וְנָשְׁקָה לוֹ (משלי ז', י"ג) ודומיהם. ואם אין תנאים הנאמרים אלא שהמשרת נסג לאחור למקום אשר מתחלה לא היה שם טעם ולא געיא אז מרפין התיבה שלאחריו כמו וְקָרָא בוֹ (דברי' י"ז, י"ט) מֵאָה כֶסֶף (שם כ"ב, י"ט) מָצָא בָהּ (שם כ"ד, א') עֹשֵׂה פֶלֶא (תהלי' ע"ח, י"ב) עָנָה בִי (רות א', כ"א) קָרָא לָיְלָה (בראשית א', ה') לִנְסָכָה לֵהּ (דניאל ב', מ"ו)".

*) וראיתי לבן בלעם שאמר בספרו ז"ל: מחליפים הסופרים, יש כותבין וישמחו (ה', י"ב) במקל, ויש כותבין אותו במרכא, עכ"ל. ומהחלופים למדנו שהסופרים הם בן אשר ובן נפתלי, והלכה כבן אשר ואף כל ספרינו שומעים לו.

ג. יש לפזר שלשה משרתים או לעולם אותם שלפני הגלגל מהפך ואולא, כמו כִּֽי לֹא־בָזָה וְלֹא שִׁקַּץ (תהלים כ״ב, כ״ה), גַּם כִּֽי־אֵלֵךְ בְּגֵיא צַלְמָוֶת (כ״ג, ד׳), כִּֽי אֲפָפוּ עָלַי רָעוֹת (מ׳, י״ג) עֲשֵׂה זֹאת אֵפוֹא׀ בְּנִי (משלי ו׳, ג׳).

ויש במסורת: לְדָוִד ב׳ בטעם בספרא, וסמן, לדוד אליך ה׳ נפשי אשא (תהלים כ״ה, א׳), לדוד אליך ה׳ אקרא (כ״ח, א׳).

עוד במסורת: מִזְמוֹר ב׳ בטעם בספרא, וסמן, מזמור שיר חנכת הבית (תהלים ל׳, א׳), שירו לה׳ שיר חדש (צ״ח, א׳).

פרק י׳. משפט הלגרמה ומשרתיו.

הלגרמה ימצא בשתי דמיונות או כזה אָז׀ והוא מהפך לגרמה או כזה אז׀ והוא אולא לגרמה ושתיהם במשמרתם אחת הם (כמשמרת היתיב והפשטא בכ״ך ספרים שאף הם טעם אחד) ולא מפסיקים שונים, ורק בנין התיבה הוא אשר מביא לו אלה השנויים בצורה, כי דע ותבין:

א. כל שיבא הלגרמה בראש מלה לעולם הוא מהפך לגרמה, כמו כִּי׀ (תהלים ה׳, ה׳) שָׁוְא׀ (י״ב, ג׳) אַיִן׀ (מ׳, ו׳) עוּרָה׀ (מ״ד, כ״ד) אָז׀ (נ״ו, י׳) לָמָּה׀ (ס״ח, י״ז) פִּי׀ (ע״א, ט״ו) תֶּרֶב׀ (ע״ח, כ״א) קָמוּ׀ (ק״ט, כ״ח) שָׁם׀ (קל״ב, י״ז) פַּעַם׀ (משלי ז׳, י״ב) עַיִן׀ (שם ל׳, י״ז.) אִישׁ׀ (שם כ״ב, כ״ט) דּוֹר׀ (שם ל׳, י״ד) אַתְּ׀ (איוב ד׳, י״ט) יַחַד׀ (איוב י״ט, י״א) קֵץ׀ (שם כ״א, ג׳).

ואף אם אינו בראש תיבה ממש אלא שמקדים שוא לפניו כמו כן מהפך לגרמה בא, כמו בְּיוֹם׀ (תהלים י״ח, א׳. וכל״ל כמו נרוו״ה), בְּרֶצַח׀ (מ״ב, י״א) בְּבוֹא׀ (נ״ב, ב׳) עֲנִיֵּי׀ (ד׳, ב׳) בְּטֶרֶם׀ (נ׳, ב׳) אֲשֶׁר׀ (ק״ט, ט״ז), פְּדוּת׀ (קי״א, ט׳) עָלַי׀ (איוב ל״ו, כ״ח).

ואם הנגון במלך השני של תיבה ולפניו דגש או שוא נח כמו כן מהפך לגרמה יוטעם, כמו הִנֵּה׀ (תהלים כ״ט, ח׳) שַׁתִּי׀ (ע״ג, כ״ח) וְאַתָּה׀ (ק״ט, כ״א.) בַּיָּם׀ (ע״ז, כ׳. כן הנגון בלגרמה כמו בעטיאס ופלופס ורוו״ה), פִּזַּר׀ (קי״ב, ט׳), וְעַתָּה׀ (איוב ל׳, א׳, ל״ו, כ״א), עַל־מָה׀ (שם י״ג, י״ד.) הֶן־אֵלֶּה׀ (שם כ״ו, י״ד) כַּסְפּוֹ׀ (תהלים ט״ו, ה׳) אַךְ־בְּצֶלֶם׀ (תהלים ל״ט, ז׳) יִשְׂמַח׀ (מ״ח, י״ב) עַד־אָנָה׀ (ס״ב, ד׳) יִזְכְּרוּ׀ (כ״ב, כ״ח) חֶלְקִי׀ (כ״ה, כ״ב) עֲבָרַי׀ (פ״ד, ז׳) לִרְאוֹת׀ (ק״ו, ה׳), בְּחַצְרוֹת׀ (קט״ז, י״ט) אֶשְׁתְּךָ׀ (קכ״ח, ג׳. ככ״ל כמו בקלאתו ובדפוס רוו״ה) הַקְשִׁיבָה (קמ״ב, ז׳).

וכן יבא מהפך לגרמה בתיבה אשר נגונה בהברה השנית ולפניה תנועה משוכה היא מבלי שוא בראשה, כמו אֵלָה׀ (תהלים י׳, ז׳) יֵשֵׁב׀ (י׳, ח׳)

וַאֲנִי׃ (י"ג, ו'. ל"א, ט"ו) אַחַת׃ (כ"ז, ד'. ס"ב, י"ב) נוֹדָע׃ (ע', י"ז) בָּרוּךְ׃ (ע"ב, י"ח) מוֹאָב׃ (ס', י'. ק"ח, י') בַּעֲבוּר׃ (ק"ה, מ"ה) וַאֲנַחְנוּ׃ (קט"ו, י"ח) אֹהֲבַי׃ (ל"א, י"ב) כַּחֹמֶץ׃ (משלי י', כ"ו) אֹמֶר׃ (שם כ"ד, פ"ד. ככה בעטיאש וכל"ל) גּוֹזֵל׃ (שם כ"א, כ"ד) יְיָעֲטֶךָ׃ (איוב ד', ט"ז) בַּחֲלוֹם׃ (ל"ג, ט"ו).

ב. אך אם תנועה המשוכה הקודמת לנגון יש שוא בראשה אזי יבא אזלא לגרמה בתיבה, כמו תְּשִׁיתֵמוֹ׃ (תהלים כ"א, י') לְדָוִד׃ (כ"ו, א') יְיָ׃ (ה', ט') וְאָבוֹאָה׃ (מ"ג, ג') אֱלֹהִים׃ (מ"ד, ב') אֲפָפוּנִי׃ (קט"ז, ג') אֲבָנִים׃ (איוב י"ד, י"ט).

וגם אם יותר ממלך אחד לפני מצב הנגון, בין שתהיה התנועה הקודמת לנגון משוכה בין סתומה בנח או דגש, אף על פי כן אזלא לגרמה יבא ולא מהפך, כמו הַאֲשִׁימֵם׃ (תהלים ה', י"א) הָאוֹיֵב׃ (ט', ז') כָּל־הָאָרֶץ׃ (ס"ו, ד') וּבַת־צֹר׃ (מ"ה, י"ג) בַּצַּר־לִי׃ (י"ח, ז') כָּל עַצְמוֹתַי׃ (ל"ה, י'. ותיבה כָּל נמלט ממקף ע"פ המסרה) כִּי־אַתָּה׃ (י', י"ד. מ"ג, ב') נוֹרָאוֹת׃ (ס"ה, ו') לִשְׁלֹמֹה׃ (ע"ב, א') אָנֹכִי׃ (פ"א, י"א) יִזָּכֵר׃ (ק"ט, י"ד) גַּם־צִפּוֹר׃ (פ"ד, ד') הַלְלוּיָהּ׃ (ק"ו, א') הוֹשִׁיעֵנוּ׃ (ק"ו, מ"ז) וּרְשָׁעִים׃ (ק"ד, ל"ה) אִם־אֲדֹנָי׃ (קכ"ז, א') וַיְנַקְשׁוּ׃ (ל"ח, י"ג) חַם־לִבִּי׃ (ל"ט, ד') כָּל־גּוֹיִם׃ (פ"ו, ט') וְלִשְׁכֵנַי׃ (ל"א, י"ב) בְּהִתְהַלֶּכְךָ׃ (משלי ו', כ"ב) פֶּן־אֶשְׂבַּע׃ (שם ל', ט'. כן באפיטיום ווייניצא מוקף וככון דוגמת פֶּן־יֶאֱנַף׃ וכן לב"א) וַיִּגְדַּל־לְךָ׃ (איוב י"א, ו') אִם־חֲרוּצִים׃ (שם י"ד, ה') וַיִּשְׁבּוֹן׃ (שם ע"ו, כ"א), וכן כולם על אלה הכללים. חוץ מן הלגרמה הבא לפני מונח עלוי משרת של סלוק הוא לעולם מהפך לגרמה, כמו לְפָנָיו׃ תָּבוֹא באזניו (תהלים י"ח, ז') בְּיַעֲקֹב׃ אַתָּה עשית (כ"ט, ד') מִשָּׁמַיִם׃ אֶל־־אֶרֶץ הביט (ק"ב, כ') וְהִתְבּוֹנֵן׃ נִפְלְאוֹת אֵל (איוב ל"ז, י"ד); אך יש פסוק אחד במקרא מיוחד ובו אזלא לגרמה קודם לעלוי וע"י טרחא משורת והוא לֹא־יִשְׁלְחוּ הַצַּדִּיקִים׃ בְּעַוְלָתָה יְדֵיהֶם (תהלים קכ"ה, ג').

ג. כל תנאים הנאמרים הם לא נאמרים אלא בלגרמה העומד יחידי ולא ישורת, אבל אם ילך לפניו משרת אז לעולם הוא אזלא לגרמה חק ולא יעבור.

ד. אם יבא משרת על אזלא לגרמה ויפול בתיבה אשר נגונה בראשה אז המשרת מהפך הוא, כמו זֶבַח ומנחה׃ (מ', ז') גַּם איש־שלומי׃ (מ"א, י') אֵלֶּה עָשִׂיתָ׃ (נ', כ"א) לִי גִלְעָד׃ (ס', ט'. ק"ח, ט') הָפַךְ יָם׃ (ס"ו, ו') כֵּן נַפְשִׁי׃ (מ"ב, ב'*) זֹרְמוּ מַיִם׃ קוֹל רַעַמְךָ׃ (ע"ז, י"ח. י"ט) שָׁוְא לָכֶם׃ (קכ"ז, ג'. וכן

*) ככה בדפוס קדמון והוטעלום גם במקרא רפ"א, ומלת תערג שלאחריו התי"ו דגושה וכן העקר, וברוב ספרים נפשי תערג באזלא מגרש ותי"ו תערג רפה וטעות, כי לעולם אין לסלוק יותר מג' משרתים, כמבואר במשפטו.

דעת בן אשר) כִּי שָׁם׀ (קל״ג, ג׳) דֶּרֶךְ הַיָּשָׁר׀ (משלי ל׳, י״ט) כִּי נִכְּחוּ (שם ה׳, כ״א) אָרֶץ עֵפָתָה׀ (איוב י׳, כ״ב).

ואף אם ילך שוא לפני הנגון שבראש תיבה כמו כן המשרת מהפך הוא, כמו אֲשֶׁר פִּרְיוֹ׀ (תהלים א׳, ג׳) וְעֹשֶׂה חֶסֶד׀ (י״ח, כ״א) שְׂאוּ שְׁעָרִים׀ (כ״ד, ז׳. ט׳.) הָיָה לִּי׀ (ל״א, ג׳) וְגַם עַד־זִקְנָה׀ (ע״א, י״ח) לְמִי אוֹי׀ (משלי כ״ג, כ״ט.*) וְהוּא יַשְׁקִט׀ (איוב ל״ד, כ״ט).

וכן המשרת הוא מהפך בתנועה השנית של תיבה, אך בתנאי שהיא בלי שוא מניע ושתהיה התנועה שלפניה שוא נח או דגש בסופה ואין שוא בראשה וגם בלא געיא כלל, כמו מִפִּי עוֹלְלִים׀ (תהלים ח׳, ד׳) מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם׀ (י״ט, ז׳) כְּצִדְקִי׀ (ט׳, י׳) שִׁמְעָה עַמִּי׀ (נ׳, ז׳) יִשְׁמַע אֵל׀ (נ״ה, כ׳) חָנֵּנִי אֱלֹהִים׀ (נ״ז, ב׳) וַיָּקֶם עֵדוּת׀ (ע״ח, ה׳) וַיְגָרֶשׁ מִפְּנֵיהֶם׀ (ע״ח, נ״ה) מַצְמִיחַ חָצִיר׀ (ק״ד, י״ד. כן בדייכעק ורוו״ה וכל״ל, ובס״א מַצְמִיחַ׀ וטעות) יִתַּמּוּ חַטָּאִים׀ (ק״ד, ל״ה) אִם־לֹא שִׁוִּיתִי׀ (קל״א, ב׳) אַל־תְּעַר נַפְשִׁי׀ (קמ״א, ד׳).

ה. ויבא שופר עלוי בתיבה אם אין בה תנאים הנאמרים, והוא שהמשרת יפול על תנועה שלישית של תיבה ואילך, או גם בתנועה השנית אם היא מתחלת בשוא מניע או שהתנועה הקדומה יש שוא בראשה או געיא בה, כמו יִגְמָר־נָא רַע׀ (ז׳, י׳) וַתִּגְעַשׁ וַתִּרְעַשׁ׀ (י״ח, ח׳) וַיַּרְעֵם בַּשָּׁמַיִם׀ (י״ח, י״ד) חָנֵּנִי יְיָ׀ (ט׳, י״ד) וַאֲנִי תְפִלָּתִי־לְךָ׀ (ס״ט, י״ג) לַעֲשׂוֹת בָּהֶם׀ (קמ״ט, ט׳) יְצַוֶּה יְיָ׀ (מ״ב, ט׳) וְאַתָּה יְיָ׀ (כ״ט, ו׳) אַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ׀ (כ״ז, ט׳. ק״ב, ג׳) וְאִם־בָּא לִרְאוֹת׀ (מ״א ז׳) מְלָשְׁנִי בַסֵּתֶר׀ (ק״א, ה׳) יֹאכְלוּ עֲנָוִים׀ (כ״ב, כ״ז) צָמְאָה נַפְשִׁי׀ (מ״ב, ג׳) שָׁמְעָה וַתִּשְׂמַח׀ (צ״ז, ח׳) נָשְׂאוּ נְהָרוֹת׀ (צ״ג, ג׳) שָׁפְכוּ דָמָם׀ (ע״ט, ג׳) נִכְסְפָה וְגַם־כָּלְתָה׀ (פ״ד, ג׳) בְּהִתְעַטֵּף׀ עָלַי (קמ״ב, ד׳) הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם׀ (קמ״ז, ח׳) תְּחַדֵּשׁ עֲדֶיךָ׀ (איוב י׳, י״ז) הַמְעַמֵּף ישלמנה׀ (שם ל״ד, ל״ג) וכן כולם, חוץ ממעטים הבאים בשוא חטוף על דרך זר הם במשרת מרכא כמו יִרַדֹּף אוֹיֵב׀ (תהלים ז׳, ו׳. כי פתח הרי״ש אין כחו אלא כחטף והוא כמו יֵרַדֹּף כאשר נמצא באמת במקצת ספרים עתיקים וכא הפתח תחת שוא יִרַדֹּף מבנין הקל**) טְמְנוּ־פַח יְרֵדוּ׀ (י״ז, י״ד) בְּקָרְב עָלַי׀ (כ״ז, ב׳) שִׁמְעָה תְפִלָּתִי׀ (ל״ט, י״ג. כי כל שִׁמְעָה בשוא נח, וזה בשוא מניע וכן במסר עליו „לית קמץ חטוף״ וכן מביאו הר״מ הנקדן).

*) ככה לבן אשר, ולכן כפתלי לְמִי־אוֹי וכן מחולקים בתהלים קכ״ז, ג׳: ב״א שָׁוְא לָכֶם׀ ב״נ שָׁוְא־לָכֶם מוקף.

**) ונשאר הדגש בדל״ת אחרי השתנות שוא לפתח, והוא נתן מקום למדקדקים לשאת ולתת במלה ואמר ר״י חיוג שהוא כמו יְתַדְּיוּף ורד״ק (מכלול ע״ו) אמר שהיא מורכבת, ובאמת אין נצרכים לכל זאת, והמלה כבנין הקל.

ו. יש תנועה משוכה לפני הנגון מעמידים מהפך וצנורית, כמו שִׁ֤יתָ֥ה יְיָ֨׀ (תהלים ט׳, כ״א) בָּ֘חַ֤נְתָּ לִבִּ֨י׀ (י״ז, ג׳), יָ֘בֵ֤שׁ כַּחֶ֨רֶשׂ׀ (כ״ב, ט״ז) תַּ֘עֲרֹ֤ךְ לְפָנַ֨י׀ (כ״ג, ה׳) הַדְרִ֘יכֵ֤נִי באמתך׀ (כ״ה, ה׳) יְ֘שִׂישׂ֤וּ וישמחו׀ (מ׳, י״ז. ע׳, ה׳), הַצִּ֘ילֵ֤נִי מדמים׀ (כ״א, ט״ז) וַיִּרְדּ֘וּ בָ֤ם ישרים׀ (מ״ט, ט״ו) בִּטְח֘וּ ב֤וֹ בכל־עֵ֨ת׀ (ס״ב, ט׳) רֵ֘אשִׁ֤ית חָכְמָ֨ה׀ (קי״א, י׳) אַרְבָּ֘עִ֤ים שָׁנָ֨ה׀ (צ״ה, י׳) בָּר֘וּךְ֮ יְיָ֨׀ (קל״ה, כ״א) לֹ֘א עָ֤שָׂה כֵ֨ן׀ (קמ״ז, כ׳).

ז. ולמדנו מדיקות המקרא אשר תיבת הלגרמה אם היא ארוכה כל כך עד שהיא כשרה לגעיא בתנועה שלישית למעלה מנגינתה, והיא בלי תיבה משרתת לפניה, שיבא מהפך במקום הגעיא וישרת המהפך ללגרמה עמו בתיבתו, כמו פֶּ֤ן־יִטְרֹ֥ף׀ (תהלים ז׳, י״ב) וַ֘יֵּרָא֤וּ׀ (י״ח, ט״ז) וַ֘יַּעֲלֵ֤נִי׀ (מ׳, ג׳) וְלָ֘רָשָׁ֤ע׀ (נ׳, ט״ז) אַל־תַּ֘הַרְגֵ֤ם׀ (נ״ט, י״ב) נְ֘רַנְּנָ֤ה׀ (כ׳, ו׳), וַ֘יִּירָא֤וּ׀ (ס״ה, ט׳) אֶ֘שְׁתּוֹלְל֤וּ׀ (ע״ו, ו׳) עַל־נַ֘הֲר֤וֹת׀ (קל״ז, א׳) יְ֘הַלְל֤וּ׀ (קמ״ח, י״ג) מִֽן־הָ֘עוֹלָ֤ם׀ (ק״ו, מ״ח), מַה־תִּ֘שְׁתּ֤וֹחֲחִי׀ (מ״ב, ו׳. י״ב. מ״ג, ה׳) וַ֘הֲדָרְךָ֤׀ (מ״ה, ה׳), ובאלה ג׳ האחרונים נא עלוי מפני שהם בתנועה שלישית ובתנועה שנית בשוא מניע אשר לא יתכן בהם המהפך כדין שאמרנו למעלה, וכן יַ֘שִּׁימָ֤וֶת׀ (נ״ה, ט״ז) ע״פ הקרי יַשִּׁ֣יא מָ֣וֶת תרין מלין.

ודע כי כלל זה שיבא המשרת בתיבת הלגרמה לא יכון אלא בתנאי שתקדם לפחות אות אחת לפני המשרת, אבל אם יפול הגעיא באות ראשונה של תיבה נשארת הגעיא ולא תתהפך כמו הָ֘אוֹיֵ֤ב׀ (ט׳, ז׳) וַ֘אֲנִ֤י׀ (י״ג, ו׳) אֹ֘הֲבַ֤י׀ (ל״ח, י״ב) נ֘וֹרָא֤וֹת׀ (ס״ה, ו׳) הַ֘לְלוּיָ֤הּ׀ (ק״ו, א׳*).

ח. אין ללגרמה יותר ממשרת אחד, מלבד פסוקים שנים והם כִּ֤י גָ֘בַ֤ר עָלֵ֨ינוּ׀ (תהלים קי״ז, ב׳), כִּ֤י רָ֘דַ֤ף אוֹיֵ֨ב׀ (קמ״ג, ג׳) בעבור מלת כִּי שנמלט מן המקף ע״פ המסרת.**)

ויש במסרת: קֽוּמָה ב׳ בטעם בספרא וסמן, קומה ה׳ הושיעני (תהלים ג׳, ז׳) קומה ה׳ באפך (ז׳ ז׳).

עוד במסרת: לְדָוִד, ז׳ בטעם בספרא וסמן, לדוד שפטני ה׳ (תהלים כ״ו, א׳), ה׳ אורי וישעי (כ״ז, א׳), ריבה ה׳ את יריבי לחם (ל״ה, א׳), אל תתחר במרעים

*) ודוקא בלגרמה בענין זה להזקק בא״ד ספרים אשר גם אותו ישרתו המונח בתיבתו במקום המתג. אם הוא לא יפול בראש התיבה, ואם המתג בראש תיבה לא ישתנה למונח כמו אֶֽל־הָאִשָּׁה (בראשית ג׳, א׳) הַבָּתִּים (שמות י״ב, ז׳) וְהָאֲדָמָה (דברים י״א, י״ז) וּמַעֲשֵׂיהֶם (יחזקאל א׳, ט״ז), אבל הָאִשָּׁה (בראשית ג׳, י״ג) בָּתֵּיהֶם (ישעי׳ י״ג, ט״ז) הָאֲדָמָה (דברים י״א, כ״א) יַעֲשֶׂה (יחזקאל י״ח, א׳). ועתה שמור לך כלל זה ותן דעתך עליו כי בספרים לא השוו המדה ותרי טעמי הליכו אשר לא כנוכו ומתי שיבוש שם לא הטעימו וע״כ אם תמצא נוֹדְעוּ (תהלים ט׳, י״ז), נוֹרָאוֹת (ס״ה, ג׳), אָמְרוּ (משלי כ״ד, כ״ד) וכדומה הן כל זאת תיכנה אלא טעות.

**) ומה שבא במשלי כ״ד, ל״א: וְהִנֵּה עָלָה כֻלּוֹ׀ קִמְּשֹׂנִים שבוש, וצריך להיות וְהִנֵּה כפזר.

(ל"ז, א'), לדוד ברכי נפשי (ק"ג, א'), לדוד אודך בכל לבי (קל"ח, א'), לדוד ברוך ה' צורי (קמ"ד, א').

עוד במסורת: כִּ֣יו י"א בטעם לגרמה, וסמן, כי לא אל חפץ רשע אתה (תהלים ה', ה'), כי לא תעזב נפשי (ט"ז, י'), כי יומם ולילה תכבד (ל"ב, ד'), כי לא תחפץ זבח (נ"א, י"ח) כי לא יטש ה' עמו (צ"ד, י"ד), כי כל אלהי העמים אלילים (צ"ו, ה') כי לוית חן הם (משלי א', ט'), כי כמו שער בנפשו (שם כ"ג, ז'), כי לא תהיה אחרית לרע (שם כ"ד, כ'), כי לא יצא מעפר (איוב ה', ו') כי לא ידע שלו בבטנו (שם כ', כ'). אלה י"א בטעם מהפך לגרמה וכן נמסר על כולם במס"ק, י"א בטעמא, רק מה שנמסר על כִּי של תהלים ו', ו' "י"א בטעם", הוא טעות המדפיס, ומקומו באיוב כ', כ'. והנה אם תמצא מלבד אלה שבא בספרים כִּ֣יו בלגרמה, ידוע תדע אשר שבוש סופר ומדפיס הוא כגון ברוב ספרים כִּ֣יו ידבר (תהלים פ"ה, ט') וצ"ל כִּי־ידבר וראה גם מנחת שי בתהלים כ"ה, י"ג.

עוד במסורת: כִּ֣י, כ"ה ראשי פסוקין בטעמא בספרא (פרוש כ"ה פעמים יבא כִּי בר"פ במהפך מארת בתהלים), וסמניהון, כי אם בתורת ה' (תהלים א', ב'), כי אין בפיהו (ה', י'), כי אין במות (ו', ו') כי לא לנצח ישכח (ט', י"ט), כי הנה הרשעים (י"א, ב'), כי מי אלוה (י"ח, ל"ב), כי לא בזה (כ"ב, כ"ה), כי יצפנני בסכה (כ"ז, ה'), כי לא יבינו (כ"ח, ה') כי רגע באפו (ל', ו'), כי כלו ביגון חיי (ל"א, י"א), כי שמעתי דבת רבים (ל"א, י"ד), כי הוא אמר ויהי (ל"ג, ט'), כי לא שלום ידברו (ל"ה, כ'), כי זרועות רשעים (ל"ז, י"ז) כי רשעים יאבדו (ל"ז, כ'), כי ה' אהב משפט (ל"ז, כ"ח), כי אפפו עלי רעות (מ', י"ג), כי לא בחרבם (מ"ד, ד'), כי לא בקשתי (מ"ד, ז'), כי שחה לעפר (מ"ד, כ"ו), כי מלך כל הארץ (מ"ז, ח'), כי זה אלהים (מ"ח, ט"ו), כי יראה חכמים (מ"ט, י"א), כי לא במותו יקח (מ"ט, י"ח), כי זרים קמו עלי (נ"ד, ה'), כי לא אויב יחרפני (נ"ה, י"ג), כי הצלת נפשי ממות (נ"ו, י"ד), כי הנה ארבו לנפשי (נ"ט, ד'), כי אלהים יושיע ציון (ס"ט, ל"ו), כי אין חרצבות (ע"ג, ד'), כי לא ממוצא וממערב (ע"ה, ז'), כי כוס ביד ה' (ע"ה, ט'), כי לא האמינו (ע"ח, כ"ב), כי חק לישראל הוא (פ"א, ה'), כי נועצו לב יחדו (פ"ג, ו') כי טוב יום בחצריך (פ"ד, י"א), כי שמש ומגן ה' (פ"ד, י"ב), כי מי בשחק (פ"ט, ז'), כי אלף שנים (צ', ד'), כי הוא יצילך מפח (צ"א, ג'), כי בי חשק (צ"א, י"ד), כי שמחתני ה' (צ"ב, ה'), כי הנה איביך ה' (צ"ב, י'), כי אל גדול ה' (צ"ה, ג'), כי כגבה שמים (ק"ג, י"א), כי רוח עברה בו (ק"ג, ט"ז), כי פי רשע ופי (ק"ט, ב'), כי חלצת נפשי (קט"ז, ח'), כי שמה ישבו כסאות (קכ"ב, ה'), כי לא ינוח שבט (קכ"ה, ג'), כי אני ידעתי (קל"ה, ה'), כי שם שאלונו שובינו (קל"ז, ג'), כי אין מלה בלשוני (קל"ט, ד'), כי אליך אלהים אדני עיני (קמ"א, ח'). אלה כ"ה במהפך מארת בראשי פסוקי תהלים, ותשמרם בלבך כי במסורת של דפוס לא תמצאם נמסרים גם לא בשום מקום, רק במס"ג דתהלים ה', י' נמסר ז"ל "כי, כ"ה בטעם בספרא וסימן נמסר במסרה רבתא בערך כי" עכ"ל. ושם בערך כי לא מסרם המעתיק אלא המבלבל בבלבול הנוסחאות שבאו לפניו, אכן מדברי התבלבלותו נראה שלא ירד ברצון המסרה ולא הבין דעתה, ואנכי ירדתי אחרי הסמנים בחפש מחופש עד כי נתבררה לי מסרה זו מלובנת ומועמדת על בוריה.

פרק י"א. משפט השלשלת הגדולה.

השלשלת הגדולה אשר היא טעם מפסיק מוכרת היא על ידי מקל נעוץ כדמות פסק הבא תמיד לאחריה, ובזה נבדלה משלשלת הקטנה אשר משרתת היא ואין מקל אחריה.

א. לעולם השלשלת גדולה במחצית השנית של פסוק אחרי האתנח או עולה

ויורד, ולעולם יתרדפו אחריה טרחא ומונח משרתי הסלוק, חוץ מפסוק אחד שיבא מלאחריה הרביע מוגרש עם משרתיו, כמו וּכְבוֹדִ֓י ׀ לֶעָפָ֖ר יַשְׁכֵּ֣ן סֶֽלָה (תהלים ז׳, ו׳) עַד־אָ֮נָ֓ה ׀ תַּסְתִּ֖יר אֶת־פָּנֶ֣יךָ מִמֶּֽנִּי (י״ג, ב׳), תִּצְּרֶ֓נּוּ ׀ מִן־הַדּ֖וֹר ז֣וּ לְעוֹלָֽם (י״ב, י״ח), מְעַ֓ט ׀ חִבֻּ֖ק יָדַ֣יִם לִשְׁכָּֽב (משלי ו׳, י׳), וּבְשֶׁ֓בַע ׀ לֹא־יִגַּ֖ע בְּךָ֣ רָֽע (איוב ה׳, י״ט), וְדַ֓ע ׀ כִּֽי־יַשֶּׁ֥ה לְךָ֣ אֱ֝ל֗וֹהַּ מֵֽעֲוֺנֶֽךָ (איוב י״א, ו׳, כן לבן אשר, וזהו הפסוק אשר יבא רביע מוגרש אחר השלשלת).

ב. תמיד השלשלת יחידה בלי משרת לה, חוץ מן שלשה פסוקים, מכלל זה חלוקים, אחד מהם שיש משרת אחד לשלשלת והוא מרכא לְדֹ֣ר וָדֹ֓ר ׀ אוֹדִ֖יעַ אֱמוּנָתְךָ֣ בְּפִֽי (תהלים פ״ט, ב׳), ובשני מקומות ישרתוה ב׳ משרתים טרחא ומרכא והם עַל־כֵּ֖ן זָחַ֥לְתִּי וָ֝אִירָ֓א ׀ מֵחַוֺּ֖ת דֵּעִ֣י אֶתְכֶֽם (איוב ל״ב ו׳) כֹּ֖ל אֲשֶׁ֥ר יְ֝צַוֵּ֓ם ׀ עַל־פְּנֵ֖י תֵבֵ֣ל אָֽרְצָה (איוב ל״ז, י״ב*). הן זה משפט שלשלת הגדולה לכל תנאיה. ובדי להעמידך על האמת ולהוציאך משגי הספרים אבאר עתה גם משפט שלשלת הקטנה, אשר משרתת היא.

ג. השלשלת הקטנה היא תשרת לסלוק ולאתנח ולרביע מוגרש (כמבואר במשפט כל אחד ואחד מהם), ועוד לה תמיד משרתים אחרים לפניה. בשבעה מקומות יקדם משרת אחד לה והוא מהפך, אֵ֤ין יְשׁ֓וּעָ֬תָה (תהלים ג׳, ג׳) יִשְׂא֤וּ הָרִ֓ים (ע״ב, ג׳) אַ֥שְׁרֵ֤י שֶׁ֓יֹּאחֵ֓ז (קל״ז, ט׳) לִוְיַ֤ת חֵ֓ן (משלי א׳, ט׳) הֲיַחְתֶּ֤ה אִ֓ישׁ (משלי ו׳, כ״ז) חֹנֶ֤ה מַלְאַךְ־יְ֓יָ֬ (תהלים ל״ד, ח׳) בְּפָרֵ֤שׂ שַׁ֓דַּ֬י (תהלים ס״ח, ט״ו. ואלו ב׳ עוד בלבורית נפאת תנועה המשוכה), ובפסוק אחד הולכים שנים משרתים לפניה הראשון מהפך והשני עלוי לְךָ֤ דֻמִיָּ֓ה תְהִלָּ֓ה (תהלים ס״ה, ב׳). והנה בשמנה פסוקים הללו השלשלת משרתת היא, וע״כ אין פסק אחריה כדי להכירה שאיננה מפסקת. וכן במסרת בן בלעם בספרו על טעמי אמת וז״ל: אין ישועתה לו באלהים סלה, לך דמיה תהלה אלהים בציון, כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרתיך, היחתה איש אש בחיקו, חנה מלאך ה׳ סביב ליראיו, בפרש שדי מלכים בה, אשרי שיאחז ונפץ את עולליך, ישאו הרים, כל אלה שמנה הם משרתים, אבל האחרים הכל טעמים ועושים לאותו שהוא טעם כעין פסק לסמן, ללמדך שהוא עומד בעצמו ואין אחריו טעם המולך עליו עכ״ל. וכן נמסר במסרת כ״י הביאה רוו״ה בהקדמת תהלים שלו וז״ל: ח׳ שלשלין דלא פסקין וסמן, אין ישועתה לו באלהים, חונה מלאך, לך דמיה תהלה אלהים, בפרש שדי, שאו הרים, אשרי שיאחז, כי לוית חן, היחתה איש, עכ״ל. ועתה אם תמצא בספרים פסק אחרי אחד מח׳ הללו, או שלא תמצא פסק אחרי שלשלת אחרת חוץ מאלו, תדע דעת נאמנה כי שבוש הוא.

---

*) כצ״ל כמו במ״ג, ולא אשר־ במקף, וכן כתב בהדיא בן בלעם וז״ל „בשני מקומות ישרתוה לשלשל ב׳ משרתים הלא המה, על כן זחלתי ואירא, כל אשר יצום״.

השער השלישי.

הטעמים בשכונתם, וכחם וסדרם, ושאר סמניהם לתקנותיהם.

פרק א'. חלוקת הטעמים לנעימתם.

הטעמים בנעימת נגינתם מתחלקים לשלש מחנות, משוררים, מעלים, ומניחים. המשוררים הם, פזר, ושלשלת, וצנור, ורביע קטן, הם מרוממים בקול שיר ומפוזר. ומן המעלים רק אחד, הוא הרביע הגדול, ויורם בקולו ואינו מתפזר. והמניחים אשר נעימת קולם נגון יורד מלמעלה למטה הם ששה, לגרמה, ודחי, ועולה ויורד, ואתנח, ורביע מוגרש, וסלוק. והלגרמה בשתבא לפני הצנור קולה משובר ויותר נמוך.

פרק ב'. ערך הטעמים זה לזה.

כח של עולה ויורד ככח האתנח בא"ך ספרים.

כח האתנח ככח הזקף בשאר ספרים. וע"כ כל אתנח אחרי עולה ויורד אין לו כח לשנות פתח וסגול ושוא לקמץ כמו חַיָּי (תהלים כ"ז, ד'), עָלַי (ל"א, י"ד), יָדַעְתִּי (ל"ה, ט"ו), הַדֶּרֶךְ (כ', כ"ג) סִינַי (ס"ח, ט') בְּכֶסֶף (ס"ח, י"ד) עֵינַי (ס"ט, ד'), מִנְּעוּרָי (קכ"ט, א'). ואף בלא עולה ויורד איננו משנה בהרבה מקומות כמו יְרִיבַי (ל"ה, א') שֶׁקֶר (ל"ה, י"ט) נוֹעֲדוּ (מ"ח, ה') רֶשַׁע (משלי ד', י"ז) מִיֶּשַׁע (איוב ה', ד') וכל זה מפני שאין לו אלא ככח הזקף שבא"ך ספרים אשר פעם ישנה ופעם לא ישנה. וזהו ג"כ כונת דבלמשי שכתב במשקל פֶּעֶל „לא נשתנה תחת שלוש רגזה אֶרֶץ נזקף". וראה גם נמוק הרא"ב למכלול דף ס"ג, ב'.

כח הדחי ככח הפשטא בשאר ספרים, ולכן ר' יהודה חיוג קורא אותו בשם יתיב.

כח של רביע מוגרש כטפחא בשאר ספרים, וזה שיקרא רי' חיוג את רביע מוגרש בשם טפחא, וזהו שכתב רד"ק במכלול דף ז', ב': בשלשת הספרים הנעימה (רביע מוגרש) הסמוכה לסוף פסוק דינה כמו הטרחא ופעמים קמוצה כמו ברשת זו טָמָנוּ (תהלים ט', ט"ז*) עכ"ל. ועוד מה שכתב בדף קס"א, ב' במשקל פֶּעֶל וז"ל: „ובאו שנים מזו הגזרה בקמץ בטרחא, ויעשו בני ישראל את הַפָּסַח (במדבר ט', ב') כי כן יברך גָּבֶר (תהלים קכ"ח, ד')" עכ"ל. ואם הרביע מוגרש אחריו לגרמה, יעלה הרביע

---

*) הרב ר"ז הענא בצ"ת אות כ"ט ויסוד הנקוד שער דגש אות ל"א הרבה לפשוע בפרשו אלה דברי הרד"ק שלא כדת ואמר, „כל מלה הסמוכה לאסף שהיא באחד מהטעמים המשרתים שאינם מפסיקים כמו מונח או מרכא, יהיה בו דין טפחא, ויש בו כח הפסק". והם דברי שקר אשר מעולם לא עלו על דעת רד"ק, אלא כונתו בנעימה על הרביע המוגרש, כיוצא ממשלו שהביא, ואשר שכחו ככח הטפחא בא"ך ספרים אשר ע"כ לפעמים מתהפך בו השוא לקמץ כמו שהטפחא יהפוך לפעמים [על דרך זר] השוא לקמץ. ושרי ליה מריה לרז"ה שתלה שגעונו בתשלא דרבנא, וראה עוד ההערה הסמוכה בפרק ד'.

במדרגתו ויהי כחו ככח הזקף, כמו מגן הוּא לְכֹל. (י״ח, ל״א) יִשְׂמַח לִבִּי (ק״ה, ג׳); ויגידו עליהם רעיהם מגן הוּא לכל (ש״ב כ״ב, ל״א) ישמח לב (דה״ב ט״ז, י׳).

כח הרביע קטן והצנור כזרקא בא״ך ספרים.

כח השלשלת כזקף של שאר הספרים.

הסלוק, והרביע גדול, והפזר, והלגרמה, שוים בערכם להטעמים דומים של א״ך הספרים. ואם בא הלגרמה סמוך לסלוק אז כחו ככח הטפחא בא״ך ספרים. ואם הלגרמה או הפזר בראש פסוק, פעמים כחם ככח העולה ויורד ואתנח.

פרק ג׳. טעמים המשותפים.

דע כי האתנח, והלגרמה, והפזר, והרביע מוגרש, אלו הטעמים כל אחד מהם יכול לעלות במדרגתו ולבוא במקום העולה ויורד ולכחו. כי כאשר לא יתכן העולה ויורד להיות בפסוק ממלא האתנח את מקומו כמו מִלפניך משפטי יֵצֵא עיניך תחזינה מישרים (תהלים י״ז, ב׳), ואם יחסר גם האתנח יבא רביע מוגרש במקומו כמו ואנחנו נברך יה מעתה וְעַד־עוֹלָם הללויה (קט״ו, י״ח), ואם מקום העולה ויורד בראש פסוק יבא לגרמה במקומו כמו הַלְלוּיָהּ׀ הודו ליי כי־טוב כי לעולם חסדו (ק״ו, א׳), ואם מקום האתנח בראש פסוק יבא פזר במקומו כמו הַלְלוּיָהּ הללי נפשי את־יי (קמ״ו, א׳).

פרק ד׳. הקטת המשרתים לכל טעם וטעם.

משרתי לגרמה שלשה, מהפך, עלוי, ומרכא, וסמן מע״ם.
משרתי רביע המוגרש חמשה, טרחא, עלוי, מרכא, שלשלת, ומהפך, וסמן טע״ם ש״ם.
משרתי רביע הקטן שנים, מרכא, ומהפך, וסמן מ״ם.
משרתי צנור שלשה, מרכא, מונח, ומהפך, וסמן ממ״ם.
משרתי שלשלת שנים, מרכא, וטרחא, וסמן מ״ט.
משרתי דחי ארבעה, מונח, עלוי, מרכא, ומהפך, וסמן מעמ״ם.
משרתי פזר שלשה, אזלא, גלגל, ומהפך, וסמן אג״ם.
משרתי רביע הגדול שלשה, עלוי, מרכא, ומהפך, וסמן עמ״ם.
משרתי אתנח ששה, טרחא, עלוי, מרכא, מונח, שלשל, ומהפך, וסמן טע״ם מש״ם.
משרתי עולה ויורד שלשה, גלגל, מרכא, ומהפך, וסימן גמ״ם.
משרתי סלוק שבעה, מרכא, עלוי, טרחא, אזלא, שלשל, מונח, ומהפך, וסמן מע״ט אשמ״ם.

ודע כי כשיבואו שני משרתים או יותר זה אחר זה, יש למשרת האחרון נגונו ארוך מנגון משרתים הקודמים לו, עד שלרוב מעמיד קצת את תיבתו אע״פ שאיננו מפסיק לענין יהו״א ובגדכפ״ת, כמו וְעַתָּה מלכים השכילו (תהלים ב׳, י׳) אֱנוֹשׁ הֲמָה סֶּלָה (ט׳, כ״א), צָרָה ויגון אמצא (קט״ז, ג׳) ואשמרה תורתך תמיד (קי״ט, מ״ד) שֶׁקֶר רדפוני עזרני (קי״ט, פ״ו) וְנִעֵר פרעה וחילו בים־סוף (קל״ו,

ט״ו) לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת (קמ״ה, י״ח) יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם (כ״ט, י״א), והוא ליפות ולהנעים הדבור שלא יחלש הקול במהירות המפנה אל הטעם המחלק את הענין *).

פרק ה׳. משפט הפסק.

כבר אמרתי בתחלת הספר אשר לא יתכן הפָּסֵק אלא אחרי נגינה משרתת, כי יען אשר כל שמוש הפסק הוא להפריד בין תיבה ותיבה, ע״כ אין בו צורך אחרי נגינה מפסקת בעבור כי נגינה כזאת היא בעצמה מפרדת. ויבא הפסק לארבעה דברים, האחד, להפריד אות אשר בסוף תיבה, מחברתה דומה לה בראש תיבה השנית, שלא תבולע אות באות, כמו הָאֵל ׀ לָנוּ (תהלים ס״ח, כ״א), לְדָבָר ׀ רָע (שם קמ״א, ד׳), אֹהֲבַי ׀ יֵשׁ (משלי ח׳, כ״א) כָּאֵל ׀ לָךְ (איוב מ׳, ט׳). השני, בין שתי תיבות זו לעומת זו כתובות, כמו יוֹם ׀ יוֹם (תהלים ס״ח, כ׳) עָרוּ ׀ עָרוּ (קל״ז, ז׳) הַב ׀ הַב (משלי ל׳, ט״ו). שלישית, ליראה שלא יסמכו שתי תיבות, זו לעומת זו הצובות, ולא יתכנו להתחבר, ולא במהירות לדבר, כמו אויב חֵרֵף ׀ יְיָ (תהלים ע״ד, י״ח), משנאיך יְיָ ׀ אֶשְׂנָא (קל״ט, כ״א), זה חֵלֶק אדם רָשָׁע ׀ עִם־אֵל (איוב כ״ז, י״ג). רביעית, לתקן המלה, שלא תהיה עם

---

*) אבל מזהיר כל קורא שלא ישעה ולא ישמע אל דברי הבל ורוח של ר״ז הענא בש״ת שלו סמן כ״ט ויס״ה שלו שער ד׳ סמן ל״א. והוא בשגעונו העלה את משרת כזה לערך טעם מפסיק ובזדון לבו זייף דגשות ורפיון בכמה וכמה תיבות נגד מליאות כל הספרים, ולא זו בלבד אלא ששנה גם את לשון הקדמונים ופרשה שלא כדת ולא כהלכה כדי להשוותה לשטת שטותו [ראה ההערה למעלה בדף 37] והטעה בזה גם לר״ש ולרש״ד בעלי שערי נעימה. אמנם לפי האמת ההפך הוא ממה שאמר רז״ה, והכלל הנכון כי רוב התיבות אשר ילכו לפני הסלוק ולפני האתנח הן היו ראויות מעקרן להוטעם בטעם מפסיק, ובאת סבה מן הסבות וגרמה שהורד המפסיק ממעלתו ונעשה למשרת (ראה שער ב׳ סוף פרק ב׳ וסוף פרק ד׳ ושער ג׳ פרק ז׳ סמן ו׳ וז׳), ועתה אחרי שהוא משרת גם משמרתו לשרת ולא להפסיק. הא למה זה דומה, למונח וזקף של א״ך ספרים, אשר שם הפשטא יחידה סמוכה לזקף משתנה למונח משרת אם תיבת הזקף אין בה ב׳ תנועות לפני עמידת הטעם, אע״כ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה (ראשית ג׳, י״ג) אבל וַתֹּאמֶר שָׂרָה (כ״א, ו׳) כִּי בְּכָל־כֹּחִי (ל״א, ו׳) כִּי רָאִיתִי (ל״א, י״ב), והנה מלינו וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ (כ״ב, י״ח), וַיַּשְׁכִּמוּ בַבֹּקֶר (כ״ו, ל״א) הֲנִמְצָא כָזֶה (מ״א, ל״ח) לַנָּכְרִי תַשִּׁיךְ (דברים כ״ג, כ״א) וכל דומיהן שבאות בגדכפ״ת רפויות אחר יהו״א אף שהמונח בא במקום פשטא, ומי הוא זה אשר יעיז פניו לאמר שטעיות סופר הן וצריכין להיות דגושות? — ומזה נגלה לעין כל כי כח נעימתו של רז״ה בדוי הוא מלבו, ואין אחד מכל הקדמונים שיודע ממנו מאומה, וכנראה גם מפסוק מִשְּׁלָךְ קָרָתִי פְתָאִים (תהלים קט״ו, י״ז) אשר הכ״ף רפויה בעדות מכלול דף ב׳ ולשון למודים דף ע׳ ושיח יצחק שער א׳ פרק ג׳, וכולם תלו הרפיון במחלוקת של שתי אותיות בגדכפ״ת אחר יהו״א, ואם היה כדעת רז״ה, למה לא אמרו גם מורותו אשר לו בדין נעימה הסמוכה לאס״ק? שמע מזה שדין כזה לא היה ולא נברא מעולם, והכלל האמת הוא שכתבו ר״א פרובינציאלו בכללי טעמי אמ״ת שלו ז״ל: „כשיבואו שני גלגלים זה אחר זה בין בראש הפסוק בין בסופו, הנגון לשני, אף על פי שאינו מפסיק״. וראה גם מנחת שי בתהלים ב׳, י״א. וכ״א, ט״ו.

חברתה בלולה, כדי להפריד הדבור, לבלתי היות בהן חבור, כמו הַאֲזִינָה׀ יְיָ (תהלים ה׳, ב׳) אֶל־אֶבְיוֹנִים׀ יְיָ (ס״ט, ל״ד) עָצֵל׀ תִּשְׁכָּב (משלי ו׳, ט׳) יִשְׁמְעוּ׀ אֵל (איוב כ״ז, ט׳. ל״ה, י״ג).

פרק ו׳. משפט המקף.

דרך המַקָּף הנקרא גם סָמֵךְ הוא כדרכו בשאר ספרי קדש ואין מן הצורך להרחיב בו הנה כי כבר האריכו בו זולתי, אך משפט אחד יש למקף בספרי אמ״ת אשר אין לו בשאר הספרים והוא אשר אזכירנו פה. בשאר הספרים כל מלות זעירות שסופן יהו״א כמו כִּי, מִי, אוֹ, לֹא, כשתסמכנה לתיבה אשר טעמה בראשה תוקפנה לה על הרוב, כמו לֹא־מָוֶת (בראשית ג׳, ד׳) כִּי־מַיִם (שם ח׳, ט׳) כִּי־טוֹב (שם מ״ה, כ׳) אוֹ־אִישׁ (ויקרא כ״ב, ה׳) מִי־זֶה (ירמיה מ״ו, ז׳). אבל באמ״ת איננו נוהג דין זה, אלא להפך הוא, כל מלה זעירה ואחריה מלה אשר טעמה בראשה לא תוקפנה, אלא נטעמת מלה הזעירה במשרת כמו מִי זֶה (תהלים כ״ד, ט׳) לְךָ הִיא (ל״ט, ח׳) לְךָ אֲנִי (קי״ט, כ״ד) כִּי נֹכַח (משלי ה׳, כ״א) כִּי שֹׁד (שם כ״ה, ב׳) תָּם אָנִי (איוב ט׳, כ״א), לֹא מַיִם (איוב כ״ב, ז׳); ואם תיבה שניה טעמה בתנועה שניה ולהלאה אז לרוב מוקפת לה מלה שלפניה, כמו כִּי־עָשִׂיתָ (תהלים ט׳, ה׳) כִּי־הַשָּׁתוֹת (י״א, ג׳) פִּי־צַדִּיק (ל״ז, ל׳), רְצֵה־יְהוָֹה (מ׳, י״ד), תְּהִי־יָדְךָ (פ׳, י״ח) פֶּה־לָהֶם (קט״ו, ה׳. גם קל״ה, ט״ז. וכן כמ״ג וכל״ל, וברוב הספרים הראשון מוקף והשני במונח וטעות), תְּחִי־נַפְשִׁי (קי״ט, קע״ה) פִּי־כְסִיל (משלי י״ח, ז׳) לֹא־תִרְאֶה (איוב כ״ב, י״א). ולא בלבד אם תיבה השניה בטעם אלא אף אם היא במשרת והוא בראשה ומלה זעירה לפניה לא תבא במקף לרוב, כמו כִּי אֵין (תהלים ו׳, ו׳) מָה רַב (ל״א, כ׳) מִי גֶבֶר (פ״ט, מ״ט) אוֹ שִׂיחַ (איוב י״ב, ח׳) אוֹ חֹשֶׁךְ (שם כ״ב, י״א); ואם תיבה השניה משרתה בתנועה השנית יבא מקף, כמו לֹא־יָשַׁבְתִּי (תהלים כ״ו, ד׳) כִּי־הִפְלִיא (ל״א, כ״ב) מִי־יִתֵּן (איוב י״ט, כ״ג) כִּי־רְנָנַת (שם כ׳, ה׳) וכל דומיהן, ככה לרוב, חוץ מתיבת אֲנִי היא במשרת אף אם תיבה הבאה נגונה בתנועה השניה כמו אֲנִי שָׁלוֹם (תהלים ק״כ, ז׳) אֲנִי עַבְדְּךָ (קט״ז, ט״ז) אֲנִי חָכְמָה (משלי ח׳, י״ב). ואם תיבה בטעם רביע מוגרש ולפניה לֹא, כִּי, מִי, זֶה, ודומיהן מן מלות זעירות, יש לה דין מיוחד משאר הטעמים, והוא אם הרביע מוגרש באות ראשונה או שנייה או שלישית מן תיבתו, אז יבא המלה זעירה שלפניו במקף לא במשרת, כמו כִּי־אֵלֶיךָ (תהלים ה׳, ג׳) וְלֹא־רִבִּיתָ (מ״ד, י״ג) וְלֹא־אִתָּנוּ (ע״ד, ט׳), לֹא־יְהַלְלוּ (קט״ו, ו׳), כִּי־בָטַחְתִּי (קי״ט, מ״ב) כִּי־מִמֶּנּוּ (משלי ד׳, כ״ג) וְלֹא־יָשׁוּב (משלי ל׳, ל׳. איוב ל״ט, כ״ב),

וּפִי־אֱוִיל (משלי י׳, י״ד), וְזֶה־חָזִיתִי (איוב ט״ו, י״ז) וְזֶה־אָהַבְתִּי (שם י״ט, י״ט), לֹא־יִפְנֶה (שם כ״ד, י״ח) כִּי־יַכִּיר (שם כ״ה, י״ז) ודומיהם. אבל אם יפול הרביע מוגרש על אות הרביעית ולמעלה, יהיה מלה הזעירה במרכא, כמו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ (תהלים ל״ד, כ״ג) וְלֹא יַרְשִׁיעֶנּוּ (ל״ז, ל״ג) וְלֹא נֶאֶמְנוּ (ע״ח, ל״ז) לֹא יְשֻׁוְּעוּ (איוב ל״ו, י״ג) בְּבֹא עֲלֵיכֶם (משלי א׳, כ״ז), וּפִי כְסִילִים (שם ט״ו, ב׳. י״ד) כִּי בִצְדָקָה (שם ט״ו, י״ב). ודע כי ברין זה נמנות התנועות אשר געיא אחריהן או אין שוא נח אחריהן הם עם אותיות הברתן אף אם אינם בכתב, וזה אחרי חולם נמנה עוד וי״ו, ולקמץ פתח וסגול עוד אל״ף או ה״א, ולצרי וחירק עוד יו״ד, כמו לֹא יִנָּקֶה (משלי ו׳, כ״ט) נחשב כמו שיהיה כתוב יִנָּאקֶה והנה הרביע מוגרש באות רביעית וע״כ מרכא לפניה ולא מקף, וכן וְלֹא כִחֲדוּ (איוב ט״ו, י״ח) נחשב כמו כִיחֲדוּ וע״כ מרכא לפניו, וכן וְלֹא בָטֶחוּ (תהלים ע״ח, כ״ב) כמו בָאטְחוּ, ומן המין, הזה לֹא הֶאֱמִינוּ (ע״ח, ל״ב. ק״ו, כ״ד) כִּי יְיָ (ל״ז, כ״ד. קי״ז, ז׳). לֹא שָׁמְעוּ (ק״ו, כ״ה. איוב ג׳, י״ח), לֹא אַאֲמִין (איוב ט׳, ט״ז), וְלֹא יִשָּׁקֵל (שם כ״ח, ט״ו) כִּי עָמְדוּ (שם ל״ב, ט״ז) וּפִי רְשָׁעִים (משלי י׳, י״א. י״א, ל״ב. י״ט, כ״ח) כִּי מֵאֲנוּ (שם כ״א, ז׳) ודומיהן. הן זה כלל הקפת רביע מוגרש כפי שמלאתיו בס׳ בן בלעם על טעמי אמ״ת כ״י והוא ברור, ועל פיהו יש ליַשר כמה טעיות הדפוס שנמלאו בספרינו כגון מה שנדפס וְלֹא בָזָה (תהלים ק״ב, י״ח) וְלֹא טָרוּ (ק״ה, כ״ח), וְלֹא יַשִּׂיגוּ (משלי ב׳, י״ט), וְלֹא יַחְטוֹל (שם ו׳, ל״ד) וְלֹא יִשְׂמַח (י״ז, כ״א), כִּי מִמֶּנּוּ (ד׳, כ״ג) וְלֹא יוֹסִף (י׳, כ״ב) וּבָא רֵעֵהוּ (י״ח, י״ז) וּפֶה חָלָק (כ״ו, כ״ח) וְלֹא יְעָרוּ (איוב י״ד, י״ב) הן ודומיהן כולן טעיות וכולן לריכין להיות מוקפין ולא במרכא. ויש במסורת כ״י ז״ל: תְּהִי־יָדְךָ. שְׁאֵר־זֵמֹרָה (תהלים פ״א, ג׳), תְּנָה־עָוֹן (ס״ט, כ״א), עֲשֵׂה־אִתִּי למען שמך (ק״ט כ״א), עֲלֵי־עָשׂוֹר (צ״ב, ד׳) עֲנֵה־כְסִיל (משלי כ״ו, ה׳) כל אלין ודומיהון געיאן ומקפן, לא טעמן סופר, וכל דקרי לחד מנהון כסופר טעי; וחלופיהון אֲנִי אֲמַרְתִּי (תהלים מ״א, ה׳) אֲנִי רָאִיתִי (איוב ה׳, ג׳) אֲנִי חָכְמָה. כל אֲנִי געיא וסופר, עכ״ל. וכן עליהם גם דעת בן אשר בחלופים. ועוד מלבד אלה שם בחלופים נְסָה־עָלֵינוּ (תהלים ד׳, ז׳) לְכוּ־בָנִים (ל״ב, י״ב) כִּי־עֲוֹנֹתַי (ל״ח, ה׳) לְכוּ־חֲזוּ (מ״ו, ט׳) כִּי־רַב (י״ח, ל׳.) כִּי־מָלְאוּ (ע״ד, כ׳) הֲלֹא־אַתָּה (פ״ה, ז׳) בְּנֵי־נֵכָר (קמ״ד, ז׳) וְזֶה־חָזִיתִי (איוב ט״ו, י״ז) כולם מוקפים לדעת בן אשר, אבל אַרְזֵי אֵל (תהלים פ׳, י״א) אַתָּה אֵל (פ׳, כ׳) אֲנִי עַבְדְּךָ (קט״ז, ט״ז) אֲנִי שָׁלוֹם (ק״כ, ז׳) עֲשֵׂה זֹאת! (משלי ו׳, ג׳) לְמִי אוֹי! (שם כ״ג, כ״ט) כולם בגעיא לדעתו. וכל הנאמרים ע״פ כללם הולכים.

פרק ז׳. שכונת הטעמים זה אחר זה.

א. הסלוק הוא הסוגר את הפסוק ע״כ ימנעו אחריו כל הטעמים.

ב. העולה ויורד יתכנו אחריו הסלוק לנפשי אין ישועתה לו באלהים סלה (תהלים ג׳, ג׳), והרביע מוגרש חפצו ובתורתו יהגה (א׳, ב׳), והאתנח ואישנה הקיצותי (ג׳, ו׳), והדחי צדיק ובחן לבות (ז׳, י׳), והשלשלת לתושיה ורע. (איוב י״א, ו׳), והלגרמה ותשנא רשע על־כן (תהלים מ״ה, ח׳), והרביע גדול אל חק יי (ב׳, ז׳), והפזר שמו סלו (ס״ח, ה׳) הצדיקים למען (קכ״ה, ג׳. כן בקרלתו ולוו״ה וכב״ל ע״פ דעת ב״א); אבל עולה ויורד כמהו וצנור ורביע קטן ימנעו מאחריו. גם לא יתכן העולה ויורד בתיבה ראשונה של פסוק.

ג. האתנח יבא אחריו הסלוק כמו דרך אמונה בחרתי משפטיך שויתי (קי״ט, ל׳), ויתכן אחריו הרביע מוגרש כלו תפלות דוד בן־ישי (ע״ב, כ׳), והשלשלת תחייני בצדקתך. (קמ״ג, י״א); וטעם אחר לא יהיה שכן לו, ולעולם אין בפסוק יותר מאתנח אחד, ולא יתכן בתיבה ראשונה של פסוק, ולא בתיבה סמוכה לסלוק.

ד. רביע הגדול יתכן להיות אחריו רביע גדול כמהו, כמו נבזה בעיניו נמאס (ט״ו, ד׳.*) ידבר לבו (ט״ו, ז׳) לבוא תמיד (ע״א, ג׳), ויתכן אחריו הצנור והיה כעץ (תהלים א׳, ג׳), והדחי ראית איש (משלי כ״ו, י״ב), והאתנח השמים מספרים כבוד־אל (תהלים י״ט, ב׳), מלך שפט באמת דלים (משלי כ״ט, י״ד. ככ״ל מלך ברביע וכן ברפ״א) ורביע מוגרש יה מעתה ועד־עולם (קט״ו, י״ח), והפזר אלהים צבאות (פ׳, ו׳.) בהם שבעים שנה (צ׳, י׳), ורביע קטן על־הראש ירד (קל״ג, ב׳); ואשר ימנעו מאחריו הם הלגרמה, ועולה ויורד, ושלשלת, וסלוק.

ה. השלשלת לעולם לפני הסלוק, וכל הטעמים האחרים ימנעו מאחריה. חוץ מן הרביע המוגרש במקום אחד והוא ורע. כי־ישה לך אלוה מעונך (איוב י״א, ו׳).

ו. הרביע המוגרש יבא אחריו הסלוק כמו ונזמרה גבורתך (תהלים כ״א, י״ד) אך לזה תנאי, שלא יתכן רביע מוגרש בתיבה סמוכה לסלוק, אלא כשיפול הסלוק בההברה השלישית מן תבתו, כמו וגילו ברעדה (תהלים ב׳, י״א) לשונם יחליקון (ה׳, י׳) צדיק מה־פעל (י״א, ג׳) נפלאותיך עתיקים (ט׳, ב׳), וגם

---

*) כבה מוטעם בדפוס של רוו״ה אשר הגיהו ע״פ כ״י ישן וכן העיקר בלי ספק כעדות התרגום „דשט נאכפוי ובסיר,“ וכעדות תרגום הערבי של ר׳ סעדיה „והו זרי ענד נפסה, מחתקר“, וכעדות הראב״ע שאמר בפרושו, כבזה קשור בעיניו, גם נמאס. וכן פירש רד״ק, אע״פ שהוא תמים. אינו מתגאה בזה אלא כבזה בעיניו ונמאס וגו׳ ונראה כי כולם היה להם מלת בעיניו מופסקת בטעם. ורק רש״י הוא שקשר בעיניו עם נמאס, ואין זה פשט אלא דרוש ע״פ המדרש „נבזה בעיניו נמאס, זה חזקיה מלך-יהודה (מכות כ״ד), וכבר ידענו כי הדרוש ידרש ואין מקרא יוצא מידי פשוטו.“

כשיש רק הברה אחת לפני הסלוק אבל שתהיה קמץ גדול או חולם או צרי ושוא אחריה במתג לפניו, בצור ירוממני (כ"ג, ה') למען שררי (כ"ז, י"א) ומלאך יהוה דחפם (ל"ה, ו') הוא ישרתני (ק"א, ו') יהודה מחקקי (ק"ח, ט') נגיד אקרבנו (איוב ל"א, ל"ז). אמנם אם תיבת הסלוק אין בה תנאים הנזכרים אזי הרביע מוגרש שלפניו צריך להתהפך למשרת, כמו ככלי יוצר תנפצם (תהלים ב', ט') הושיעה ימינך ועננו (ק"ח, ז') שהיה הראוי ככלי יוצר, הושיעה ימינך והסלוק אשר אין ב' תנועות לפניו הפכם למשרתים, וכן ונחלי בליעל יבעתוני (תהלים י"ח, ה') ומחזינות תבעתני (איוב ז', י"ד) ישמח יי במעשיו (תהלים ק"ד, ל"א) יגע בהרים ויעשנו (ק"ד, ל"ב. קמ"ד, ה') וכל דומיהם ככה, חוץ מן אותן הפסוקים הקצרים [בלי אתנח] בספר איוב המתחילים במלת ויען או ויוסף ומסימים במלת ויאמר כמו ויען איוב ויאמר (ג', ב') ויען אליפז התימני ויאמר (ד', א') ויוסף איוב שאת משלו ויאמר (כ"ז, ו') ויען־יי את־איוב מן־הסערה ויאמר (ל"ח, א'. מ', ו') אשר בא רביע מוגרש אף שתיבת ויאמר היא מלעיל ע"פ המסרת וע"כ אין בה ב' תנועות לפני הסלוק, והם יוצאים מן הכלל. ויבא אחרי רביע מוגרש הלגרמה כמו ישנתי אז ינוח לי (איוב ג', י"ג); וכל טעמים האחרים לא ישכנו מלאחריו. והכלל כי כל לגרמה אחרי רביע מוגרש אי אפשר שלא יתרדף הסלוק אחריו מיד.

ז. הדחי יבא אחריו האתנח כמו מתנות באדם (תהלים ס"ח, י"ט), ואם יתרמה לבוא דחי בתיבה סמוכה לאתנח יש לו תנאי, כי לעולם לא יבוא דחי סמוך לאתנח, אלא אם האתנח יש לפניו שתי הברות בתיבתו, כמו ידיו בשלמיו (תהלים נ"ה, כ"א) לישרים תושיה (משלי ב', ז') פרעהו אל־תעבר־בו (שם ד', ט"ו) אם־קראתי ויענני (איוב ט', ט"ז) מה־אנוש כי־יזכה (שם ט"ו, י"ד); וגם כשיש רק הברה אחת לפני האתנח אך שהיא קמץ גדול או חולם או צרי ושוא מתוג אחריה כמו לאמים תסובבך (תהלים ז', ח') יי הרשיו (כ"ג, כ"ז) חסדך לידעיך (ל"ו, י"א) עיניהם מראות (ס"ט, כ"ד) ברשע איבי (איוב כ"ז, ז'). אבל אם תיבת האתנח אין בה תנאים הנזכרים אזי צריך הדחי להתהפך למשרת, כמו חגור חרבך על־ירך גבור (תהלים מ"ה, ד') שהיה ראוי להטעם ירך גבור דוגמת מה תתהלל ברעה הגבור (נ"ב, ג') ובעבור שתבת גבור רק הברה אחת לה לפני האתנח הוצרך הדחי שלפניה להשתנות למשרת, וכן ארצם לנחלה (קל"ו, כ"א) מהיכלו קולי (י"ח, ז') יי בפעלך (צ"ב, ה') יודוך עמים אלהים (ס"ז, ד') סמכני באמרתך ואחיה (קי"ט, קט"ז) אם תקטל אלוה רשע (קל"ט, י"ט) במוני אענה (איוב ט', ל"ב). ואז אין הפרש בין משרת האמתי של אתנח ובין

המשרת שבא בכה במקום דחי, ואין הבדל בין ותעלֹזְנָה כִלְיוֹתָי (משלי כ״ג, ט״ז) לְמַעַן שֽׁוֹרְרָי (תהלים ה׳, ט׳) אֵלָיו פִּֽי־קָרָאתִי (ס״ו, י״ז) ובין הוֹדוּ לַֽיְיָ בְּכִנּוֹר (ל״ג, ב׳) אַל־תַּעַזְבֶהָ וְתִשְׁמְרֶךָּ (משלי ד׳, ו׳) ורק הענין יבדיל ביניהם: ושוה כלל זה של דחי ואתנח לכלל רביע מוגרש סמוך לסלוק, ובפסוקים לְכוּ־בָנִים שִׁמְעוּ־לִי יִרְאַת יְיָ אֲלַמֶּדְכֶם: תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה וְשׂנְאֵי צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ (תהלים ל״ד, י״ב. וכ״ב) תמצא בכל אחד שני הכללים יחד.*) ויבוא אחרי הדחי הרביע מוגרש, אך בתנאי שלא יהיה אתנח בפסוק כמו לְכוּת וּכְלָיוֹת (ז׳, י׳) בָּעֶרֶב יָלִין בֶּכִי (ל׳, ו׳) אֱלֹהֶיךָ שֶׁמֶן שָׂשׂוֹן (מ״ה, ח׳) עוּרָה הַנֵּבֶל וְכִנּוֹר (נ״ז, ט׳), בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ (ס״ח, ה׳). וטעמים אחרים מלבד אלה ימנעו מאחרי הדחי, חוץ מב׳ מקומות שיבא אחריו הסלוק כמבואר בשער ב׳ במשפטו (דף כ״ג).

ח. רביע הקטן לא יתרדף אחריו טעם אחר אלא העולה ויורד, כמו רִגְזוּ וְאַל־תֶּחֱטָאוּ (ד׳, ה׳).

ט. צנור יתכן אחריו צנור כמהו בַּחַיִּים וּצְפוּנְךָ (י״ז, י״ד), והעולה ויורד יְיָ מִשְׁפָּט עָשָׂה (ט׳, י״ז), גם יתכן אחריו רביע קטן בְּסָךְ אֱדַדֵּם (מ״ב, ה׳) ויש לזה תנאי כי כל רביע אשר אחרי הצנור אי אפשר שלא יהיה אחריו עולה ויורד כמו בְטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ (י״ג, ו׳) יְיָ יוֹם יוֹם יַעֲמָס־לָנוּ (ס״ח, כ׳) חוץ משני פסוקים מכלל זה יוצאים ויבא אחריו הדחי והם כִּי הוּא אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ עַם מַרְעִיתוֹ (תהלים צ״ה, ז׳), כִּי אֵין מַעֲנֶה בְּפִי (איוב ל״ב, ה׳).

י. הפזר יתכן לבא אחריו הלגרמה כמו חֶרְפָּה וְלִשְׁבֵנָי (תהלים ל״א, י״ב), והצנור בְּפִיהוּ נְכוֹנָה (ה׳, י׳), ורביע נַפְשִׁי וְיַשֵּׂג (ז׳, ו׳) ורחי מְשַׁחֵק אלהים

---

*) והנה משפט זה של דחי ואתנח דומה כולו למשפט פשטא וזקף בא״ך הספרים, כי גם שם לא יתכן לבוא פשטא יחידה (בלי משרת לה) לפני הזקף אלא כשיפול טעם הזקף בהברה שלישית מתבתו כמו וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה (בראשית ג׳, י״ג) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם (כ״א, כ״ד) וְאֵת הַחֲסִידָה (ויקרא י״א, י״ט) וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת (במדבר כ״ח, ט׳), וגם כשיפול הזקף בהברה השניה והוא כשההברה שלפניה קמץ או חולם או צרי ובשוא מתוג אחריה כמו את־המן אָכְלוּ (שמות ט״ז, ל״ה) בזאת תֵּדְעוּן (שם ט״ז, כ״ח) לְמַעַן תֵּדְעוּ (דברים כ״ט, ה׳) ולולי אלה התנאים תתהפך הפשטא למונח כמו וַיֹּאמֶר אַבְרָם (בראשית ט״ו, ג׳) וַתֹּאמֶר שָׂרָה (כ״א, ו׳) בְּחֶטְאוֹ מֵת (במדבר כ״ז, ג׳) לְמַעַן תַּשְׂכִּילוּ (דברים כ״ט, ח׳) עד שאין הפרש אז בין מונח כזה הבא במקום פשטא ובין מונח משרת אמתי של הזקף. והנה למדנו מזה ראיה ברורה כי דחי של אמ״ת שוה לפשטא בא״ך ספרים ואתנח שוה לזקף. ובעמדי על דין זה של פשטא וזקף מא״ך הספרים אודיע כי נגדל עוד בתנאי, כי כשיקדם לפשטא כמו רביע או פזר או טרס או תלשא לא יתנהג בא דין הנזכר ולא תתהפך הפשטא למונח לעולם, דרוש ותמצא.

אֱלֹהֶיךָ (מ״ה, ח׳) יִגְאָלֻהוּ חשך וְצַלְמָוֶת (איוב ג׳, ה׳), ורביע מוגרש הַֽלְלוּיָהּ הללי נַפְשִׁי (תהלים קמ״ו, א׳) והסלוק וַיֹּאמַר ארחמך יי חִזְקִי (י״ח, ב׳); וחוץ מאלו לא יהיה לו שכן מאחריו.

יא. הלגרמה יתכן אחריו לגרמה כמוהו כמו לְדָוִד ׀ יְיָ (כ״ז, א׳) וצנור עוֹלְלִים ׀ וְיֹנְקִים (ח׳, ד׳) ורביע קטן נְעוּרַי ׀ וּפְשָׁעַי (כ״ה, ז׳), ורביע גדול אֱלֹהִים ׀ חָנֵּנִי (כ״ז, ב׳), ופזור בְּנֻיָּמִן ׀ צָעִיר (ס״ח, כ״ח), ודחי לָכֵן ׀ שמח לִבִּי (ט״ז, ט׳) ואתנח חַיִל ׀ כִּי־יְנֻגֵּב (ס״ב, י״א), ורביע מוגרש בְּיוֹם ׀ הִצִּיל־יְיָ אותו מִכַּף־כָּל־אֹיְבָיו (י״ח, א׳) וסלוק מִשָּׁמַיִם ׀ אֶל־ארץ הִבִּיט (ק״ב, כ׳); אבל השלשלת והעולה ויורד ימנעו מאחריו.

יב. ומן המשרתים לא ימצא אחד מהם מתרדף אחר חברו כי אם מונח אחר מונח ועלוי אחר עלוי כמו יֶעֱרַב עָלָיו שיחי (ק״ד, ל״ד), לַמְנַצֵּחַ עַל־נְגִינַת לדוד (ס״א, א׳).

פרק ח׳. סדר הטעמים האחד אחר אחד.

אחר לגרמה יבא הפזר, אחר הפזר רביע גדול, אחרי הרביע הגדול הצנור, אחר צנור עולה ויורד וכן אחר רביע קטן עולה ויורד, אחר העולה ויורד אתנח, אחר דחי אתנח, אחר האתנח שלשלת, אחר שלשלת סלוק, ואחר רביע מוגרש סלוק. זהו סדר ההתרדפם היותר נהוג אבל איננו חק כמבואר ממה שקדם. ואם היה פסוק אשר בו כל י״א הטעמים יהיה סדרם ככה: הלגרמה בראש ואחריו הפזר, ואחריו רביע הגדול, ואחריו צנור ואחריו רביע קטן, ואחריו עולה ויורד, ואחריו דחי, ואחריו אתנח, ואחריו השלשלת, ואחריה רביע מוגרש, וסלוק בסופו. אכן לא יתכנו להיות בפסוק אחד העשתי עשר טעמים כולם יחד, כי לא נמצא פסוק שיבאו בו יותר מתשעה טעמים, אשר על כן נצרכים ב׳ פסוקים להיות כולם סדורים לפנינו, והם: עַל־זֹאת יתפלל כָּל־חָסִיד ׀ אֵלֶיךָ לְעֵת מְצֹא רַק לְשֵׁטֶף מַיִם רַבִּים אֵלָיו לֹא יַגִּיעוּ (תהלים ל״ב, ו׳). ויחסרו בו טעמים שנים הרביע קטן והשלשלת, והם בפסוק ישמחו וִירַנְּנוּ לְאֻמִּים כִּי־תשפט עַמִּים מִישֹׁר וּלְאֻמִּים ׀ בארץ תנחם סֶלָה (ס״ז, ה׳). ופסוק אשר יש בו הטעמים כסדרם הנהוג הוא כִּי הִצַּלְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת הֲלֹא רַגְלַי מִדֶּחִי לְהִתְהַלֵּךְ לפני אֱלֹהִים בְּאוֹר הַחַיִּים (תהלים נ״ו, י״ד) וחסרים בו רביע הגדול ולגרמה ושלשלת והם בפסוק ירדף אוֹיֵב ׀ נַפְשִׁי וְיַשֵּׂג וירמס לארץ חַיָּי וּכְבוֹדִי ׀ לעפר ישכן סֶלָה (ז׳, ו׳.)

פרק ט׳. הטעמת פסוקים הקצרים.

פסוק אשר אין בו יותר משלש תיבות נקרא קצר, ולעולם אין בו אתנח, אלא או יבא הסלוק עם משרתיו או גם הרביע מוגרש לפי קשר ונתוח ענינו. ודרך הטעמתו על ג׳ אופנים והם,

אם תיבה הראשונה לשניה רהוטה, והיא מן השלישית נפרדה, יבא מרכא לרביע מוגרש ולו הסלוק, ולא נמצאו דוגמאות רק בספר איוב כמו וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר (ג׳, ב׳) וַיֹּסֶף אֱלִיהוּא וַיֹּאמַר (ל״ו, א׳) ודומיהם, וגם אלה הם על דרך זר כי תיבת וַיֹּאמַר מלעיל ע״פ המסרת וע״כ רק הברה אחת לפני הסלוק בתיבתו ובכל זאת קדם לו רביע מוגרש. אבל כל האחרים אם תיבת הסלוק אין בה ב׳ תנועות לפני עמידת הטעם, יתהפך הרביע מוגרש למונח ומשרתו לטרחא, (ע״פ הכלל המבואר בפרקים שעברו) כמו מזמור לדוד להזכיר (תהלים ל״ח, א׳) למנצח לדוד מזמור (ע׳, א׳).

ואם התיבות כולן רהוטות זו לזו, ישמשו כמו כן טרחא ומונח לסלוק, כמו שיר מזמור לבני־קרח (פ״ח, א׳). אך אם תיבה האמצעית מוקפת היא משתי תיבות, אז יעמדו שני עלויין במקום טרחא ומונח, כמו למנצח לבני־קרח משכיל (מ״ד, א׳) למנצח על־שושנים לדוד (ס״ט, א׳).

ואם תיבה הראשונה נפרדה, והשניה לשלישית רהוטה, יבאו רביע מוגרש ומשרת לסלוק, כמו למנצח מזמור לדוד (י״ג, א׳) למנצח משכיל לבני־קרח (מ״ב, א׳) משכיל לאיתן האזרחי (פ״ט, א׳).

פרק י׳. הנחת פסקי הטעמים.

מי אשר הבין היטב בכל מה שנאמר בפרקים שעברו מן מעלות הטעמים והתרדפותם ומשרתיהם לחלופי מיניהם, והשכל בכל הכללים עד שהם בלבו צפונים, הוא יבין וידע להטעים כל פסוק ופסוק משירים איזה מה שירצה, אך בתנאי שיהיה גם בקי ברקדוק התיבות כמו דין לעילא ולרע ונסיגה לאחור ושוא וגעיא וכדומה, כי הנקוד והנגון זה לזה דבוקים יחדו משולבים ואדוקים. והאיש אשר מלאו לבו לעשות כן ינתח תחלה את פסוקו לנתחים ויחבר מה שיתכן לו חבור ויפריד את אשר בענין יפרד, ואח״כ יניח הטעמים על תיבות המופרדות, והתיבות אשר להן נקשרות ינקדן במשרתים לפי אופני טעמיהן ויטעים את המפסיק היותר הגדול במקום המופסק היותר הגדול, הכל לפי תוכן גדלו או קטנותו של פסוק. אמנם אחרי כי המלאכה זו קשה היא עד למאד ומי שאיננו יודע בטוב השכל עניני המאמר והחבורים ואופני התחלפות הטעמים לטעמים יכשל ולא תתכונן מלאכתו בידו, לכן אערוך פה לסיום הספר פסוקים מד׳ וה׳ וו׳ תיבות ואראה בהם חלופי הטעמתם לכל נתחיהם, ומהם יבין המשכיל וישפוט גם אל השאר.

הטעמת פסוק מד׳ תיבות.

א. יש בפסוק ארבע תיבות ונתוחן בזה האופן א׀ ב⁀ג׀׀ ד, יבאו דחי משרת ורביע מוגרש וסלוק, המו וַיַּעַן אליפז התימני וַיֹּאמַר (איוב ד׳, א׳).

ב. ואם ככה נתוחם א׀׀ ב⁀ג׀ ד, יבא פזר במקום הדחי, כמו הללויה הללי נפשי את־ה (תהלים קמ״ו, א׳) בני אם־יפתוך חטאים אל־תבא (משלי

א', י'). אמנם אם תיבת הסלוק אין בה ב' תנועות קודם לטעם, יתהפך הרביע מוגרש למשרת, כמו ויֹּאמַר ארחמך ה' חזקי (תהלים י"ח, ב').

ג. ואם ככה נתוחם א⌒ב⌒ג ו ד יבאו טרחא ומרכא לרביע מוגרש וסלוק, כמו שִׁמְעוּ מוּסָר וַחֲכָמוּ וְאַל־תִּפְרָעוּ (משלי ח', ל"ג) וַיַּעַן ה' אֶת־אִיּוֹב וַיֹּאמַר (איוב מ', א').

ד. ואם ככה נתוחם א⌒ב ו ג ו ד, יוטעם מרכא ואתנח ורביע מוגרש וסלוק כמו זִבְחוּ זִבְחֵי־צֶדֶק וּבִטְחוּ אֶל־ה' (תהלים ד', ו') וַיִּתְעָרְבוּ בַגּוֹיִם וַיִּלְמְדוּ מַעֲשֵׂיהֶם (ק"ו, ל"ה). ואם תיבת הסלוק איננה ארוכה ב' תנועות לפני הטעם, יתהפך המוגרש למשרת כמו לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח עַל־עֲלָמוֹת שִׁיר (מ"ו, א') כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ (קל"ב, ט') הֲפָנָיו תִּשָּׂאוּן אִם־לָאֵל תְּרִיבוּן (איוב י"ג, ח'). ואם תיבת המשרת זה של סלוק גם היא איננה ארוכה ב' תנועות לפני הנגון אזי יתהפך האתנח ויהי לרביע מוגרש, כמו לַמְנַצֵּחַ עַל־הַגִּתִּית מִזְמוֹר לְדָוִד (תהלים ח', א'). וזהו הכלל שיתנהג באתנח הסמוך למשרת כזה של סלוק הבא ככה במקום הרביע מוגרש, אם המשרת הזה אין לפניו ב' תנועות בתיבתו שבא רביע מוגרש לפניו במקום האתנח, כמו פָּדִיתָה אוֹתִי יְיָ אֵל אֱמֶת (ל"א, ו') והיה הראוי מעקרו להטעם פָּדִיתָה אוֹתִי ה' ותיבת אֵל הסיבה האתנח שלפניו לרביע מוגרש, וכן וְהֶגֶה יוֹמָם וָלָיְלָה (א', ב') מִשְׁכְּבֵכֶם וְדֹמּוּ סֶלָה (ד', ה') אֶקְרָאֲךָ כִּי תַעֲנֵנִי (פ"ו, ז'). וגוה דין זה בתנאיו כולם לדין הדחי והרביע מוגרש שנתבאר למעלה בפרק שכונת הטעמים (דף מ"ב), וע"כ אם תלך לפני המשרת תנועה אחת והיא בקמץ גדול. או חולם או צרי וזות אחריה מטוכה בגעיא ישאר האתנח ולא יתנהה, ונחשבה תנועה כזו ככ' תנועות, כמו חָמָס שָׂנְאָה נַפְשׁוֹ (י"א, ה') יְבַלְּעֵם וְתֹאכְלֵם אֵשׁ (כ"א, י"א) בְּחוּץ נָדַדְתָּ מִמֶּנִּי (ל"א, י"ב); אבל בלי אלה התנאים צריך לבא הרביע מוגרש ולא האתנח.

ה. ואם נתוחם ככה א⌒ב ו ג ו ד, אזי יבואו מונח ודחי רביע מוגרש וסלוק, כמו וַיַּעַן־ה' אֶת־אִיּוֹב מִן־הַסְּעָרָה וַיֹּאמַר (איוב ל"ח, א'. מ', ו'). ואם הרביע מוגרש לא ילכו לפניו ב' הברות בתיבתו, אזי ינוקד טרחא ומרכא במקום מונח ודחי, כמו נָאוֹר אַתָּה אַדִּיר מֵהַרְרֵי־טָרֶף (תהלים ע"ו, ה'. ובכ"ל כמו במקרא ויניציא שע"א ורוו"ה).

ו. ואם נתוחם ככה א ו ב ו ג ו ד, אז הנגינות כך סדורות דחי ואתנח רביע מוגרש וסלוק כמו הַלְלוּהוּ כָל־מַלְאָכָיו הַלְלוּהוּ כָּל־צְבָאָיו (תהלים קמ"ח, ב'. בכ"ל הַלְלוּהוּ בדחי וכ"ף כָּל־ בדגש וכן הוא בקריאתו ורוו"ה, וכבוב ספרים הַלְלוּהוּ במרכא ושבוש) מַה־בְּרִי וּמַה־בַּר־בִּטְנִי וּמֶה בַּר־נְדָרָי (משלי ל"א, ב'). ואם האתנח

אין לו ב׳ תנועות לפניו ישתנה הדחי שלפניו למשרת, כמו עבדך־אָני הבינֵני וְאדעה עדתיך (תהלים י״ט, קכ״ה); וכן אם תיבת הסלוק אין לה ב׳ תנועות לפני הטעם יתהפך הרביע מוגרש למשרת, כמו דרך־אמונה בחרתי משפטיך שִׁוִּיתי (קי״ט, ל׳). ואם גם המשרת זה של הסלוק אין לו ב׳ תנועות לפניו יתהפך האתנח שלפניו לרביע מוגרש, ואז יבא במקום דחי הלגרמה, כמו תֶּרֶב ׀ גְּדלתי וְתִסֹּב תנחמני (ע״א, כ״א). ואם גם הרביע מוגרש אין לו ב׳ תנועות לפניו יתהפך גם הלגרמה למשרת, כמו ואתה מרום לעלם ה׳ (צ״ב, ט׳).

הטעמת פסוק מה׳ תיבות.

א. פסוק מחמש תיבות אשר נתוחם ככה א⁀ב׀ ג⁀ד׀ ה, יבוא במרכא ואתנח מרכא ורביע מוגרש וסלוק, כמו מזמור לתודה הריעו לה׳ כל־הארץ (ק׳, א׳). אך אם תיבת הסלוק אין לה ב׳ הברות לפני הטעם יבואו טרחא ומונח במקום מרכא ומוגרש, כמו לה׳ הישועה על־עמך ברכתך סלה (ג׳, ט׳) למנצח אל־תשחת מזמור לאסף שיר (ע״ה, א׳).

ב. ואם נתוחם ככה א⁀ב׀ ג⁀ד׀ ה, יבא מונח ודחי מרכא ורביע מוגרש וסלוק, כמו כל הנשמה תהלל יה הללויה (ק״נ, ו׳).

ג. ואם נתוחם ככה א⁀ב׀ ג׀ ד׀ ה, יבואו מונח ודחי אתנח רביע מוגרש וסלוק, כמו ברכי נפשי את־ה׳ ואל־תשכחי כל־גמוליו (ק״ג, ב׳) ויעמד פינחס ויפלל ותעצר המגפה (ק״ו, ל׳). ואם הסלוק אין לו ב׳ תנועות לפניו יבא משרת במקום המוגרש כמו פעמי הכן באמרתך ואל־תשלט־בי כל־און (קי״ט, קל״ג). ואם האתנח אין ב׳ תנועות לפניו יתהפך הדחי למשרת, כמו כי־ידין ה׳ עמו ועל־עבדיו יתנחם (קל״ה, י״ד) אזר־נא כגבר חלציך ואשאלך והודיעני (איוב ל״ח, ג׳). ואם שתיהן האתנח גם הסלוק אין ב׳ תנועות לפניהן בתיבותיהן יבא משרת במקום דחי גם משרת במקום המוגרש כמו עמך ה׳ ידכאו ונחלתך יענו (תהלים צ״ד, ה׳) רחמיך רבים ׀ ה׳ כמשפטיך חייני (קי״ט, קנ״ו. וכא כו ערחא ומרכא תחת שני מונחין בעבור הפסק אשר אחרי רבים, כמבואר במשפט האתנח דף י״ז). ואם המשרת אשר בא במקום הרביע המוגרש אין ב׳ תנועות לפניו, יתהפך האתנח שלפניו לרביע מוגרש, כמו למנצח בנגינות על־השמינית מזמור לדוד (ו׳, א׳) ביום צרתי אקראך כי תענני (פ״ו, ז׳) דרכי ספרתי ותענני למדני חקיך (קי״ט, כ״ו). ואם נתהפך הדחי למשרת בעבור תיבת האתנח אשר אין ב׳ תנועות בה קודם לאתנח, ובא גם משרת במקום רביע מוגרש בעבור תיבה הקצרה של סלוק, והנה תיבת המשרת זה גם היא אין ב׳ תנועות לה לפני הנגון אזי

יוטעמו טרחא ומרכא ורביע מוגרש משרת וסלוק, כמו ברוך אתה ה׳ למדני חקיך (קי״ט, י״ב) גמל על־עבדך אחיה ואשמרה דברך (קי״ט, י״ז).

ד. ואם נתוחם ככה א⌒בוו גו ד⌒ה, יבואו מרכא ואתנח רביע מוגרש משרת וסלוק, כמו אדני ישחק־לו כי־ראה כי־יבא יומו (ל״ז, י״ג) ואתה הוא ושנותיך לא יתמו (ק״ב, כ״ח. וכל״ל. וכמ״ג ורוו״ה אתה־הוא במקף וטעות כי לעולם לא יתכן אתנח כב״פ) נשבעתי ואקימה לשמר משפטי צדקך (קי״ט, ק״ו).

ה. ואם נתוחם ככה או ב⌒גוו דו ה, יבואו דחי משרת ואתנח רביע מוגרש וסלוק, כמו כי־אל גדול ה׳ ומלך גדול על־כל־אלהים (צ״ה, ג׳) משלי שלמה בן־דוד מלך ישראל (משלי א׳). ואם הסלוק אין לפניו ב׳ תנועות בתיבתו, יבא משרת במקום המוגרש, כמו הנה תאבתי לפקדיך בצדקתך חיני (קי״ט, מ׳) עזרני ה׳ אלהי הושיעני כחסדך (ק״ט, כ״ו). ואם משרת זה הבא במקום המוגרש גם הוא אין ב׳ תנועות לפניו, יתהפך האתנח שלפניו לרביע מוגרש, כמו אתה צוית פקדיך לשמר מאד (קי״ט, ד׳) אחלי יכנו דרכי לשמר חקיך (ה׳) ויקר פדיון נפשם וחדל לעולם (מ״ט, ט׳. ובדפוס רוו״ה ויקר בטרחא וטעות). הבינני ואצרה תורתך ואשמרנה בכל־לב (קי״ט, ל״ד) מזמה תשמר עליך תבונה תנצרכה (משלי ב׳, י״א, כן נקד מ״ג וכל״ל). אך אם הנתוח ככה או ב⌒גוו דו ה אזי יבא בתיבה הראשונה רביע במקום הדחי, כמו יומם השמש לא־יככה וירח בלילה (קכ״א, ו׳).

ו. ואם נתוחם ככה או בו גו ד⌒ה, יוטעם דחי ואתנח רביע מוגרש ומשרת וסלוק, כמו רצה־יהוה להצילני ה׳ לעזרתי חושה (מ׳, י״ד) קסם על־שפתי־מלך במשפט לא ימעל־פיו (משלי ט״ז, י׳. כן בכ״י קסם בדחי ונכון). ואם האתנח אין לו ב׳ תנועות לפניו יבא מרכא במקום דחי, כמו חלקי ה׳ אמרתי לשמר דבריך קי״ט, נ״ז. כן הטעמים וספרים שבוש) ראה־עניי וחלצני כי־תורתך לא שכחתי (קי״ט, קנ״ג).

הטעמת פסוק משש תיבות.

א. פסוק משש תיבות אשר נתוחם ככה א⌒בוו ג⌒דו ה⌒ו, יבוא במשרת ואתנח משרת ורביע מוגרש משרת וסלוק, כמו מכתם לדוד שמרני אל כי־חסיתי בך (תהלים ט״ז) נפשי לאדני משמרים לבקר שמרים לבקר (ק״ל, ו׳) ה׳ שמרך ה׳ צלך על־יד ימינך (קכ״א, ה׳).

ב. ואם ככה נתוחם א⌒בו ג⌒דוו ה⌒ו, יבוא משרת ודחי משרת ורביע מוגרש משרת וסלוק, כמו לולא האמנתי לראות בטוב־ה׳ בארץ חיים (כ״ז, י״ג) קראתי בכל־לב ענני ה׳ חקיך אצרה (קי״ט, קמ״ה).

ג. ואם נתוחם ככה א⁀ב וו ג⁀ד וו הו ו, יבא משרת ורביע משרת ואתנח רביע מוגרש וסלוק, כמו ואתה ה׳ חנני והקימני ואשלמה להם (מ״א, י״א. וכא במשרת לפני הסלוק במקום המוגרש בעבור שהסלוק אין ב׳ הברות לפניו). ואם גם תיבת משרת זה של הסלוק אין ב׳ תנועות לה לפני הנגון יתהפך האתנח לרביע מוגרש, כמו וארא בפתאים אבינה בבנים נער חסר־לב (משלי ז׳, ז׳).

ד. ואם נתוחם ככה א⁀ב וו ג⁀ד⁀הו ו, יבא משרת ואתנח ושני משרתים לרביע מוגרש וסלוק, כמו אם־אין־לך לשלם למה יקח משכבך מתחתיך (משלי כ״ב, כ״ז). ואם תיבת הסלוק קצרה יבא משרת במקום המוגרש, כמו אל־תמנע־טוב מבעליו בהיות לאל ידך לעשות (שם ג׳, כ״ז) ה׳ עז־למו ומעוז ישועות משיחו הוא (תהלים כ״ח, ח׳) יבחר־לנו את־נחלתנו את גאון יעקב אשר־אהב סלה (מ״ז, ה׳).

ה. ואם נתוחם ככה א⁀ב⁀ג וו ד וו הו ו, יבואו שני משרתים לדחי ואחריו אתנח ורביע מוגרש וסלוק, כמו כי טוב סחרה מסחר־כסף ומחרוץ תבואתה (משלי ג׳, י״ד) פלס ומאזני משפט לה׳ מעשהו כל־אבני־כיס (שם ט״ז, י״א. כן כתעם כמקלא כתב יד פלס במהפך משרת וכל״ל *) לכה נרוה דדים עד־הבקר נתעלסה באהבים (שם ז׳, י״ח) זה עשר פעמים תכלימוני לא־תבשו תהכרו־לי (איוב י״ט, ג׳. וכל״ל זה במהפך משרת וכן הוא במ״ג). ואם האתנח אין ב׳ הברות לפניו מתהפך הדחי למשרת, כמו זכרתי בלילה שמך ה׳ ואשמרה תורתך (תהלים קי״ט, נ״ה). וכן אם הסלוק אין ב׳ תנועות לפניו יתהפך הרביע מוגרש למשרת, כמו הנה עין ה׳ אל־יראיו למיחלים לחסדו (ל״ג, י״ח) תקרב רנתי לפניך ה׳ כדברך הבינני (קי״ט, קס״ט). ואם גם תיבת המשרת זה של הסלוק אין ב׳ תנועות לפניו יתהפך האתנח לרביע מוגרש, כמו שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר (קכ״ט, ז׳).

ו. ואם נתוחם ככה א⁀ב וו ג וו ד ו ה⁀ו, יבואו משרת ודחי אתנח רביע מוגרש משרת וסלוק, כמו שמע ה׳ תחנתי ה׳ תפלתי יקח (ו׳, י׳) תחשכנה עיניהם מראות ומתניהם תמיד המעד (ס״ט, כ״ד). ואם תיבת האתנח היא קצרה בתנועות, יבא משרת תמור הדחי, כמו זמרו לה׳ חסידיו והודו לזכר קדשו (ל׳, ה׳) עד־מתי רשעים ה׳ עד־מתי רשעים יעלזו (צ״ד, ג׳. וכא בו טרחא ומרכא משפט הפסק כמבואר בדף י״ז).

*) ובספרינו פלסי בלגרמיה והוא שבוש ואין מקום פה ללגרמיה כלל כי פלס נסמך אל משפט, והפרוש פלס משפט ומאזני משפט, ועוד כי גם אם התיבה היתה ראויה למפסיק היה דינה להיות ברביע כנראה למטה מסמן י״ז, ומזה ברור כי טעות נקוד ספרינו.

ז. ואם ככה נתוחם א⁀ב וו ג וו ד ו ה⁀ו, יבואו משרת ואתנח רביע מוגרש לגרמה ומשרת וסלוק, כמו מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו (ג׳, א׳) מפקודיך אתבונן על־כן שנאתי כל־ארח שקר (קי״ט, ק״ד).

ח. ואם נתוחם ככה א⁀ב ו ג וו ד⁀ה וו ו, יבא משרת ולגרמה רביע משרת ורביע מוגרש וסלוק, כמו לא עשה כן לכל־גוי ומשפטים בל־ידעום הללויה (קמ״ז ג׳).

ט. ואם ככה נתוחם א⁀ב וו ג וו ד⁀ה ו ו, יבא משרת ודחי ואתנח משרת ורביע מוגרש וסלוק, כמו לכו בנים שמעו־לי יראת ה׳ אלמדכם (תהלים ל״ד, י״ב). אמנם אם תיבת האתנח קצרה היא, יתהפך הדחי למשרת, כמו רומה ה׳ בעזך נשירה ונזמרה גבורתך (כ״א, י״ד). וכן אם תיבת הסלוק קצרה היא יתהפך הרביע מוגרש למשרת, כמו בנאות דשא ירביצני על־מי מנוחות ינהלני (כ״ג, ב׳) ארחץ בנקיון כפי ואסבבה את־מזבחך ה׳ (כ״ו, ו׳).

י. ואם נתוחם ככה א⁀ב וו ג וו ד⁀ה ו ו, יבאו משרת ואתנח שלשלת משרת ורביע מוגרש וסלוק. ואם הסלוק אין ב׳ הברות לפניו יתהפך הרביע מוגרש למשרת, כמו אל־תבטחו בנדיבים בבן־אדם שאין לו תשועה (קמ״ו, ג׳).

יא. ואם נתוחם ככה א⁀ב וו ג⁀ד וו ה ו ו, יוטעם רביע קטן ועולה ויורד משרת ואתנה רביע מוגרש וסלוק, כמו מנגה נגדו עביו עברו ברד וגחלי־אש (תהלים י״ח, י״ג *) שגיון לדוד אשר־שר לה׳ על־דברי־כוש בן־ימיני (ז׳, א׳) ומארצות קבצם ממזרח וממערב מצפון ומים (ק״ז, ג׳. וככ״ל מצפון ברביע מוגרש) שיר המעלות זכור־ה׳ לדוד את כל־ענותו (קל״ב, א׳). אמנם אם תיבת הסלוק קצרה היא יבא משרת תמור הרביע המוגרש; ואם המשרת זה גם הוא תיבתו קצרה, או יוטעם רביע מוגרש במקום האתנח, כמו לדוד משכיל אשרי נשוי־פשע כסוי חטאה (ל״ב, א׳).

יב. ואם ככה נתוחם א ו ב⁀ג וו ד ו ה⁀ו, יבא דחי משרת ואתנח רביע מוגרש משרת וסלוק, כמו כי־אתה קנית כליתי תסכני בבטן אמי (קל״ט, י״ג) דברי למואל מלך משא אשר־יסרתו אמו (משלי ל״א, א׳).

---

*) ודע כי כלל מוגג הוא אצל אם בין העולה ויורד ובין האתנח תיבה אחת שהיא נטעמת לעולם במשרת, כמו אל־תזכר כחסדך זכר־לי־אתה (תהלים כ״ה, ז׳) רעתי ילבשו־בשת וכלמה (ל״ה, כ״ו) שפתימו וילכתו בגאונם (כ״ט, י״ג) לראשנו באנו־באש ובמים (ס״ו, י״ב. וכן הנגון בכל ס״מ עתיקים) קבצם ממזרח וממערב (ק״ז, ג׳) בלי פשע חף אנכי (איוב ל״ג, ט׳) עיניו ואת־מלכים לכסא (שם ל״ו, ז׳) אל־יעזבך קשרם על־גרגרותיך (משלי ג׳, ג׳) וכל דומיהם.

יג. ואם ככה נתוחם א׀׀ ב⌒ג׀׀ ד׀ ה⌒ו, יבואו רביע משרת ואתנח רביע מוגרש משרת וסלוק, כמו בני־אפרים נושקי רומי־קשת הפכו ביום קרב (תהלים ע"ח, ט') סגים השבת כל־רשעי־ארץ לכן אהבתי עדתיך (קי"ט, קי"ט) אח נפשע מקרית־עז ומדינים כבריח ארמון (משלי י"ח, י"ט).

יד. ואם נתוחם ככה א׀׀׀ ב⌒ג׀׀ ד׀ ה⌒ו, יוטעם לגרמה משרת ואתנח רביע מוגרש משרת וסלוק, כמו הללויה׀ הללו־אל בקדשו הללוהו ברקיע עזו (ק"נ).

טו. ואם נתוחם ככה א׀׀ ב⌒ג׀ ד⌒ה׀׀׀ ו, יבא לגרמה משרת ודחי משרת ורביע מוגרש וסלוק, כמו בעבור׀ ישמרו חקיו ותורתיו ינצרו הללויה (ק"ה, מ"ה).

טז. ואם ככה נתוחם א׀ ב⌒ג׀׀ ד⌒ה׀׀׀ ו, יבאו לגרמה משרת ורביע משרת ורביע מוגרש וסלוק, כמו מושיבי׀ עקרת הבית אם־הבנים שמחה הללויה (קי"ג, ט') ואנחנו׀ נברך יה מעתה ועד־עולם הללויה (קט"ו, י"ח) בחצרות׀ בית ה בתוככי ירושלם הללויה (קט"ז, י"ט).

יז. ואם ככה נתוחם א׀ ב⌒ג׀׀ ד׀׀׀ ה׀ ו, יבא רביע משרת ודחי ואתנח ורביע מוגרש וסלוק, כמו אם־אמאס משפט עבדי ואמתי ברבם עמדי (איוב ל"א, י"ג). ואם תיבת האתנח קצרה, יבא משרת תמור הדחי, כמו ואיבי נתתה לי ערף ומשנאי אצמיתם (תהלים י"ח, מ"א). וכן אם תיבת הסלוק קצרה היא יבא משרת תמור הרביע מוגרש, כמו ואולם שמע־נא איוב מלי וכל־דברי האזינה (איוב ל"ג, א').

יח. ואם ככה נתוחם א׀׀׀ ב⌒ג׀׀ ד׀׀׀ ה׀ ו, יוטעם לגרמה משרת ודחי אתנח רביע מוגרש וסלוק, כמו הללויה׀ הללו את־ה מן־השמים הללוהו במרומים (תהלים קמ"ח). ואם תיבות הסלוק או האתנח קצרות יבואו במשרתים במקום המוגרש ובמקום הדחי, כמו ימיקו׀ וידברו ברע עשק ממרום ידברו (ע"ג, ח').

יט. ואם נתוחם ככה א׀׀ ב׀ ג⌒ד׀׀׀ ה׀ ו, יוטעם רביע דחי משרת ואתנח רביע מוגרש וסלוק, כמו אמר ליה מחסי ומצודתי אלהי אבטח־בו (צ"א, ב') מי ימלל גבורות ה ישמיע כל־תהלתו (ק"ו, ב') אל־תלחם את־לחם רע עין ואל־תתאו למטעמתיו (משלי כ"ג, ו'). ואם הסלוק אין ב' תנועות לפניו יוטעם משרת במקום המוגרש, כמו, ועתה עלי תשתפך נפשי יאחזוני ימי־עני (איוב ל', ט"ז). ואם המשרת זה של הסלוק גם הוא אין ב' תנועות לפניו יוטעם רביע מוגרש במקום האתנח, ואז יתהפך גם הרביע של תיבה הראשונה לגלרמה, כמו ובת־צר׀ במנחה פניך יחלו עשירי עם (תהלים מ"ה, י"ג).

כ. ואם נתוחם ככה או ב־ג וו ד־הו ו, יבוא דחי משרת ואתנח משרת ורביע מוגרש וסלוק, כמו שָׁמרני כאישון בת־עין בצל כנפיך תסתירני (תהלים י"ז, ח') וימאסו בארץ חמדה לא האמינו לדברו (ק"ו, כ"ד. וככ"ל לא כמרכא ולא מוקף וכן הוא נקראתו) יקומון עדי חמס אשר לא־ידעתי ישאלוני (ל"ה, י"א). ואם תיבת הסלוק קצרה יוטעם משרת תמור המוגרש, כמו תרועם בשבט ברזל ככלי יוצר תנפצם (ב', ט').

כא. ואם נתוחם ככה או ו ב־ג וו ד־הו ו, יוטעם רביע משרת ואתנח משרת ורביע מוגרש וסלוק, כמו יהי־דרכם חשך וחלקלקות ומלאך ה' רדפם (ל"ה, ו'). ואם תיבת הסלוק קצרה יבוא משרת תמור המוגרש, כמו ואשחקם כעפר על־פני־רוח כטיט חוצות אריקם (י"ח, מ"ג) טוב להודות לה' ולזמר לשמך עליון (צ"ב, ב').

וגם אני אודה לה' ואומר לשם עליון, ואשא שירי ואומר:

יביע פי ישמיע
צדקת אלי ועזרתו
חסדו עלי הופיע
קרבני צור לאמרתו.
ברב רחמיו החלותי
נגינותי לתהלתו
וברב תודות בכלותי
ארנן שמו ותורתו
יערב שיחי לאל
כריח ניחוח
הנותן ידי לאל
וליעף כח.

מכתב

מהרב הנכבד החכם השלם המפואר מוהר"ר
שמואל דוד לוצאטו הי"ו
בעיר פארובה.

*) לכבוד ידידי החכם היקר, הנכנס לפרדס המסרה, ומשכיל בטעמי המקרא, להחזיר ליושנה העטרה, כ"ש הר"ר יצחק בן אריה, אלף שנים יחיה.

ברוך ה' אשר הביאך לקראתי, לתת פוגה לתוגתי, לפכח צערי, על מות בני יקירי, הילד הנעים, בן שעשיעים, ברוך איזב שמו, אשר לוקח מאתי בעצם הזמן, כי במשך שבע שנים היה חזק ובריא, וגבור כארי, ופתע פתאום אש קדחה בקרבו, ושנים ושלשים יום אש תמיד תוקד בו, לא כבתה אשו, עד אשר באה שמשו, בכ"ה בסיון נולד, ובכ"ו בסיון מתבל נפרד, וביום הקודם למותו בקש ממני שאביא לו מגדנות, ובאו חבריו ילדים בני עניים לבקרו ויתנם להם מנות. ברוך בני בני, מחמד לבי ועיני, מה נעמת לי ולכל יודעיך, ביופי תארך וביושר דרכיך, ולמה באבך נקטפת, ומחיקי נחטפת, ואביך ואמך אשר אהבת, ביגון ואנחה עזבת. אבל אשריך כי נטשת ארץ נשיה, בטרם תטעם מרירת פריה, ועתה בצל שדי, תשבע שמחות עד בלי די, שם לפני כסא רחום וחנון, בעד יולדיך שפוך תחנון, ימחה דמעתם, ויאיר אפלתם, ולטובת זרעם תהי ימינו פשוטה, והיה המחנה הנשאר לפלטה.

ועתה ברוך אתה ידידי, כי לולא תורתך **תורת אמת** היתה שעשועי, אז אבדתי ביגוני ועמלי, ויהיו דבריך לי לשמחה ולנחמה, כי תמיד הייתי נכסף לראות על טעמי אמ"ת ספר מיוסד על דברי הקדמונים, על דרך ספר משפטי הטעמים. לא שאחשוב שהקדמונים ירדו לעומק דרכי הנגינות, כי ראיתי כי רבנו שלמה, החכם מכל אדם בדורות ההם, טעה בהבנת דברי הפסוק הלא המה בעבר הירדן (עיין מגתדל), ורד"ק אביר המדקדקים כתב כי כח העולה ויורד ככח הסגולתא, ואנחנו ידענו כי כחו ככח האתנח. והחכם ר"וו היידנהיים אשר בלה ימיו ושנותיו

---

*) אומר יצחק הקטן, הנה אציג הנה את דברי החכם הי"ו בלי שנות בהם דבר. אך נתתי להם בהערות אביא את התנצלותי להצטדק על ספרי ולהוכיח למה ועל מה זה כתבתי ככה ולא ככה. ואל יאשימני החכם על זאת ואל יאמר כי התעקשותי היא ואטום אזן משמוע לדברי אמת — אבל בכל מקום אשר ידעתי בעצמי כי שגיתי אודה להחכם בפני קהל ולא אחריש ולא אתאפק — אמנם כל כונתי לסלול שביל אמת לטעמי אמ"ת עד כי נדע דעת ברורה איזה דרך יכשר ולא נפסח עוד על הסעיפים. ומלבד זה אוסיף הנה והנה לאמרי החכם קצת הדברים כפי קט שכלי, ואת הכל בהערות, כי לא הרשיתי לי לשנות בגוף האגרת, חוץ ממעט ההוספות אשר ראיתי לספח אל אשר הביא לו החכם סיוע להגהותיו מספרי דפוס וכ"י, והבאתי אליהם לפעמים עוד ספרים שלא ראם החכם ויש בידי, ודברים כאלה מסוגרות תמיד במסגרות כזה [....] להודיע כי משלי הם.

בדברי אנשי המסורת והמדקדקים הראשונים, לא הרגיש כלל כח טעמי הפסוק ויעל על גזזי צאנו הוא (עיין למטה). אבל אחשוב כי האחרונים בחקירותיהם צריכים ג"כ לקבלת קדמוניהם, ומתוך הקבלה והחקירה, תצא האמת לאורה. — ועתה הנני הנני למלאת שאלתך לערוך לפניך קצת הערות ונוספות לספח אותן אל ספרך, אפס כי המדפיס אץ בך להשלים המלאכה, ואתה אץ בי למהר להחל ולכלות מלאכתי, ע"כ יהיו דברי מעטים.

עמוד 3 אמרת (וכן כתב ר' אליה בחור בס' טוב טעם [1]) כי שנוי טעמי אמ"ת נמשך מקוצר הפסוקים. ואני לא כן ארמה ולבבי לא כן יחשוב, אבל כבר כתבתי זה עשרים שנה בדקדוקי אשר חברתי בלשון איטלקי לצורך תלמידי, כי לכך נשתנו טעמי אמ"ת מפני שכן היתה תקנת קדמונינו ז"ל שתהיה קריאת הספרים האלה ודרך נגונם משונה מנגון שאר ספרים. כי אמנם אין שום הפרש באורך ובקוצר ובנתות המאמרים לנתחיהם בין פסוקי שיר השירים וקינות ובין פסוקי אמ"ת, אך לא התקינו לנגן הנגינות דרך זמרה, כי הזמרה איננה נאותה בקינות, ולא התקינו לנגן שיר השירים דרך זמרה, על פי מה שאמרו הקורא פסוק של שיר השירים ועושה אותו כמין זמר מביא רעה לעולם [2]). והנה פסוקי למנצח לעבד הם הם פסוקי וידבר דוד, וקצת מפסוקי מזמור צ"ו וק"ה נמצאים בדה"א י"ו, ולמה לא באו גם בשמואל ובד"ה בטעמי אמ"ת? זה היה מפני שלקריאת שמואל וד"ה נקבע מימי קדם נגון שאר ספרים, ולא רצו להחליף דרך קריאתם ונגונם בשביל שני מזמורים שבאו בהם, וכן לא רצו להחליף דרך קריאת התורה והנביאים בשביל שירת הים ושירת דבורה. אבל באיוב אע"פ שרוב הספר הוא דרך שיר, לא קבעו טעמי אמ"ת בחלק הספורי שבראשו וסופו, כי הנגון הפשוט המתוקן לא"ך ספרים הוא העיקר, ואם דברי איוב וחבריו ודברי האל להיותם דרך שיר נשתנו להיות נקראים דרך זמר, לא נשתנה דרך הנגון בחלק הספורי מן הספר, רק נשאר בנגון הפשוט. אבל בס' תהלים, אחר שקבעו לו זמרה מיוחדת, לא רצו לשנות דרך הקריאה בפסוקים הספוריים שבראש קצת מזמורים, שהיה הדבר מגונה להחליף הנגון מפסוק לפסוק, ולפעמים ג"כ מתחלת הפסוק לסופו, כגון אם היינו קוראים תפלה למשה איש האלהים בנגון הנביאים, ה' מעון אתה היית לנו בנגון המזמורים.

עמוד 4 בענין הבנת דברי בן אשר עדיין מגמגם אני, ולא אאריך בעריכת ספקותי.

עמוד 9 אמרת כי הצנורית אין לה נגון כלל, ושאינה אלא להודיע שאותו מהפך ואותו מרכא אינו אלא משרת. ובזה לא אוכל להסכים עמך, אבל אאמין

---

[1]) וכן דעת הקדמונים, כמו שכתב ג"כ הר"י לגמר' ב"ב דף י"ד ע"ב, דמשום הכי כתבו איוב בהדי תהלים ומשלי, לפי שהוא מענין אחד, כתובים מעין שירה (כצורת השירה) ומקראות קצרים ונגון אחד. והא לך דברי בן בלעם ז"ל „בשלשה ספרים נבדלו (טעמי אמ"ת מטעמי שאר ספרים), האחד בעולם כתיבתם ותקון שרטוטם והנחה מעט בקצוי השטות כדרך שירה בכתיבתם, שלא יתחוך השורה כי אם באמצעתא ומ"פ (נשמע מזה שבמס' סופרים פרק י"ג הנוסחא הנכונה: בפתיחה באמצעייתא ומ"פ), והשני כי פסוקיהם קצרים, והשלישי טעמיהם".

[2]) סנהדרין ק"א. ולפי רש"י פרוש המאמר אינו כן, עיין עליו. אבל בכל זאת דברי פי חכם חן ואעזוב מפניהם דעת הקדמונים ואודה להם.

כי כל טעם יורה על נגון מה, ואיננו רחוק בעיני שלפעמים גם ההברה הקודמת לנגינה היו משמיעים נגון מה בקריאתה. ואם בנגון הפשוט שבא"ך ספרים התקינו לפעמים קצת נגון בהברה העומדת שתי הברות או הברה וחצי קודם הנגינה כמו ואברהם, כשלחו, דגנך, כל־העדה, וידעת, ואנכי, ולפעמים אפילו בהברה הסמוכה לנגינה כמו הבתים, אנא, אין לתמוה אם בנגון של זמרה התקינו לפעמים קצת העמדה ונגון על התנועה המשוכה הסמוכה לנגינה כגון יוֹמם. ומה לנו צורך לסימן שהמרכא והמהפך אינם מפסיקים, מפני שהמרכא של עולה ויורד והמהפך לגרמה הם מפסיקים? והלא המרכא של עולה ויורד כבר יש לו סימן במהפך שלמעלה, והמהפך המפסיק כבר יש לו סימן בלגרמה שאחריו, ולמה לנו סימן בתוך סימן? ואם עיקר מציאות הצנורית אינו אלא להבחין בין מרכא ומהפך משרתים ומפסיקים, למה תבוא על תנועה משוכה, ועל תנועה שאינה משוכה לא תבוא? וכשאתה משיבני: אל תשאל לטעם למה לא; כי הוא כמוס מעמנו, וכמו שלא נשיג וכו׳, אני אשיבך מלין, כי שום בעל שכל לא ישאל למה הונחו הצורות הללו לתנועות ולטעמים, שהרי אם הונחו צורות אחרות תמיד נוכל לשאול למה הונחו אלה ולא אחרות? אבל שיהיה טעם אחד נוסף לסימן על דבר שכבר יש עליו סימן, ושלא יהיה הטעם ההוא נוסף תמיד, אלא ע"פ חקים ידועים שאין להם שום שייכות עם הענין אשר בעבורו נוסף הסימן ההוא, זהו דבר שאין הדעת סובלתו — ולא זו בלבד, אלא גם העולה ויורד וגם הרביע מוגרש, נ"ל כי לא לחנם ולא לסוד כמוס נעשו מורכבים משתי צורות, אלא מפני שבנגינתם היו מנגנים קצת גם הברה אחרת הקודמת לנגינה העיקרית, בעולה ויורד היו מנגנים קצת בתנועה הקרובה אל הנגינה, וברביע מוגרש היו מנגנים קצת בתחלת התבה[3].

---

[3]) הנה בדף ע׳ של ספרי בהערה **) מיושבות בה כל השאלות האלה אשר הקשה החכם הי"ו. וסברתו זו לתת נגון לתמונות ראשונות של עולה ויורד ורביע מוגרש היא לא תכון בהיות שמסורת היא ע"י וחטאים, לי: וגילו, יגון שמי למחול, לי אשר באלה ודומיהם לא יתכן כלל לנגן האותיות השואיות. ועוד איך נוכל לנגן אל־חק (תהלים ב׳, י"ג) אל־שחת (ל׳, י׳) יעמס־לנו ודומיהם אשר היתיב במקום המקף, ותיבה מוקפת אין לה נגון לעולם. הן מכל זאת נראה הנכון והיציב שתמונות הללו אינם אלא להכרת משמרת הטעם וכמו שאמרתי, וכן כבר כתב גם רוו"ה בהקדמת תהלים שלו. ולתוספת ראיה אביא עוד את דברי בן בלעם על ענין זה וז"ל, דע שהטפחא (רביע מוגרש) היא הנקודה שלמעלה מן התיבה; והקורא לא ישים על לבו המקל אשר עם אות הראשונה כמו וחטאים בעדת צדיקים, וברור לי שמוהו המקל על אות הראשון להכיר שזה טפחא כמו בי"ת מבטחתי (קי"ט, מ"ב) שי"ן משמעו (ק"ו, כ"ה) כ"ף מכחדו (איוב ט"ו, י"ח) המטה הוא הסמן להכיר שהוא טפחא ולולא אותו מטה היו חושבין אותו רביע; והשלך הנעימה כולה על הנקודה, והמטה הוא סימן. עכ"ל. ובענין הצנורית כתב וז"ל, הנה על הקורא להנהיג אותיות התיבה בלא הנעמה כלל אות אחר מהנעימה, והיא האות אשר עליה הטעם או משרת לטעם, והיא להנעימה, וחוץ ממנה לא יבא בה טעם כלל; ונתברר לי בזאת המתיגה (צנורית), אשר שמה במקום ובאות אשר יתכן לקורא בהשחתת הנעימה בהנעותו אות שאינו חייב לנוע, שלפיכך זה לא יתכן לה להניעה, לפי שאם עלה בה האות למעלה כמעט, נשחתה הנעימה. עכ"ל הנצרך לעניננו. ויש עוד ראיות אחרות, אך אין לי מקום להאריך יותר.

עמוד 10 דבריך בהערה כוללים חדוש גדול. אבל אם השוא נח אחר תנועה גדולה כמו אחר תנועה קטנה, מה נשתנה דגנך מן וְשַׂמְתָּ? [4])

עמוד 11, 12. כתבת מוצאי בקר, למוצאי מים, בטעם תחת מ״ו, אבל במנחת שי הטעם תחת צ̇ (רק מוצאי בקר הוא במנחת שי במקף, ומהפך תחת צ̇). והנה נסיגת הטעם לאחור כל כך, עד שתהיינה אחר הטעם שתי תנועות, הוא דבר אשר לא ראינו ולא שמענו, רק אם הראשונה משתי התנועות היתה מתחלתה חטף ולכך אינה מקבלת טעם, כגון נערמו מים, נעמדה יחד (ולקצת נוסחאות גם יעמדו מים, ויהפכו ארץ) אבל במלת מֹוצָאֵי הצד״י מקבלת טעם, ועד שם ראוי שיסוג הטעם ולא יוסיף. גם בדפוס יוחן היינריך מיכעלים (והוא תנ״ך יקר בעיני מאד מפני העבודה הגדולה שעבד החכם ההוא עם תלמידיו לבדוק כמה ספרים כ״י ודפוסים יקרים, והביא בהערותיו כל חלופי נסחאות שמצא בענין הטעמים, וכר לי כי מספרך נראה שלא ראית התנ״ך הזה) כתב למוצאי מים בטעם תחת הצד״י, ובמוצאי בקר אין שם מקף, ומלת מוצאי בשני טעמים מֹוצָאֵי. ואני לא אחליט בזה דבר, רק זאת אומר כי מוצאי בטעם במ״ם היא זרות שאין כמוה, ואין לנו לקבלה בלי עדים נאמנים. ובעמוד 13 הבאת וממעמקי מים בלא מקף ואמרת שכן צ״ל, ולפי זה יהיו גם כאן שתי תנועות אחר הטעם (מלבד החטף שתחת העי״ן) והוא דבר שלא יסבלהו הלשון העברי. אבל אתה סומך על בן בלעם, ולמטה תראה כי אין ספק שנפלו ט״ס בספרו [5]).

---

[4]) הסבוי הוא שבמלת דְּגָנְךָ השתנה הגעיא מלמטה (דְּגָנְךָ) לקדמא מלמעלה כמשפט כל געיות התמובות המתחלפות לפעמים למשרתים כמו וּמָלְאוּ, וְנִגְּפוּ, וּמָכְרוּ, וְנָתְנוּ, וַיֵּצְאוּ, וַיִּתְּנֶהָ ובכולם אין בהן געיא מלמטה בספרי דפוס וכ״י מדויקים, בעבור כי הקדמא מלמעלה באה במקומה, דוגמת וַיֵּצְאוּ יוֹשְׁבֵי תְּבִיאֵתְהָ שהתהפכה הגעיא למונח ומרכא אמנם בכל זאת לא יחשוב איש שהשוא יהיה נע (כדעת האחרונים) אלא נח הוא, ואין זאת ממשמרת הגעיא להניע שוא שלאחריו אלא בקצת המקומות על דרך זר, כי לענין זה יופס החטף. והגעיא משמרתה לעסוק תנועתה ולהאריך בה כמו שאמרתי (וכמו שיתבאר גם ממסורת של שְׁמָרָה אשר העתקתיה בדף כ״ב) וזה ההבדל שבין דְּגָנְךָ אשר היא תנועה מועמדה ויכול נגון עליה ובין וְשַׂמְתָּ אשר תנועה סתומה היא ואין לה נגון לעולם. וקצר לי הזמן והיריעה להרחיב יותר, וראה חומש מאור עינים לרוו״ה ויקרא ט׳, כ״ב. ודברים כ״א, א׳. גם שמות כ״א, ב׳. ובמדבר ל״ב, ל״א.

[5]) יש לדעת כי נסיגת אחור של נֶעֶרְמוּ מים, מֹוצָאֵי בקר, וַיִּתְפָּרְקוּ שן (איכה ב׳, ט״ז. כן הוא בכ״י), וַיֵּהָפְכוּ ארץ ודומיהן לאו דוקא מפני התנועה השניה שנחה בשוא וע״כ אינה מוכשרת לקבל טעם (כהנחת רז״ה בלה״ת דף י״ג), אבל הכלל הוא זה: כשיש לפני התנועה אשר לאוי המשרת לנסוג אליה עוד תנועה שהיא מתוגה בגעיא, יסוג המשרת ומגיע עדי הגעיא כדי שתתעלה בזה הגעיא לטעם ולא תפול מתנועתה, והטעם כי כן משפט הגעיות הפשוטות לעלות למדרגת טעם כהגעיות התמובות, כגון אל־הָאִשָּׁה (ראשית ג׳, א׳) עלתה הגעיא מן הָאִשָּׁה (שם ג׳, י״ג) ויהי לטעם. וזהו שגם בנסיגה נעשה תקון בלשון לקיים געיא הפשוטה ע״י שיסוג הנגון לאחור להכרתה ותתעלה לטעם ולא תפול (כי אם נטעם מֹוצָאֵי היתה צריכה הגעיא לנפול). והנה במ״ג רפ״ו [ואחריו במ״ש] נקוד מֹוצָאֵי־בקר ונראה זר בהשקפה ראשונה, אבל באמת נקוד כפול הוא זה לרמוז בו על מחלוקת שבין הנקדנים בתיבה זו, שיש מהם המנקדים מוֹצָאֵי־בקר במקף ע״כ געיא בהכרה צ̇ כדין הגעיא, ויש המנקדים מֹוצָאֵי בקר במשרת ובלי מקף והנגון כסג אחור (מן מֹוצָאֵי אל הכרת הגעיא). וכן היה דרך הסופרים ומדפיסים נאמנים להעמיד נקודים כפולים כזה במקומות שמצאו התחלפות הנקוד בכ״י

לעמוד 13 תמהתי תמהון גדול איך התרת לעצמך לשבש כל הספרים, ולהחליף בכמה וכמה פסוקים שאין בהם אתנח, רביע ברביע מוגרש. ואין ספק אצלי כי כשהפסוק נחלק לשנים על ידי אתנח, אז הנגינה שלפני הסלוק מקבלת העמדה ונגון אחר בראש תבה, ויהיה מקום לרביע מוגרש; אבל כשהפסוק בלתי נחלק לשנים, אז קריאתו יותר במרוצה, וההפסקה שבאמצעיתה היא נגינה אחת פשוטה (רביע), ולא נגינה בראש תבה ובסופה (רביע מוגרש [6]).

עמוד 17 אמרי האזינה ה', נקדת דחי מרכא ואתנח, ואמרת בהערה כי בספרים הנגון משובש. והנה במנחת שי נקוד טפחא מרכא רביע, וכן מצאתי ג"כ בתנ"ך כ"י על קלף שנת ק"ז, יפה מאד ומדויק, אשר בבית הרב רמש"ג ז"ל, וכן בתנ"ך כ"י על קלף שנת רל"ג יפה ומדויק, אשר ביד ידידי החכם יוסף אלמנצי הי"ו. והטעמים האלו נראין בעיני נכונים יותר, לשתי סבות, ראשונה כי נ"ל כי הפעל (האזינה) דבק יותר עם הפעול (אמרי) ממה שהוא דבק עם הוואקאטיף (ה'), ושנית מפני שאין דרך האתנח לבא (בספרי אמת, וכן לא יבא הזקף בשאר ספרים) אם אין אחריו רק שתי תבות ושתיהן בלתי ארוכות. הכלל זה כתבתיו בדקדוקי, ואמרתי עיין מזמור קי"ט, והוספתי כי היוצאים מן הכלל הזה מצער המה [7].

שלהם. ואחרי כי ברוב ספרינו מוצאתי בלי מקף ברור של"ל מֹוצָאֵי והמדפיסים של מ"ג שע"א ופלכטין (גם רוו"ה אחריהם) הדפיסו מוֹצָאֵי מים ושכחו להסיר הגעיא מן צ (אשר לא תתכן אלא אם המלה מוקפת) ואשנות המדפיסים הבאים במרכא והעמידו מוֹצָאֵי וכן בתהום השבוש. ומה שבתיבת וּמַעְמַקֵּי מים יש חטף אחרי הנגון מלאנו דוגמותיה אשר גם בהם חטף אחרי נגינת בסוגה אחור כמו דְּמַחֲנֵה דן (במדבר ב', ל"א) וְאַהֲבַת חסד (מיכה ו', ח') נַחֲלֵי מים (דברים ח', ז') וּמָחֲתָה פיה (משלי ל', כ'). ועל טענת החכם על דברי בן בלעם להתליע אותם בחזקת טעות אשיב למטה בהערה 24.

[6]) לא אני שהתרתי לי לשבש הספרים, אלא הסופרים והמדפיסים בהקילם הטורח מעליהם הם ששבשום. וכבר כלל מוצא הוא בפי ר"א פרובינצאלו „שאני מיושב (רביע) הם, ואשר קודם הס"פ לעולם יש לו הכתף הימין (הגרש)". ושהגרש ישמט מרביע כזה זהו דבר לא ידע ממנו אף אין אחד מכל הקדמונים; אך על זה העיד ר"א פרובינצאלו „שהכתף ימין יבוא לפעמים לבדו לטעם קודם הס"פ" וכן גם אנכי מצאתי במקרא כ"י נכתב בשנת כ"ד שחסר לפעמים הרביע מן הרביע המוגרש ועומד רק הגרש לבדו בראש תיבה (בנגינות, משכבכם ודומה). גם רוו"ה בהקדמת תהלים שלו כתב בהדיא כשתמצא הרביע לבדו קודם הסלוק תדע שנשמט הגרש". — והנה לפי גלות דעתו החכם לוצאטו הי"ו יהיה הרביע הפשוט לפני הסלוק הפסקתו אין כל כך מועמדת מהפסקת הרביע המוגרש. וסברה זו מוכחשת היא ע"י מגני־ארץ (תהלים מ"ז, י') משור פר (ס"ט, ל"ב) ודומיהם אשר הם ברביע לבדו בספרים, ובאמת הן עוד יותר מופסקות מאשר הרביע המוגרשין כי באות תחת האתנח. ועוד כי ראינו ותעצמות לעם (ס"ח, ל"ו) סביבות ירושלם (ע"ט, ג') אם הבנים שמחה (קי"ג, ט') מעתה ועד עולם (קט"ו י"ח) ודומיהם אשר גם הם ברביע לבדו בספרים, ועוד רביע אחר לפניו אשר ירוץ אליו וההפסקה ברביע הזה שלפני הסלוק וגם הוא במקום האתנח. מכל זה מוכח שכל רביע קודם לסלוק מוגרש יהיה.

[7]) להטעים אִמְרֵי האזינה ה' (כמו במ"ג ואחריו במ"ש) אינני נכון לפע"ד כי האזינה דבק אל השם וכמו שכתוב האזינה ה' (את) אמרי, והוא דוגמת הַצעקתו ישמע אל, אך שָׁוְא לא ישמע אל. והנה לפי סבה השניה שמביאה החכם הי"ו וגם לפי הבנתי בפרק הבנת פסקי הטעמים דף ע"ז (ופרק ההוא עדיין לא נדפס בהגיעני מהחכם הי"ו את אגרתו לקראתי כי מפני כמה טעמים הייתי אז עודני מתגועש בדעתי, אם אדפיסנו אם לא, ואחרי כן גמרתי להדפיסו) היה מן הראוי להטעים אִמְרֵי האזינה ה'. ומה שהדפסתי בכל זאת ה' באתנח, עשיתי כן בעבור שמצאתי ככה ה' באתנח בכל הספרים הישנים והחדשים

עמוד 22 על המסורת, שלח חד חטף וחד געיא, פירשת שהראשון נחטף משרת ממנו ומוקף — וזה פירוש דחוק מאד, ונ"ל פשוט שהמסרה קוראה חטף לפתח שאינו מוטעם, וזה ע"פ דרכי הנקוד האשורי, כי (כאשר כתבתי בהליכות קדם עמוד 27) כל פתח וסגול שאין בהם לא טעם ולא מתג אינם נחשבים בנקוד האשורי כתנועה, אלא כחטף, וצורתם שתי נקדות באלכסון, כאשר היא צורת חטף פתח וחטף סגול. ואתה ידידי היקר, וכל העוסקים בחכמת המסרה, עליכם המצוה הזאת, להקור ולבדוק אם יתכן להחליט כי אנשי המסרה היה להם הנקוד האשורי או הנקוד שלנו.

עמוד 29 בהערה — גם אני בבה"ע תקפ"ט עמוד 101, העליתי להרגיש ילדה בן וחבריו, רק לא עלה בלבי לתלות הדבר בזה שאמרת כי גם קודם שיהיה הטעם נסוג לאחור היתה התנועה הראשונה מועמדת בגעיא, רק תליתי הענין בזה שיהיה שוא נע לפני הקמץ, ודברי ודבריך עולים בקנה אחד, כי תנועה שאחריה שוא נע היא ראויה למתג (ואם השוא נע מפני דגש, אז אין הטעם נסג לאחור). והכלל שלי הוא יותר קל להבנת התלמידים, והכלל שלך הוא יותר מושכל ויורד לעומק סבת הדבר. והנה גם לדברי וגם לדבריך לְנִסְבָּה לֵהּ (דניאל ב׳, מ"ו) ראוי להיות רפה, ואע"פ כן מצאתיו דגוש בדפוסים מדויקים, כגון במ"ג ויניציאה רפ"ה, והנני דורש ממך אם מצאת מפירש בדברי הקדמונים היות תבת לֵהּ רפה, או אם לאו בפירוש איתמר אלא מכללא[8]).

עמוד 33 שמחתי מאד במה שכתבת על יִרְדֹּף אויב נפשי שאינו אלא מן הקל, וכן מצאתי בדפוס ברישא *(Brescia)* שנה רנ"ד הרי"ש בחטף פתח.

עמוד 42 נבזה בעיניו נמאס, נקדת רביע על בעיניו ועל נמאס, ואמרת בהערה כי כן העקר בלי ספק. ואני אמנם נ"ל שאין כאן מקום לשני רביע, כי שני רביע (כדין כל שני מפסיקים) הסמוכים זה לזה הראשון מפסיק יותר מן השני (כגון לאמר לך אתן את ארץ כנען, ויחננו ויאמר פדעהו), ואין ספק כי מלת נמאס דבקה למעלה (עם נבזה בעיניו) יותר ממה שהיא דבקה למטה (עם ואת יראי ה׳ יכבד). והנה אתה ידידי דחית פירוש רש"י, וכהרת בראב"ע ורד"ק, ולדעתי דברי ראב"ע ורד"ק בטלים ומבוטלים, וחלילה לאיש ירא ה׳ להיות נבזה ונמאס בעיני עצמו, ואין ספק אצלי כי פשט הכתוב אינו אלא כרש"י וכרז"ל, שמי שהוא נמאס (לרוע דרכיו) הוא נבזה בעיניו (של צדיק), כגון אחז שהיה איש נמאס, היה נבזה בעיני חזקיה, וכמו שכתבתי כבר בבה"ע תקפ"ז עמוד 165. ודע כי בכ"י ק"ז

(חוץ ממ"ג) וגם בן בלעם מביאו ככה, וגם רוו"ה כן הדפיסו ע"פ כ"י יען שלו, וגם אנכי ראיתיו כן בכ"י משנת כ"ד. ועוד כי מצאנו כמה יוצאים מן הכלל ההוא הנכתב למעלה בדף מ"ז, כמו תמהו נבהלו נחפזו (מ"ח, ו׳) עדתיו בכל־לב ידרשוהו (קי"ט, ב׳) ותשמרך אהבה ותצרך (משלי ד׳, ו׳), וכן תחנוני בשועי אליך (תהלים ל"א, כ"ג) היה באתנח לפני רד"ק, כיוצא ממכלול דף ל"ה, מלבד הרבה אחרים שמחולקים עליהם הספרים כגון מחיים שפתי ישבחונך (ס"ג, ד׳) שהוא ברביע במ"ג, ובכל ס"א באתנח, ויקר פדיון נפשם (מ"ט, ט׳) במקרא רפ"א וקראתו באתנח, גמל על־עבדך אחיה (קי"ט, י"ז) ברפ"א ונקראתו באתנח, מעי רתחו ולא דמו (איוב ל׳, כ"ז) כן במ"ג ובכ"י כ"ד, אבל בכל ס"א דמו באתנח. ואמרתי אניא כן גם ה׳ בינה הגיגי באתנח.

[8]) במקרא פלנטין, ומקרא ויניציא רפ"א וש"א, וגנוזא שע"ו, ובמקרא עטיאש, וסמך דעל האשגט, גם בכ"י משנת כ"ד לנסבה לה, למ"ד רפה.

ורל"ג הנ"ל אין כאן שני רביע, ובשניהם מלת נבוה במהפך לגרמה, בק"ז בעיניו מרכא, וברל"ג מהפך, וגם בזה לא נחה דעתי [9].

עמוד 39 בבה"ע הקפ"ט עמוד 102 אחזתי בשטת רו"ה, ואמרתי כי ראוי להדגיש כמה וכמה בגדכפ"ת שלפניהן טעם משרת, אשר כחו ככח טעם מפסיק, וכן למדתי לתלמידי קרוב לעשרים שנה. ואחרי כן זה כארבע שנים הזרתי בי, ומחקתי כל מה שכתבתי על זה ברקדוקי, ובמקומו כתבתי כדברים האלה:

§. טעמי האמ"ת אוהבים לפעמים למעט בהפסקות יותר מטעמי שאר ספרים, וזה נראה ברור בכמה תיבות המוקפות זו לזו בספרי אמ"ת, שאין בהן דין מקף בשאר ספרים, כגון אל־היכל־קדשך (תהלים ה', ח'*) תדרש־רשעו (י', ט"ו), אמרת־ה' (י"ח, ל"א*), משפטי־ה' (י"ט, י'*) יהיו־לרצון (י"ט, ט"ו*) ישלח־עזרך (כ', ג'*), מעוז־חיי (כ"ז, א'*), אשרי־אדם (ל"ב, ב'*) תמכר־עמך (מ"ד, י"ג*), ירעשו־הרים (מ"ו, ד'*), שפכו־לפניו (ס"ב, ט'*), פתך־אכלת (משלי כ"ג, ח') תשכן־עליו (איוב ג', ה') מספר־חדשיו (י"ד, ה').[10]

§. מצאנו לפעמים זקף וטפחא, וכנגדם באמ"ת זרקא וירח בן יומו, כגון בשמואל בצר לי אקרא ה' ואל אלהי אשוע. ובתהלים בצר לי אקרא ה' ואל־אלהי אשוע; אך אין ללמוד מזה היות כח הזרקא ככח הזקף ושהירח בן יומו יהיה מפסיק, אך הדבר תלוי בתכונת טעמי אמ"ת שאוהבים למעט בהפסקות, אשר ע"כ מאמר בצר לי וכו' אין הפסקותיו בתהלים כהפסקותיו בשמואל, אבל כח הפסקותיו בתהלים הרי הוא כאלו לא היה בו זקף וכאלו כך היו טעמיו: בצר־לי אקרא ה' ואל־אלהי אשוע.

§. לפני הזקף יבא פשטא או מונח לפי אורך או קוצר תיבת הזקף, אבל בטעמי אמ"ת מצאנו תמיד [11]) לפני האתנח (שכחו ככח הזקף) מרכא, בין אם תיבה שאחריו ארוכה, בין אם היא קצרה. על כן בראותנו אל־תגעו במשיחי רפה בכל הספרים המדויקים בדפוס ובכ"י, אע"פ שהוא דגוש בר"ה, אין לנו להדגישו בתהלים, אך צריכין אנו להודות כי טעמי אמ"ת אינם משונים משאר טעמים בצורתם לבד, אלא גם בקצת ממשפטיהם. והוא הדין לכמה תיבות אחרות שחשב הרו"ה (ואני אחריו בבה"ע תקפ"ט) שנרפו בטעות.

§. במאמר שבין האתנח והסלוק יבוא רביע מוגרש (אשר כחו ככח הטפחא) אם תבה אחרונה ארוכה, כגון לבטח תושיבני. ואם לאו יבא מרכא, כגון וענותך תרבני. בתי"ו רפה, אף על פי שבשמואל וענותך

---

[9]) ואף כי גם בכ"י כ"ד נִבְזֶה בעיניו נמאס, עודני עומד בדעתי שנקוד רו"ה ע"פ כ"י שלו עיקר, ואף כי אמת הוא הכלל שבשני טעמים מפסיקים רצופים הראשון מפסיק יותר מן השני, מצאתי בכל זאת כמה מקומות שדוחק הוא לומר שמפסיק הראשון מפסיק יותר אלא שהראשון אין יתרון לו על חברו ושניהם שוים ובמדרגה אחד עומדים ומהם לבוא תמיד (תהלים ע"א, ג'. כן הוא במ"ג, ופלכטין, וגנווא, ותהלים באזיליא שנת תל"ה) מלאך מליץ (איוב ל"ג, כ"ג).

[10]) יש לדעת כי כל אשר ציינתי בסמן כוכב איננו מוקף לפי ספרים טובים אלא עומד במשרת. וראה משפט המקף דף מ'.

[11]) לא תמיד, אלא ע"פ הכלל שכתבתי בדף מ"ג.

בטפחא, ותרבני דגוש. והנה זו ראיה חדשה על התחלפות משפטי טעמי אמ״ת מטעמי שאר ספרים, כי בשאר ספרים אם יש תבה אחת בין האתנח והסלוק לא ימלט מהיות תחתיה טפחא. על כן באו מלות מָרוּ וְחָסוּ בטעם נסוג אחור (כי־מרו בך, כי־חסו בו) והביתי״ן רפויות, אע״פ שבשאר ספרים היה צריך להנקד כי־מָרוּ בך כי־חָסוּ בו, אם לא שתהיה מלת כִּי בלתי מוקפת כִּי מָרוּ בָךְ, כִּי חָסוּ בוֹ.

הבאתי לפניך דברי אלה, כדי למהר ולבטל בפרהסיא מה שכתבתי בבה״ע תקפ״ט (עמוד 102 עד 105), כי מי יודע מתי אזכה להוציא לאור דקדוקי.

ומן הטעם הזה (כי מי יודע מתי אזכה להוציא לאור דקדוקי) אביאה נא לפניך בקיצור גדול קצת ממה שחדשתי בענין משפטי טעמי שאר ספרים.

בספרי האיטלקי *Prolegomeni* כתבתי שהמפסיקים אינם אלא עשרה ושאמנם התלישה גדולה והפזר אינם טעמים בפני עצמם, אבל הם באי כחו של גרש, ולא פירשתי יותר. וזהו מה שכתבתי על זה בדקדוקי:

§. לא יבא גרש אחר גרש בלי שיהיה ביניהם מפסיק גדול מהם, וכשהיה מן הראוי שיבא גרש אחר גרש, ישתנה הראשון לתלישה גדולה, כגון ואף־גם־זאת (ב) בהיותם (א) בארץ איביהם (ג), שמעתי (ב) את־קול דברי (א) העם הזה (ג), לשמור (ב) את־כל־דברי (א) התורה הזאת (ג).

§. גם התלישה לא תבא זו אחר זו, על כן אם יצטרך הגרש לבא זה אחר זה שלש פעמים, הראשון ישתנה לפזר, והשני לתלישה, כגון ויאמרו (ג) שאול שאל־האיש (ב) לנו ולמולדתנו (א לאמר (ד). אבל הפזר יבא זה אחר זה כמה פעמים, עיין דה״א ט״ו י״ח.

§. התלישה גדולה לא תבא אם אחריה תלישה קטנה, ואז תשתנה לפזר כגון האיש אשר נמצא הגביע. וכפתר תחת שני הקנים. וירא יושב הארץ הכנעני. כש״ב י״ד, ל״ב מצאנו נגד הכלל הזה בא הנה ואשלחה אתך אל־המלך לאמר ורוו״ה הציב לו יד במשפטי הטעמים דף ט׳[12]), ולדעתי אינו אלא ט״ס, ובדפוסי עטיאש ומיכעלים בא הנה ואשלחה אתך אל־המלך לאמר. ובכ״י ק״ו בא הנה בפזר, ואשלחה בת״ק. — רק במקומות מתי מספר מצאנו פזר בלי שתהיה אחריו לא ת״ג ולא ת״ק, כגון ומצרים ילד. על־כן לא־יאכלו בני־ישראל, וישמעו כי־פקד ה׳, ואמרתם זבח־פסח הוא, ויפסל שני־לחת אבנים, וישאו שתי־עשרה אבנים (יהושע ד׳, ח׳). בקצתם יתכן שנפל ט״ס, כי התבה המוקפת יתכן שהיה משפטה להיות בתלישה קטנה, כגון ביהושע כ״ב, ל״א, בדפוס ברישא

[12]) לא רוו״ה הוא שהציב לו יד, אלא דברי בן בלעם הם שהביא שם רוו״ה בלשונם ממש, גם הם דברי רי׳ מיוג בספרו הנקוד. וע״פ החקירה האמתית מוכח מזה שהנקוד בא הנה ואשלחה אתך אל המלך, כמו שהוא במ״ג, ופלנטין, וגנווא, גם בכ״י כ״ד, הוא הוא הנכון, והמדפיסים הבאים בראותם אותו זר חשבוהו בטעות ובאו לתקן וקלקלו.

נאפולי ופיזארו הכהן אל־בני ראובן, תחת שבספרינו אל־בני־ראובן במקף, וכן בשופטים ז', כ"ה כברישא ונאפולי וילכדו שני שרי מדין, ולא שני־שרי כאשר בספרינו.

§. גם לפני קדמא שאין אחריו גרש מצאנו פעמים רבות שישתנה הגרש לת"ג, כגון ויאמר קח־נא את־בנך, והקריבו בני, אשר עשה הישועה (ש"א י"ד, מ"ה) ויבאו בני־ישראל כל־העדה (במדבר כ', א') כל־השרים והשרות בקינותיהם (דה"ב ל"ה, כ"ה), וכן פן־יבואו הערלים בש"א ל"א, ד', ולא כן בדה"א י', ד' פן־יבאו הערלים האלה, כי להיות שאין שם קדמא נשאר הגרש במלת יבאו. גם לפני מונח העומד במקום קדמא מצאנו הגרש משתנה לת"ג, כגון ועשר אתנת נשאת בר, הנה עם יצא ממצרים.

§. הגרש ישתנה ג"כ לת"ג אם המלה זעירה, כגון רק לאנשים האל, הם יצאו את־העיר, פתורה אשר על־הנהר. רק לפני רביע ישאר הגרש גם במלה זעירה, כגון המה וכל־החיה למינה, כי בחדש האביב. (בש"א כ"ט, ו' יש שלש תליסות גדולות, הראשונה מפני שאחריה גרש, השנית מפני שאחריה קדמא, והשלישית מפני שהמלה זעירה). מצאנו לפעמים ת"ג במקום גרש לסבות בלתי ידועות עדיין, כגון ובניו ואשתו ונשי־בניו. אך לפעמים הת"ג אינה אלא ט"ס, כגון ביהושע ב', א' וילכו ויבאו בית־אשה זונה, בחומש כ"י על קלף שבידי, הכולל גם התרגום וההפטרות וחמש מגלות ואיוב, ונכתב סביבות שנת ק"ע, מצאתי וילכו ויבאו[13].

§. גם כי כשיהיה משפט הגרש לבא שתי פעמים זה אחר זה, ישאר השני, וישתנה הראשון לת"ג. מצאנו לפעמים שנשאר הראשון ונשתנה השני, אם המלה זעירה, כגון ותוצא הארץ דשא, ויעל אברם ממצרים הוא, שור אחד צאן (נחמיה ה', י"ח), או אם אחריו קדמא, כגון חצי העם היה אחרי תבני (מ"א ט"ז, כ"א). ונשאר הגרש במלה זעירה בש"ב כ', ו' אתה קח. ובהפך מצאנו ת"ג אחר הגרש בזולת מלה זעירה, ובזולת קדמא אחריו, כגון ואם־תראה עור בבגד, כי תכלה לעשר, הפלתי לכם את־הגוים (יהושע כ"ג, ד').

והא לך מה שמצאתי בענין הרביע, כי הנה הרו"ה (שערי זמרה שער ז' פתח י"א) כתב כי לא יבאו שני רביע רצופים זה אחר זה (בלי שיהיה בין זה לזה מפסיק גדול מהרביע ובלי שיהיה ביניהם פשטא או יתיב) אלא אם כן יהיה במאמר ההוא תוספת ביאור שאינו לצורך הענין כפי פשטות המקרא, או שהוא מקרא מסורס; ועיקם עלינו שני כתובים, הלא הם: דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה

---

[13]) ודע כי במקרא ויניציא שע"ח, גם במקרא ישן נושן שלי (ולא ידעתי זמן ומקום דפוסו כי אין לי ממנו כי אם הכתובים) גם בחומש של רוו"ה בהפטרת שלח, וכן גם במ"ג באותה הפטרה נקוד וילכו ויבאו בית אשה זונה, בית במונח ולא מוקף, ובזה לא קשה מידי.

אדמה תמימה, אמר אלהים לדרתיכם כל איש אשר יקרב מכל זרעכם (ויקרא כ"ב, ג'), ואחריו נמשכו בעל אהל משה ובעל תלמוד לשון עברי. ומי יתן ואדע היכן הוא הסירוס או תוספת ביאור בפסוק ויאמר אלהים הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע, ובאחרים רבים, שבאו בהם שני רביע רצופים זה אחר זה, והא לך קצת מהם לדוגמא. בראשית ט"ו, י"ג — ל', ל"ב. במדבר י"ז, ה' — כ"ב, ל'. דברים א', י"ט — א', כ"א — ד', ט' — ד', י"ט — י"ג, ו' — י"ז, ח'. קהלת ט', י"א. אסתר ד', י"א — ו', ג' — ז', ט' — ט', י"ב. יהושע י"ז, א' — כ"ג, י"ד — כ"ד, ז'. שופטים א', ז' — ז', ה' — י"ד, י"ט — י"ו, ה'. ש"א ד', י"א — ט', י"ג — י"ב, ג' — י"ד, כ"ד — כ"ד, ה' — כ"ט, ג' — כ"ט, ו'. ש"ב ג', כ"ג — ו', כ' — י"א, א' — י"א, י"א — י"ג, ה' — י"ז, ח' — י"א, ג' — י"ח, ט' — כ"א, כ'. מ"א ג', מ"ב — ג', י"א — ז', כ"ה — א', ס"ד — י"א, ג' — י"ח, ב"ג — כ', ל"ט. מ"ב ו', ל"ב — ט', כ"ז — י', ו' — י"ו, ט"ו — י"ח, ל"ב — כ"ב, י"ד — כ"ב, י"ט — כ"ה, כ"ה. ירמיה ד', ל' — ל"ב, י"ד — ל"א, ו' — כ"ב, ז'. יחזקאל י', ג' — י"ד, ד' — כ', י"ג — כ', כ"א — ל"ד, י' — ל"א, י"ז — ל"ט, י"ז — מ', ד' — מ"ד, ג' — מ"ד, ה'. זכריה א', י"ט. מלאכי ג', י"ז. דניאל ה' ז' — ז', ז'. דה"א י"ג, ג'.

הרי אלו שבעים ושנים פסוקים, אשר נעלמו מהרז"ה ומתלמידיו המדקדקים, והם מסוגלים לפקוח עינים עורות, והיו למאורות.

והנה כבר זה מאתים שנה החכם *Caspar Ledebuhr* בספרו שלשלת המקרא *(Catena Scripturae)* אסף וקבץ רוב המקראות הנ"ל (עמוד שע"ד ושע"ה), ולא אמר כלום אימתי יבא הרביע כפול, ואימתי יכפל הפשטא ולא הרביע. ואחריו החכם *Wasmuth* בעל ספר *Institutio methodica Accentuationis hebraeae* העתיק רשימת הפסוקים אשר לקט לידיבור והביאה בעמוד קי"ב מספרו עם כל הטעיות שנפלו בה בספר לידיבור, ואח"כ החליט (עמוד קמ"א) שאין שום חק ומשפט לכפילת הפשטא, כי קודם הפשטא יבא *libere et indifferenter* לפעמים פשטא אחר, ולפעמים רביע.

ואני מצאתי כי ביאת רביע ואחריו רביע, או רביע ואחריו פשטא, תלויה במרחק שבין שני הטעמים, כשהמרחק הוא גדול יכפל הרביע שהוא מפסיק גדול, וכשאין המרחק גדול כל כך יכפל הפשטא שהוא פחות מהרביע. בא וראה בירמיה נ"ב, ז' ותבקע העיר וכל אנשי המלחמה יברחו ויצאו מהעיר לילה, אבל במ"ב כ"ה, ד' שחסרו קצת תבות, בא הלילה בפשטא, כזה: ותבקע העיר וכל אנשי המלחמה הלילה.

ואולם המרחק הצריך להיות בין הרביע הראשון והשני הוא לפחות ארבע תבות ובהן לפחות שמנה תנועות, כגון דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדמה תמימה (ולא אמרתי ט' תנועות, כי לא אדע אם התנועה שאחר הטעם עולה מן המנין); ואם אין בארבע התבות רק ז' תנועות מצינו שלא נכפל הרביע אלא הפשטא, עיין ירמיה ל"ח, י"ב. ואם אין שם רק שלש תבות צריך שיהיה בין רביע לרביע יותר מעשר תנועות, כמו בפסוק אמר אלהם לדרתיכם כל־איש אשר־יקרב מכל־זרעכם, וכמו ביחזקאל כ', י"ג. ול"ח, י"ז. אבל במדבר כ"ו, נ"ח משפחת הלבני משפחת החברני, נכפל הפשטא, כי אין כאן יותר מעשר תנועות בין טעם לטעם חוץ מהשתים שאחר הנגינה, הלא הן תַּת שבתיבול מִשְׁפַּחַת.

גם בזולת שיעור התבות והתנועות יבא רביע אחר רביע אם יש בין זה לזה פסיק, כגון בראשית ל׳, ל״ב. דברים י״ז, ח׳, מלאכי ב׳, י״ז. או שני מפסיקים, כגון במדבר י״ז, ה׳, (אך הפסיק לא יספיק אם אין שם אפילו ג׳ תבות, כמו בישעיה מ׳, כ״ח).

והנה בכל החמשה ושבעים מקראות שהבאתי אין לנו יוצאים מן הכללים האלה רק חמשה, והם שופטים י״ו, ה׳. ש״ב ו׳, כ׳ (אולי בא כאן רביע, להפריד יותר בין שני היום הכתובים שם זה קרוב לזה), מ״א ח׳, ס״ד. ירמיה ד׳, ל׳. דה״א י״ג, ב׳.

עוד לדעת כי בירמיה י״ט, י״ג מצאנו בקצת ספרים לכל הבתים אשר קטרו על־גגתיהם בשני רביע, והוא נגד הכללים הנ״ל, אך מצאתי גגתיהם בפשטא בק״ז ורל״ג, רפ״ה ומנחה שי, גם מיכעלים ראה כן בכ״י אחד ובכמה דפוסים[14]).

ולא אכחיד תחת לשוני כי גם יתכן שימצאו קצת מקראות שלא נכפל בהם הרביע, אשר לפי הכללים שהצבתי היה ראוי שיכפל, ועדיין לא מצאתי רק שנים, והם ירמיה כ״ד, ח׳, ודה״ב י״ב, י״ג, ואולי ימצאו עוד קצת. ואין ספק כי עד היום לא כל משפטי הטעמים נגלו לפנינו, ודי לי אם הוכחתי כי כללו של הרו״ה בענין זה בטל ומבוטל, ומה שחשב וואזמוט שיבא רביע או פשטא בלי שום חק ומשפט הוא ג״כ בטל ומבוטל; ואם מלבד זה בררתי עומק משפטי כפילת הרביע בצמצום או בקירוב גדול, ישתבח הרחמן אשר ברך יגיעי ועמלי.

והנה עד כאן היו דברינו כשיצטרכו לפני הזקף ג׳ הפסקות פחותות מהזקף (סימנן גבאד) שאז הראשונה תהיה ברביע, והשלישית בפשטא, והאמצעית תהיה ברביע אם בין הטעם הראשון והשני ימצא המרחק הראוי, ואם לאו תהיה בפשטא; כגון ביום הזה (ג) נבקעו (ב) כל־מעינות (א) תהום רבה (ד). ויעשו כן (ג) ויט אהרן את ידו במטהו (ב) ויך (א) את עפר הארץ (ד). וכן בירמיה ז׳, ב׳ שמעו דבר ה׳ כל־יהודה הבאים בשערים האלה, ובדפוסי האאגט ולונדון וקצת דפוסים אחרים יהודה במהפך ושבוש. וכן ביואל ב׳, י״ט ויען ה ויאמר לעמו הנני שלח לכם את־הדגן והתירוש והיצהר, הדגן בפשטא בק״ז ורל״ג ובדפוס ברישא ומיכעלים[15]); אבל ברוב הספרים הדגן בזקף, והוא שבוש.

ואמנם אם יצטרכו לפני הזקף ד׳ הפסקות פחותות מהזקף (סימנן דגבאה), אז אם יש בין הראשונה והשניה המרחק הראוי, יבאו שני רביע רצופין ושני פשטין רצופין, כמו אמר אלהם (ד) לדרתיכם כל איש אשר יקרב מכל זרעכם (ג) אל הקדשים (ב) אשר יקדישו בני ישראל (א) לה׳ (ה). ואם אין בין הראשונה והשניה המרחק הקצוב, היה מן הצורך שיבאו אחר הרביע שלשה פשטין רצופין, וזה ישחית נועם הזמרה (ולא נמצא רק פעם אחת מפני דוחק גדול,

[14]) וכן מביא גם פאן דער האאגט בכ״י, וכן הוא גם במ״ג שע״ח ובמקרא דפוס פאריס שנת ש״ך יפה מאד, גם במקרא ישן כתוב שלי.
[15]) וכן במקרא ויניציא רפ״ח ושע״ח, דגן בפשטא.

והוא בעזרא ז׳, כ״ה, וגם שם אינם ג׳ פשטין ממש אלא ב׳ פשטין ואחד יתיב[16]), לפיכך האמצעי מהשלשה פשטין ישתנה לרביע, וכחו ככח פשטא, והוא מפסיק פחות מהפשטא שלפניו ויותר מהפשטא שאחריו, כגון **ויאמר אלהים** (ד) **זאת אות הברית** (ג) **אשר אני נתן** (ב) **ביני** (א) **וביניכם** (ה), **ויען יצחק ויאמר לעשו** (ד) **הן גביר שמתיו לך** (ג) **ואת כל אחיו** (ב) **נתתי לו** (א) **לעבדים** (ה), **ונפש כי תגע בכל טמא** (ד) **בטמאת אדם** (ג) **או בבהמה טמאה** (ב) **או** (א) **בכל שקץ טמא** (ה) וכן בסוף ד״ה **כה אמר כורש מלך פרס** (ד) **כל ממלכות הארץ** (ג) **נתן לי** (ב) **ה׳** (א) **אלהי השמים** (ה).

והנה לרוב מציאות הפשטא לפני הזקף ולמיעוט מציאותו לפני הרביע, נמשך כי רבים מהסופרים והמדפיסים טעו לפעמים וכתבו זקף במקום רביע השני, ונשחתה כוונת הפסוק, כי הזקף ההוא (כדין כל שני מפסיקים רצופים) משפטו להפסיק יותר מהזקף השני שאחריו, תחת אשר באמת התבה ההיא צריכה למפסיק פחות מהזקף שאחריה; כגון אם נכתוב **ויען יצחק ויאמר לעשו** (ב) **הן גביר שמתיו לך** (א) **ואת כל אחיו** (ג) **נתתי לו** (א) **לעבדים** (ב) **ודגן ותירש סמכתיו** (ד), נמצא **ואת כל אחיו** דבק למעלה, **ונתתי לו לעבדים** מחובר למטה, ונשחתה הכוונה, ונשאר הפסוק נעדר הבנה. וע״כ ראיתי להסיר מכשול מדרך עמי, ולהביא כאן קצת מקראות שנפל בהם השבוש הזה (אלא בהם זקף במקום רביע) בקצת הדפוסים או ברובם.

ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע. מלת דשא ברביע, כעדות רד״ק בס׳ עט סופר (עיין מנחת שי), וכן מצאתי בכ״י ק״ו ורל״ג, ועוד מצאתי ראיה ברורה לדבר ממה שכתוב אח״כ **ותוצא הארץ דשא**, בתלישה גדולה אשר כחה ככח הגרש (ונשתנה הגרש לת״ג מפני שהמלה זעירה), וכאן שיש גרש לפניה התלישה מפסקת פחות מהגרש; אף כאן שהארץ בפשטא (**תדשא הארץ**) צריך שיהיה **דשא** ברביע, שהוא פחות מהפשטא שלפניו. ואמנם הסבה למה לא בא זקף לא כאן ולא כאן, הוא מפני שהדשא הוא מסוג העשבים, ואיננו מסוג העצים. ובדפוסי *Hooght* ולונדון תדשא הארץ דשא בזקף, והוא שבוש.

ויאמר אלהים אבל שרה אשתך ילדת לך בן, **אשתך** ברביע, ובהוגט ולונדון בזקף, והוא שבוש.

כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמר למי אתה ואנה תלך, אם היה **לאמר** בזקף לא היה מקום לפשטא על **ושאלך**, והיה צ״ל **ושאלך** במונח **ואחי** בפשטא, לפיכך נראה לי כי **לאמר** נקוד רביע; ובאה מלת **לאמר** דבקה עם חצי הראשון

[16]) והא לך מה שכתבתי בכל זה כמה שנים בגליון תנ״ך שלי „הנה כאן ג׳ פשטין רצופין ברוב ספרים והוא נגד בן בלעם בס׳ טעמי המקרא ותיוג בס׳ הנקוד שניהם העידו שהפשטא לא יתרדף כי אם שנים זה אחר זה. ובדקתי ומצאתי במקרא פלנטין ומקרא ויניציא שע״א ומקרא גנווא שע״ן לכל־עמא בזקף, ואף אם זה בל תכון ידי וברור לי שצ״ל לכל־עמא ברביע דוגמת תדשא הארץ דשא עשב ואתחלף למעתיק רביע בזקף״.

מהאמירה (למי אתה ואנה תלך) על דרך ויאמר לא ידעתי השמר אחי אנכי: ואחה אמרת היטב איטיב עמך ושמתי את זרעך וגו׳: ויאמרו נקרא לנערה ונשאלה את פיה: ההגהה הזאת אינה אלא מסברה, ועד היום לא מצאתי לה סיוע בשום דפוס ובשום כ״י.

ויאמר אעלה אתכם ממצרים ואביא אתכם אל־הארץ אשר נשבעתי לאבתיכם (שופטים ב׳, א׳) הארץ ברביע, כן הוא בנביאים כ״י על קלף שבידי עם רש״י ותרגום, נכתבו קודם שנת קי״ט, וכן בכ״י ק״ז ורל״ג. אבל בכל הדפוסים שראיתי הארץ בזקף, והוא שבוש גדול.

אחד נשא שלשה גדיים ואחד נשא שלשת ככרות לחם (ש״א י׳, ג׳), כן הוא בכ״י ק״ז ורל״ג ובמ״ג רפ״ה [ושע״ח], וכן נכון בלא ספק. וברוב הספרים ואחד נשא בזקף.

ויאמר יהונתן על הנער נשא כליו לכה ונעברה אל מצב הערלים האלה (שם י״ד, ו׳), ונעברה צ״ל ברביע, וכן הוא ברל״ג,[17] אבל ברוב ספרים הוא בזקף והוא שבוש גדול. ובק״ז ובכ״י שלי יש כאן שלשה פשטין (לכה ונעברה אל־מצב) ואיננו נכון לפי דרכי הטעמים, אבל איננו משחית הכוונה.

ויאמר יהונתן אל דוד ה אלהי ישראל כי אחקר את־אבי כעת מחר השלישית (שם כ׳, י״ב) אבי ברביע, כן הוא בספרים המדויקים, ובק״ז ורל״ג וכצ״ל.

ויבא אליו ויאמר לו שני אנשים היו בעיר אחת (ש״ב י״ב, א׳) אנשים ברביע כן הוא בק״ז ורל״ג ורפ״ה [ושע״ח] ומיכעלים [ופלכטין וגנווא וקלודיוס ורייניק] וכצ״ל.

ויהי כל האיש אשר יהיה לו ריב לבוא אל המלך למשפט ויקרא אבשלום אליו ויאמר אי מזה עיר אתה (שם ט״ו, ב׳), ויאמר ברביע, כן הוא ברל״ג, וכן צ״ל.

ואם העיר תשוב ואמרת לאבשלום עבדך אני המלך אהיה (שם ט״ו, ל״ד), עבדך בקצת ספרים בזקף, והוא שבוש, והיה נ״ל שגם זה ככל הקודמים משפטו ברביע, ואח״כ ראיתי בק״ז ורל״ג, ובדפוס נאפולי, ברישא, רפ״ה, מ״ש, ומיכעלים [ואפיטיום] עבדך בקדמא, וכן נכון, כי עבדך דבק עם אני, והמלך הוא דרך הקריאה (ווקאטיף). ויפה העיר מיכעלים שהוא קדמא ולא פשטא.

אתה ידעת את דוד אבי כי לא יכל לבנות בית לשם ה אלהיו (מ״א ה׳, י״ז) בית ברביע בק״ז ורפ״ה וכן צ״ל[18]. ובשאר ספרים (גם במיכעלים) בזקף, והוא שבוש גדול.

ויועץ המלך רחבעם את־הזקנים אשר היו עמדים את פני שלמה אביו

---

17) וכן הוא במקרא ישן כושן שלי ונעברה ברביע.

18) גם במ״ג שע״ח בית ברביע וכן בפלכטין, ומנשה בן ישראל, ומקרא גנווא, ובמקרא ישן שלי,

(שם י"ג, ו'), עמדים ברביע בק"ז ורל"ג ובדפוס פיזארו עם פירוש אברבנאל וברפ"ה [וזע"א] ומיכעלים, וכצ"ל. והוא הדין גם כן בדה"ב י', ו'.

ויבא אחאב אל ביתו סר וזעף על הדבר אשר דבר אליו נבות היזרעאלי (שם כ"א, ד') אליו ברביע, וכן הוא בק"ז ורל"ג ומיכעלים, וכצ"ל.

ויאמר האיש אשר ימלט מן־האנשים אשר אני מביא על ידיכם (מ"ב י', כ"ד), אין שום ספק כי האנשים צ"ל ברביע, וכן הוא בק"ז.

ואמרת אליהם זה הגוי אשר לוא שמעו בקול ה אלהיו (ירמיה ז', כ"ח), שמעו ברביע בק"ז רל"ג רפ"ה ומיכעלים,[19] וכצ"ל.

ויאמר אלי בן אדם את מקום כסאי ואת מקום כפות רגלי (יחזקאל מ"ג, ז'), כסאי ברביע בק"ז רל"ג ורפ"ה [וזע"א ועקלא פארים ב"ד] ומנחת שי, וכן צ"ל.

ויאמר אלי המים האלה יוצאים אל־הגלילה הקדמונה (שם מ"ז, ח'), יוצאים ברביע בק"ז רל"ג ורפ"ה [ומקרא פארים ב"ד], וכן צ"ל[20].

והמלך שב מגנת הביתן אל בית משתה היין והמן נפל על המטה אשר אסתר עליה (אסתר ז', ח') נפל ברביע בק"ז רל"ג רפ"ה ומיכעלים[21], וכן צ"ל.

וישא דויד את עיניו וירא את מלאך ה עמד בין הארץ ובין השמים (דה"א כ"א, י"ו) עמד ברביע, כן הוא בק"ז וכן מצא מיכעלים בכ"י, וכצ"ל.

ויחדל הנביא ויאמר ידעתי כי יעץ אלהים להשחיתך (דה"ב כ"ה, י"ו), ידעתי רביע ברל"ג, רפ"ה, ומיכעלים,[22] וכן צ"ל.

ויעמדו על עזיהו המלך ויאמרו לו לא לך עזיהו להקטיר לה' (שם כ"ו, י"ח), עזיהו ברביע כן הוא בק"ז, וכצ"ל.

וכן במליצי שרי בבל המשלחים עליו לדרש המופת אשר היה בארץ (שם ל"ב, ל"א), לדרש רביע בק"ז ורל"ג ומיכעלים, והוא מעיד שכן מצא בכ"י, וכן צ"ל. וברוב הספרים זקף, והוא שבוש גדול. ובמנחת שי במהפך, וגם זה איננו נכון.

ובשתים עשרה שנה החל לטהר את יהודה וירושלם (שם ל"ד, ג'), לטהר ברביע ברל"ג ומיכעלים, וכן נכון.

עוד מקרא אחד היה לי להביא כאן, והוא רק חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל־התורה אשר צוך משה עבדי (יהושע א', ז'), כי היה נראה לי שהתורה צ"ל ברביע, וכן מצאתי אח"כ בק"ז ורל"ג. אך אח"כ ראיתי כי אולי בכוונה נתנו בעלי הטעמים זקף על התורה מפני מלת ממנו, שאם היה מאמר אל תסור ממנו ימין ושמאל דבק עם התורה, היה לו לומר אל תסור ממנה

---

[19]) גם ככה במ"ג שע"א, ופלנטין ובמקרא פארים ב"ד ובריינעק, ובמקרא ישן שלי.

[20]) במקרא ישן שלי יצאים, והנה הוא דוגמת חלילה חי־ה אם־יפיל משערת ראשו ארצה (ש"א י"ד, מ"ה).

[21]) וכן במקרא ויניציא שע"א, ומ"ג שע"א, וכן כתב יהב"י הנקדן, וכן מציאו גם בן בלעם בטעמי המקרא שלו.

[22]) וככה במ"ג שע"א ומקרא פלנטין, ומשה בן ישראל, וגבווא, ואפיטיוס, וריינעק.

לפיכך עשו אותם שני מאמרים, רק חוק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל התורה מאמר אחד, ואח"כ אשר צוך משה עבדי אל תסור ממנו ימין ושמאל מאמר שני, כלומר כל מה שצוך משה עבדי אל תסור ממנו ימין ושמאל.

ועוד חמשה מקראות מצאתי שנמצא בהם בקצת ספרים זקף במקום רביע, אלא שאינם לפני פשטא וזקף, אבל הם לפני תביר וטפחא. ואלו הם,

וינחם יהודה ויעל על גזזי צאנו הוא וחירה רעהו העדלמי תמנתה (בראשית ל"ח, י"ב), **הוא** ברביע ברל"ג ורפ"ה [ובע"ח] וסביוניטה וחומש עם רמב"ן שנת ש"ח ומנחת שי ומיכעלים, וכמה וכמה ספרים אחרים מדויקים. אך יהכ"י והוו"ה כתבו **הוא** בזקף, וזה נגד כוונת הכתוב, כי כוונת הכתוב היא לומר כי יהודה הלך להתמנת לגוז צאנו, וכמפורש בפסוק שאחריו הנה חמיך עולה תמנתה לגז צאנו; אבל אם יהיה **הוא** נקוד זקף, תהיה הכוונה כי יהודה, הוא (ולא חירה) הלך על גוזזי צאנו (ולא נתפרש לאיזה מקום), וחירה (ולא יהודה) הלך לתמנת. ואני אתמה על רוו"ה תמהון גדול, איך לא הבין דבר זה.

ויאמר יהושע אל עכן בני שים נא כבוד לה׳ אלהי ישראל ותן לו תודה (יהושע ז', י"ט) **כבוד** רביע ברל"ג, ובדפים פיזארו עם פירוש אברבנאל, וברפ"ה [ובע"ח ופלנטין ומקרא ויניציא בע"ח, ומקרא גנווא] מנחת שי ומיכעלים; ובספרים רבים בזקף והוא שבוש.

ויאמר דוד אל אכיש אם נא מצאתי חן בעיניך יתנו לי מקום באחת ערי השדה ואשבה שם (ש"א כ"ז, ה'), **מקום** רביע ברל"ג ורפ"ה ומיכעלים, וכן צ"ל.[23]

ויאמרו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלוא תעשה (מ"ב ה', י"ג), **גדול** רביע ברל"ג ורפ"ה ומיכעלים ורוו"ה [בהפטרה ל"פ תזריע] ושניהם מצאו כן בספרים כ"י.

ואמרת ככה תשקע בבל ולא תקום מפני הרעה אשר אנכי מביא עליה ויעפו (ירמיה סוף נ"א), **הרעה** צ"ל ברביע, כי „ככה תשקע בבל ולא תקום מפני הרעה אשר אנכי מביא עליה" הוא מאמר אחד, ומלת **ויעפו** היא מאמר אחר, והיא סיום הספר שמסר ירמיהו לשריה להשליך אל תוך פרת (שכך היה סופו ויגעו עמים בדי ריק ולאמים בדי אש ויעפו — פסוק נ"ח), וצוה אותו שיקרא את כל דברי הספר ההוא, וככלותו לקרוא יקשור עליו אבן וישליכהו אל תוך פרת, ויאמר ככה תשקע בבל ולא תקום מפני הרעה אשר אנכי מביא עליה, ואח"כ יחזור ויאמר המלה האחרונה מהספר, שהיה ויעפו, וזה דרך חזוק וקיום, לסימן כי כל דברי הספר ההוא יתקיימו עד תמם. ובכל הספרים **הרעה** בזקף, ולפי זה יהיה אשר אנכי מביא עליה ויעפו מאמר אחד, והוא מאמר נעדר הבנה. ובכ"י ק"ז אין כאן זקף, אבל מפני הרעה בקדמא ואזלא, והוא ג"כ טעות (כי הגרש מפסיק פחות מהתביר, ויהיה נתוח המלות כך: **מפני הרעה** (א) **אשר אנכי** (ב) **מביא עליה** (ג), וזה לא יתכן), ומכל מקום איננו שבוש גדול כל כך כמו הזקף.

והנה רוו"ה מצא בספר טעמי המקרא, כי לא יבא רביע אחרי פשטא אם לא יהיה אחריו פשטא אחר, הוץ משנים, ויאמר דוד אל אכיש, אבי דבר גדול,

---

23) **וכן הוא בכ"י בע"ח ופלנטין ומקרא ישן שלי, וכן כותב בן בלעם.**

וכתב על זה (משפטי הטעמים דף ל"ה) כי מכאן למדנו כי ויעל על גזזי צאנו הוא צ"ל בזקף ולא ברביע. ואני לא אדחה השכל הישר מפני קבלתו של בן בלעם, מלבד כי קבלתו זאת דחויה מעיקרה, כי גם בזולת פסוק וינחם יהודה, ופסוק בני שים נא כבוד, הנה נא לנו עוד בכל הספרים (גם בדפוסי רוו"ה) ויקחו מלפני משה את כל התרומה אשר הביאו בני ישראל למלאכת (שמות ל"ו, ג'). ועוד מלבד זה מצאנו שני כתובים שבאו בהם בכל הספרים פשטא ורביע לפני תביר, והם עזרא ו', י"ב. ודה"א כ"ו, כ"ו. לפיכך אין מנוס מהודות, כי עדותו של בן בלעם לא הגיעה בשלמותה ליד רוו"ה, ולא בן בלעם חתום על ההעתק שהיה ביד החכם האשכנזי.[24])

---

[24]) לא אוכל להסכים בזה עם סברת החכם הי"ו, לדחות קבלת בן בלעם, כי בן בלעם הוא אחד מהקדמונים אשר השאירו לנו מספר ומנין והתלדפות ושמות כל טעם וטעם, והוא שמסר לנו כל מסורות הברורות אשר נמסרו על כל ענינים הללו. והנה אם נטעה את דבריו ונקרא אחריו תועה, אין לנו עוד יודע עד מה, כי מי מן האחרונים אשר יתחכם לומר שטעיתי כן גם אני; ואף אם יאמר, היש להאמין לדבריו, בהיות שאין לו מקראות המדוקדקות כמו שהיו בידי הקדמונים, הלא ראינו האחרונים אשר נכנסו לזו המלאכה להוציא משפטי הטעמים רק לפי שקול דעתם ובלי קבלת הקדמונים שכולם טעו ושגו. וגם כי אמת הוא שטעיות סופר יש בספר בן בלעם, הן כל טעיות אלה אינם אלא במלות מעוקלות או בפסוקים שלא הובאו בלשונם כראוי. אבל לומר על כלל שמונה מפורש עם פסוקיו מסכימים לו שיהיה טעות, זהו דבר שלא תסבול דעתי; ואם נרשה לנו לומר כן, נרשה לנו ג"כ לומר טעות על כל המסורת שלנו מראשה לסופה, בעבור שגם נה במה וכמה מסורות שהפרט אינו מסכים לכלל או שהפסוקים מעוקלים ובדומה, ונעשה כן התורה כחומה פרוצה. (וחלילה לנו שנדמה לאיש פלוני פולניא — ביון תר"ב דף קפ"א!) אמנה אני אסמוך על מסורות בן בלעם ולא אטה מהן ימין ושמאל. ואם אומר בן בלעם בג' מקומות ישמש השוכב את הסלוק וגו' (לעיל דף י"ג) אלך בעקבותיו, אף כי ברוב ספרינו ג' המקומות מוקפים, ואם אומר שהתלישא תתרדף במקום אחד (הנה ואשלחה ראה למעלה הערה 12) אאמין בו, כי ודאי כן הוא לפי הקדמונים, ואם אומר שאחרי כל רביע אשר אחרי פשטא צריך לבוא רביע אחר חוץ מב' מקומות, ואמצא עוד פסוק ג' חוץ מב' הנמסרים, לא אשבש את דברי בן בלעם, אלא אשבש את נקודו של פסוק הג' הזה. ואם שאמת הוא שבפסוק ויעל על גזזי צאנו הוא לא יתכן בו הזקף, ברור לי שגם הרביע לא יתכן בו. ומה שהחכם הביא למעלה שלש פסוקים לסתור את קבלת בן בלעם זו, באמת איננה מסותרת על ידם כלל, כי בן בלעם על רביע אחרי פשטא עומד, אבל בהם עומד הרביע אחרי טרס ולגרמה, את כל התרומה אשר הביאו בני ישראל. אצרות הקדשים אשר הקדיש דוד המלך, ועם די ישלח ידה׃ ולמדנו מאלו הפסוקים כלל גדול והוא שאם יקרה לרביע לבוא אחרי פשטא בלי רביע אחר מלאחריו, שצריך להיות טרס או לגרמה לפני רביע כזה; ואם לא יוכל להיות זה, אז צריך לבוא הטרס במקום הרביע. ומצאנו הרביע והטרס נרדפים אשר ע"כ מחלוקת בין הנקדנים בכמה וכמה תיבות שזה מנקד רביע וזה מנקד טרס, כגון ומאלה (ראשית י', ל"ב) על כן (י"א, ט') אנכי (ט"ז, ה') כחסד (כ"א, כ"ג) ותשלח (כ"ז, מ"ב) קטנתי (ל"ב, י') וישמע (שמות י"ח, א'. במדבר כ"א, א') מדוע (ויקרא י', י"ז) ואני (שם כ', ג') לכם (במדבר י"א, ו') והאנשים (י"ג, ל"א) בכל אבן (ל"ה, כ"ג) ורצח (ל"ה, כ"ז) וגם מים (דברים ב', ו') וההר (ד', י"א) ואתי (ד', י"ד) תעשה (כ"ב, ג') ודומיהם רבים אשר לקצת הנקדנים ברביע ולקצתם בטרס, וראה גם ההערה 20). והנה לדעתי, בלי ספק שבכל אלה אשר הביא החכם נגד כללו של בן בלעם צ"ל הטרס לפני תביר: ויעל על גזזי צאנו הוא, בני שים־נא כבוד. ככה תשקע בבל ולא תקום מפני הרעה, ובגרסת כ"י שהביא החכם. ועולה בזה בן בלעם מכל הקושיות, וגם טעמי הכתובים מועמדים על עמדם

והנני רואה כי כבר ארכה המגלה יותר ממה שהיה בלבי בתחלה, לכן אעזוב כמה ענינים אחרים שחדשתי במשפטי הטעמים, ורק אחד אביאה עוד לפניך, יען כבר רמזתי עליו למעלה בדברי על עמוד י"ז מספרך, כי אמרתי שלא יבא זקף אם אין אחריו רק שתי תבות ושתיהן בלתי ארוכות. וביאור זה, כי התיבה שאחריה אתנח או סלוק יתכן שיהיה טעמה טפחא, ויתכן שיהיה טעמה מונח (לפני אתנח) או מרכא (לפני סלוק). והנה הכלל בזה הוא, שאם שתי התבות או אחת מהן ארוכה, כלומר שנגינתה על התנועה השלישית, או משם והלאה, או שנגינתה על תנועה השנית, אבל בין שתי התנועות יש חטף או שוא ולפניו מתג[25], אז תהיה התבה הראשונה בטפחא, ואם יש לפניה תבה מופסקת יותר ממנה ואין בה אתנח יבא בה זקף. לדוגמא: אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ, אין כאן זקף כי ואת הארץ תבות בלתי ארוכות. לא כן: אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה, אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה, מפני שרי גברתי אָנֹכִי בֹּרַחַת, וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־כֹּה; ואם היה כתוב אני ברחת, נלך עד־כה, לא היה מקום לזקף. וחד פסוק סימן, כֻּלָּם יַעֲנוּ וְיֹאמְרוּ אֵלֶיךָ גַּם־אַתָּה חֻלֵּיתָ כָמוֹנוּ אֵלֵינוּ נִמְשָׁלְתָּ (ישעיה י"ד, י'). ומן הטעם הזה הוא שבשמות המרגלים (במדבר י"ג) בכל שמות השבטים יש זקף (לְמַטֵּה רְאוּבֵן שַׁמּוּעַ בֶּן־זַכּוּר), חוץ משבט אפרים (לְמַטֵּה אֶפְרָיִם הוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן), כי בן־זכור הנגינה בו על השלישית, ובן־נון על השנית[26]. אך אם אין שם רק תבה אחת קודם האתנח, או בין האתנח והסלוק, אז בהכרח תהיה בתבה ההיא טפחא, אף אם איננה ארוכה לא היא ולא שלאחריה, כגון וַיַּעַשׂ נֹחַ (בראשית ו', כ"ב) ובין כל נפש חיה אשר אִתְּכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם (שם ט', י"ב[27]).

ועדיין צריך עיון במלה סמוכה לחברתה, כי מצאנו וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בִּרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם, בלי זקף, מפני הסמיכות, אע"פ שהשמים תבה ארוכה, וכן וַיְהִי לְשִׁבְעַת הַיָּמִים. ובהפך מצאנו וַיַּעַל מִשָּׁם אֶל־יֹשְׁבֵי דְּבִר (יהושע ט"ו, ט"ו), שאע"פ שהתבה סמוכה יש לפניה זקף. גם צ"ע כי כל וידבר ה אל משה לאמר הוא בלי זקף, אבל וַיְדַבֵּר ה' אֶל־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר (יהושע כ', א') יש בו זקף. ונראה כי לרוב

---

[25]) לא בכל התנועות, אלא דוקא כשהתנועה הראשונה היא קמץ או חולם או צירי ומשוכה במתג, אבל בתנועה אחרת לא יבא טפחא.

[26]) והנה כל טפחא אחרי זקף אף שהיא מפסקת לענין יהו"א ובגדכפ"ת, מ"מ רהוטה היא במשמעתה אל תיבת האס"ק, ומזה נגלה טעות הר"ע ספורנו בפרושו לשמות ט"ו, י', על מלת אדירים (אשר נמשך אחריו המעתיק האשכנזי זאלאמאן). עוד נראה אור מהאמור כאן שהפרוש האמתי של פסוק שמע ישראל הוא כרשב"ם „ה' הוא אלהינו, ה' הוא אחד".

[27]) ועוד אם תיבה השלישית קודם לאס"ק נשאה בתביר, כמו וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר. הַהִצְלִיחַ ה' דַּרְכּוֹ אִם־לֹא וזה יבא אם תיבת הטפחא מופרדת מתיבת הסלוק ונמשכת לתיבה שלמעלה ממנה.

רגילות פסוק וידבר ה' אל משה לאמר המעיטו הפסקותיו. עוד צ"ע בענין ו' בראש תבה, ולא אוכל להאריך.[28]

אתה עתה ברוך ה', אתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום, יצליחך ה' בכל דרכיך, ויברך את מעשה ידך, וינחם את אוהבך הנאנח, הכו"ח פה פאדובה, היום י"ח תמוז.

שד"ל זער"א לפ"ק.

---

28) לא נראה לי לתלות הטעם בתיבה הסמוכה, כי כל תיבה אחרי זקף סמוכה היא למלוך אף כי באה בטפחא, ואשר היא איננה סמוכה נכרת ע"י התביר שלפניה כאשר כתבתי בההערה הקודמת. וכן הכרת ו' נחשבת לענין ג' התנועות כמו ולימים ושנים (בראשית א', י"ד) לעבדה ולשמרה (ב', ט"ו) אתם ושביכם (במדבר ל"א, י"ט) ובבנה ובבתה (דברים כ"ח, נ"ו). אמנם מצאנו כמה וכמה פסוקים נגד הכלל ובא משרת בתיבות ארוכות, כגון ויהי־ערב ויהי־בקר יום הששי ועפ"י הכלל שלמעלה היה דינו ויהי־ערב ויהי־בקר יום הששי. וכן לחיות זרע על־פני כל־הארץ (בראשית ז', ג') והנה חרבו פני האדמה (ח', י"ג) תשע שנים ומאתים שנה (י"א, י"ט) ישפט ה' ביני וביניך (ט"ז, ה') כעת חיה ולשרה בן (י"ח, י"ד) ולא הרעתי את־אחד מהם (במדבר ט"ז, ט"ו) ואתה ואהרן איש מחתתו (שם ט"ז, י"ז) אל־נא תמנע מהלך אלי (כ"ב, ט"ז) וילך בלעם עם־שרי בלק (במדבר כ"ב, ל"ה) מי יחיה משמו אל (כ"ד, כ"ג) מאוס ברע ובחור בטוב (ישעיה ז', ט"ו. וט"ז) והוא מוראכם והוא מעריצכם (ישעי' ח', י"ג) ודומיהן רבים; אשר ע"כ נראה לי שזה הכלל עומד ולא יתהפך, רצוני שכלל מצומצם הוא, כזה, כשיש ג' תיבות אשר הראשונה בזקף והשלישית באס"ף, אז השניה לעולם בטפחא אם היא או הבאה אחריה ארוכה; ואם לאו, תבא במשרת ולתיבה שלפניה הטפחא. ולזה באמת אין גם זר אחד בס"מ. אבל להפוך הכלל ולומר שכל תיבה סמוכה לאס"ף אשר היא או הבאה אחריה ארוכה צריך להיות בטפחא, לא נוכל לשפוט ככה, כי יתכן גם כן משרת לפני אס"ף כשיש התיבות ארוכות זהו מה שנראה לי. אמנם הסבות הגורמות להיות משרת לפני אס"ף אף בלא תיבות קצרות, הן שצריך לחקור אחריהן.

